

UNIVERSITETET I OSLO

Institutt for arkeologi, konservering og historie

“En fare som truer os alle”

Utgivelsen og omtalen av
Sions vises protokoller i Norge
1920-1925 med vekt på Albert
Hiorths religiøse tilnærming

Masteroppgave i historie

Linda Aasvanger
Våren 2010

Forord

Med enkelte blindspor underveis og litt for mange kronglete omveier fant denne oppgaven sin form til slutt. Det er jeg glad for. I den anledning er det flere personer som fortjener en takk.

Min første takk går til Einhart Lorenz, min generøse veileder som har holdt fast på meg og prosjektet gjennom to svangerskap og permisjoner. Dernest skal Lars Lien og Øivind Kopperud ha en stor takk for engasjert tilstedeværelse gjennom hele prosessen. Deres kommentarer til oppgaven og praktiske bistand i en strevsom slutfase, var avgjørende for at oppgaven kom i havn.

Videre vil jeg takke ansatte ved HI-senteret for aller velvilligst å legge til rette for gode arbeidsforhold og hyggelig sosialt samvær. En ekstra takk til bibliotekar Ewa Mork som effektivt kastet seg over enhver (umulig) forespørsel. Jeg vil også rette en takk til Terje Emberland for engasjerte innspill underveis, og Øystein Hetland for hjelp til oversettelse av to artikler. Mine medstudenter Nina Lyng-Vagstein og Kjetil Braut Simonsen skal ha takk for spennende faglige diskusjoner og hyggelig fellesskap på ”Studentloftet”.

Jeg vil også rette en takk til Oskar Skarsaune ved Menighetsfakultetet for en oppklarende samtale rundt enkelte teologiske spørsmål.

Videre er jeg glad for å ha hatt støttende ”A-lagsdamer” tilgjengelig for mottak av frustrasjoner, og for endeløse diskusjoner rundt livets (u)vesentligheter.

Overfor familien vil jeg også uttrykke takknemlighet da de på alle måter har støttet meg gjennom denne prosessen. Særlig skal mamma ha en stor takk for interesse og engasjement, og ikke minst for å ha stilt opp som barnevakt på fast basis.

Min aller største takk går likevel til mine nærmeste i Jutulveien. Til Reidar som fjellstøtt, og med stor tålmodighet har holdt skansen på hjemmebanen. Uten hans generøsitet hadde ikke prosjektet vært mulig å gjennomføre. Og ikke minst er jeg takknemlig overfor mine to små jenter Mina og Lotte som hele sitt liv har levd med en studentmamma. Ferdig nå.

Oslo, mai 2010

Innhold

Kapittel 1	Innledning	s. 1
	Oppgavens siktemål og problemstillinger	s. 1
	Oppgavens struktur og avgrensning.....	s. 2
	Kilder og metodiske utfordringer.....	s. 3
	Forskningsstatus og litteratur	s. 4
	Sentrale begreper	s. 6
	Aktualitet	s. 6
Kapittel 2	<i>Sions vises Protokoller – tilblivelse og utbrede..</i>	s. 9
	Tilblivelse	s.9
	Det idémessige opphavet til <i>Protokollene</i>	s. 10
	Det litterære opphavet til <i>Protokollene</i>	s. 11
	Publiseringen – <i>Protokollene</i> blir offentlige.....	s. 12
	Sergej Nilus.....	s. 14
	<i>Protokollenes</i> vei ut i verden.....	s. 16
	Mottagelsen i Europa og USA.....	s. 17
	Avsløringen.....	s. 21
	Oppsummering.....	s. 21
Kapittel 3	<i>Sions vises Protokoller i Norge – omtale i</i>	
	offentligheten1920-1925.....	s.23
	Antisemittisme i Norge tidlig 1900-tall. Et overblikk	s. 24
	<i>Protokollene</i> utgis i Norge	s. 25
	De norske utgavene: <i>The Jewish Peril</i> og <i>Den nye</i>	

<i>verdenskeiser</i>	s. 27
Innholdet.....	s. 33
Omtalen av <i>Protokollene</i> i den norske offentligheten	s. 34
Omtale etter avsløringene.....	s. 42
Norske propagandister: <i>Protokollene</i> kolportert av enkeltaktører.....	s. 44
Oppsummering.....	s. 48

Kapittel 4 **”Bolshevismens bibel”. Albert Hiorths fortolkning av *Sions vises protokoller***

Hiorth som avisdebattant og publisist	s. 52
Hiorths fortolkning av <i>Protokollene</i>	s. 54
”The Jesuit Peril” og ”The Bolschevist Bible” – <i>Sions vises protokoller</i> i Hiorths øvrige skribentvirksomhet	s. 60
Kan Albert Hiorths ha brakt <i>Protokollene</i> til Norge?	s. 65
Oppsummering: <i>Protokollene</i> som religiøs vekkelseslitteratur?	s. 68

Kapittel 5 **Albert Hiorth i en religiøs kontekst.....**

Introduksjon til eskatologien	s. 70
Eskatologi	s. 71
Hiorths endetidsyn	s. 73
Endetidssyn og sionisme i Israelmisjonen.....	s. 76
Hiorth og Israelmisjonen.....	s. 77
Misjon og sionisme.....	s. 78
Israelmisjonen kommenterer <i>Protokollene</i>	s. 78
Hiorths avvikende teologi i synet på sionismen: ”Israels ti tapte stammer”.....	s. 79

Opsummering..... s. 80

Kapittel 6

Konklusjons. 82

Appendiks 1-4..... s. 85

Litteraturliste s. 92

Kapittel 1: Innledning

Høsten 1920 ble det antisemittiske falsumet *Sions vises protokoller* utgitt på norsk for første gang, med tittelen *Den nye verdenskeiser. Zions lærde ældstes protokoller*. Skriftet har blitt utgitt på norsk flere ganger etter dette, senest i 2003.

Oppgavens siktemål og problemstillinger

Denne oppgaven har to siktemål. Det første er å gi en oversikt over de norske utgivelsene av det antisemittiske skriftet *Sions vises Protokoller* (heretter omtalt som *Protokollene*), og den oppmerksomhet disse utgivelsene ble viet i den norske offentligheten i første halvdel av 1920-tallet. Derneft har målet vært å nyansere bildet av den tradisjonelle antisemittiske fortolkningstradisjonen *Protokollene* har vært, og er, en del av. Dette har jeg gjort ved å presentere entreprenøren og lekmannspredikanten Albert Hiorths (1876-1949) eskatologisk orienterte tilnærming til dette skriftet.

I utgangspunktet skulle denne studien ta for seg mottakelsen og utbredelsen av *Protokollene* i Norge, men underveis i prosessen fant jeg Hiorths pamflett *En bibelstudents kommentar til "The Jewish Peril"*¹. Med denne pamfletten satte Hiorth *Protokollene* inn i et apokalyptisk endetidsperspektiv.

I lys av disse siktemålene blir hovedproblemstillingene: Hvem utga *Protokollene* i Norge? Hvordan var reaksjonene i samtiden på disse utgivelsene? Hvordan fortolket Albert Hiorth *Protokollene*? Som en videreføring av dette stiller jeg også spørsmålet om man finner noe av svaret i hans protestantiske kristendomsforståelse.

¹ Albert Hiorth: *En bibelstudents kommentar til "The Jewish Peril"*, Kristiania 1920. Denne pamfletten fant jeg i en av NBOs utgaver av *The Jewish Peril*, Schetelig's bokhandel, Kristiania 1920

Oppgavens struktur og avgrensning

Oppgaven er delt inn i seks kapitler.

I **kapittel 2** vil jeg først redegjøre for tilblivelseshistorien til *Protokollene*, før jeg ser på utbredelsen av skriftet. Framstillingen er i all hovedsak basert på Norman Cohns bok *Warrant for Genocide. The Myth of the Jewish World Conspiracy and the Protocols of the Elders of Zion*.² Selv om Cohns arbeide har blitt kritisert - som jeg kommer tilbake til i dette kapitlet – blir hans bok fortsatt regnet for å være standardverket om *Protokollene*, også blant hans kritikere. På grunn av min hovedaktør Albert Hiorths apokalyptiske perspektiv har jeg valgt å redegjøre nærmere for den religiøse forfatteren Sergej Nilus´ (1862-1930) befatning med *Protokollene*. Det var Nilus´ versjon av *Protokollene* fra 1917 som ble utgangspunktet for de versjonene som ble spredt over hele verden. Jeg har lagt vekt på at dette bakgrunnskapitlet skal være kort og konsist da bakgrunnen ikke er hovedtema i min oppgave, selv om kapitlet gir nødvendig informasjon for å forstå hvilket skrift oppgaven handler om.

Tema for **kapittel 3** er utgivelsen og omtalen av *Sions vises protokoller* i Norge de første årene etter at skriftet ble gitt ut. I løpet av 1920 ble det publisert to utgaver av *Protokollene* i Norge, en engelskspråklig, og en på norsk. Året etter, i 1921, kom det en revidert versjon av den norskspråklige utgaven. Jeg vil i dette kapitlet først se på omstendighetene rundt utgivelsen av *Protokollene* i Norge. Videre vil jeg ta for meg de ulike utgavene som ble utgitt og sammenligne dem. Siste del av kapitlet er viet omtalen av *Protokollene* i den norske offentligheten. Her vil jeg først ta for meg reaksjonene som kom til uttrykk i dagspressen. Sentrale spørsmål her vil være i hvilken grad skriftet ble omtalt, og på hvilken måte det ble fortolket. All den tid skriftet i svært begrenset grad ble viet oppmerksomhet i avisene, vil jeg også se på hvilken måten enkelte personer med en til dels klar antisemittisk agenda benyttet skriftet i sin formidlingsvirksomhet.

I kontrast til den langt på vei tradisjonelle sekulære antisemittiske fortolkningen av *Protokollene* som kommer fram i kapittel 3, vil jeg i **kapittel 4** vise at det også eksisterte en religiøs fortolkning av skriftet. Ingeniøren, samfunnsdebattanten og lekmannspredikanten Albert Hiorth plasserte *Protokollene* inn i et religiøst-apokalyptisk endetidsperspektiv. Jeg vil

² Norman Cohn: *Warrant for Genocide. The Myth of the Jewish World Conspiracy and the Protocols of the Elders of Zion*, Serif, London 1996. Cohns arbeide ble første gang utgitt i 1967.

vide at han gjennom tale og skrift forfektet Bibelens autoritet, ikke bare i trosspørsmål, men også som en helt nødvendig kilde til å forstå historien og samtiden. Et annet fokus som er nært knyttet opp til dette vil være at Hiorth var grunnleggende opptatt av at Bibelens profetier måtte ligge til grunn for en slik analyse. *Protokollene* ble for Hiorth en bekreftelse på at Bibelens profetier var i ferd med å bli oppfylt.

For å få en bedre forståelse av Hiorths teologiske resonneringer, vil jeg i **kapittel 5** se nærmere på den religiøse konteksten Hiorth opererte i. Som en naturlig konsekvens av hans apokalyptiske perspektiv vil jeg gå nærmere inn på eskatologien som i stor grad påvirket hans forståelse av *Protokollene*. Jeg vil også vektlegge hans forbindelseslinjer til deler av den lavkirkelige bevegelsen med vekt på Israelsmisjonen.

I **kapittel 6** vil jeg oppsummere og konkludere i forhold til hovedproblemstillingene i oppgaven. Jeg vil også komme inn på andre interessante perspektiver ved Hiorth som jeg ikke har sett på som relevant for oppgavens problemstillinger selv om de er nært knyttet til aktøren Hiorth. Helt til slutt vil jeg gå nærmere inn på hva jeg mener kan være interessant å undersøke nærmere.

Kilder og metodiske utfordringer

Opprinnelig var hovedkildene i denne studien ment å være de store hovedstadsavisene fra perioden 1920-1925. Jeg tok for meg *Aftenposten* og *Tidens Tegn* i denne perioden, mens *Morgenbladet* ble gjennomgått i perioden 1920-1923. Ved gjennomgangen av disse avisene viste det seg at kildetilfanget, det vil si omtalen av *Protokollene* var svært begrenset (for *Morgenbladets* vedkommende, ingen omtale overhodet), hvilket er et sentralt poeng i seg selv. På bakgrunn av dette ble kildegrunnlaget utvidet. I denne oppgaven har jeg derfor benyttet aviskilder som det har blitt referert til i andre arbeider om antisemittisme eller jødernes historie i Norge. Oskar Mendelsohns³ omfattende gjennomgang av norske aviser, har i denne sammenheng vært til stor nytte.

³ Oskar Mendelsohn: *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år*, Universitetsforlaget, Oslo 1969. Dette regnes for å være standardverket om jødernes historie i Norge.

Når det gjelder Albert Hiorths virke, har jeg benyttet flere kilder. Hiorths egne publikasjoner er opplagte kilder. En samlet oversikt over hans bøker og pamfletter, som han utga på eget forlag, oftest under benevnelsen "Eget forlag", finnes som appendiks sist i oppgaven.⁴ I tillegg til egne skrifter, fikk han oversatt og utga enkelte engelske tekster på sitt eget forlag. Videre har jeg, i tillegg til biografien om Hiorth av Harald Stene Dehlin⁵, benyttet artikler av, eller om, Hiorth fra en rekke aviser i sør-Norge. En stor del av disse artiklene fant jeg blant Hiorths etterlatte papirer i Nasjonalbibliotekets håndskriftsamling. Arkivmaterialet etter Hiorth består av fire store esker som ikke er gjennomgått og behandlet fra Nasjonalbibliotekets side. Jeg fikk derfor et stort arkivarbeid med gjennomgangen av dette materialet. Materialet er omfattende og inneholder avisutklipp, en rekke brev både fra Hiorth (kopier) og til Hiorth, flere av hans egne skrifter, en del manusutkast, tekniske skisser og patentdokumenter, og permer med dokumenter fra hans forretningsvirksomhet.

Hiorths egne tekster fra denne perioden er opplagte kilder. I forhold til *omtalen* av Hiorth i dagspressen, vil en del av det øvrige kildematerialet være fra rundt 1920-tallet og framover. På denne tiden hadde Hiorth opparbeidet seg en posisjon som foredragsholder og predikant, og avisene begynte å omtale hans virksomhet. Avisomtalen holdt fram helt til hans død i 1949.

Forskningsstatus - litteratur

Bibliografien rundt *Protokollene* er omfattende. En stor del av arbeidene dreier seg om tilblivelseshistorien og dokumentasjon på at skriftet var et falsum. Allerede fra tidlig på 1920-tallet, rett etter utgivelsen av *Protokollene*, kom de første systematiske arbeidene rundt opprinnelsen til skriftet.⁶ Det som i dag blir regnet for å være standardverket innenfor

⁴ For lettere å få oversikt over Hiorths utgivelser, har jeg delt inn litteraturen tematisk i fire appendiks. Ett av appendiksene er viet den litteraturen Hiorth utga av andre engelske forfattere på sitt forlag.

⁵ Harald Stene Dehlin: *Boken om Albert Hiorth. En norsk Aladdin*, Oslo 1949. Dehlin var en tydelig beundrer av Hiorth noe som fører med seg at man må vise en viss varsomhet i omgangen med denne boken. Dehlins tenderer til rause karakteristikk som av og til grenser til usansynlig.

⁶ Lucien Wolf: *The Jewish Bogy*, London 1920, Herman Bernstein: *The History of a Lie*, New York 1921, Benjamin Segel: *Die Protokolle der Weisen von Zion, kritisch beleuchtet* Berlin, 1924, og Henri Rollin: *L'Apocalypse de notre temps: les dessous de la propagande allemande d'après des documents inédits*, Paris 1939

forskningen rundt *Protokollene*, er Norman Cohns *Warrant for Genocide* som utkom i 1967.⁷ Men Cohn blir også kritisert i nyere forskning, blant annet av historiker og slavist Michael Hagemeister, som påpeker at en svakhet med Cohns arbeide er at han i stor grad refererer til andres forskning, og blir videre kritisert for ikke å ha forholdt seg presist nok til kildene.⁸

Cohn hevder skriftets skjebnesvangre virkningshistorie når han direkte knytter det til Holocaust ved å omtale det som en "warrant for genocide", noe som blant annet Håkon Harket har påpekt er et omstridt standpunkt.⁹ Min framstilling vil også basere seg på Cohns arbeide når det gjelder tilblivelse og spredning av *Protokollene*, men jeg vil i tillegg også benytte i Hagemeister. Ved siden av Hagemeister, som er en av de ledende forskerne innenfor studiet av *Protokollene* i dag, vil jeg av nyere arbeider trekke fram statsviter Stephen Eric Bronner: *A Rumor About the Jews. Antisemitism, Conspiracy, and the Protocols of Zion*¹⁰ og Pierre André Taguieff: *Les Protocols des Sages de Sion. Faux et usages d'un Faux*¹¹

Resepsjonshistorien til *Sions vises Protokoller* i Norge har ikke tidligere vært gjenstand for noen undersøkelse. I all hovedsak har skriftet blitt omtalt i andre arbeider som har hatt jødisk historie, antisemittisme eller konspirasjonsteorier som overordnet tematikk. Ett hederlig unntak er religionshistoriker Dagfinn Rians bok *Den store løgnen. Myten om den jødiske verdenssammensvergelse og de såkalte "Zions vises protokoller"*¹². I denne boken tar han for seg enkelte utgivelser av *Protokollen* på norsk og sammenligner dem tekstmessig, men kommer ikke inn på hvilken måte skriftet ble mottatt og fortolket i den norske offentligheten.

Når det gjelder Albert Hiorth, skrev journalisten Harald Stene Dehlin biografien om Hiorth i 1949, og Hiorth var selv en kilde for Dehlin. Biografien om Hiorth har gitt meg nyttig

⁷ Norman Cohn: *Warrant for Genocide. The Myth of the Jewish world conspiracy and the Protocols of the elders of Zion*, Eyre & Spottiswoode, 1967. I min oppgave vil jeg benytte utgaven fra Serif, London 1996

⁸ Michael Hagemeister: "'The Protocols of the Elders of Zion': Between History and Fiction" i *New German Critique* 103, Vol. 35 No. 1, 2008

⁹ Håkon Harket: "Sions vises protokoller" i Eriksen, Trond Berg, Håkon Harket og Einhart Lorenz: *Jødehat. Antisemittismens historie fra antikken til i dag*, Oslo 2005, s. 376

¹⁰ Stephen Eric Bronner: *A Rumor About the Jews. Antisemitism, Conspiracy, and the Protocols of Zion*, Oxford 2003. Boken ble opprinnelig utgitt i 2000.

¹¹ Pierre André Taguieff: *Les Protocols des Sages de Sion. Faux et usages d'un Faux*, Paris 2004. Boken ble opprinnelig utgitt i 1992 i to bind.

¹² Dagfinn Rian: *Den store løgnen. Myten om den jødiske verdenssammensvergelse og de såkalte "Zions vises protokoller"*, Oslo 1992. Denne teksten finne også i en bearbejdet versjon i *Humanist* 2000:1 s. 64-85 med tittelen "Løgnen som ikke vil dø". Siste utgave av denne teksten er artikkelen "'Zions vises protokoller'. Løgnen som ikke vil dø." i Arnfinn Pettersen og Terje Emberland: *Konspiranoia. Konspirasjonsteorier fra 666 til WTC*, Oslo 2003 s. 137-168

informasjon om konkrete hendelser og biografiske opplysninger, men teksten er også preget av at Dehlin var en trosfelle og venn, og åpenbart næret en stor beundring overfor Hiorth. Biografien om Hiorth ble for øvrig utgitt på Lutherstiftelsen. Videre har Hiorth blitt omtalt i en artikkel av religionshistoriker Geir Lie i tidsskriftet *Humanist* som omhandlet norske dommedagsprofeter¹³. Hiorth blir også omtalt av historiker Karl Egil Johansens bok *'Jødefolket inntar en særstilling'. Norske holdninger til jødane og staten Israel*¹⁴, og nevnes også i to hovedoppgaver i historie.¹⁵

Sentrale begreper

Antisemittisme: Den israelske nestoren innenfor antisemittismeforskningen Shulamit Volkov, har påpekt at definisjonen av antisemittisme er helt avhengig av konteksten fenomenet dukker opp i¹⁶. Volkov påpeker som en videreføring av dette at begrepet endrer karakter innenfor historiske perioder. Samtidig vil jeg hevde at *Protokollene* på mange måter er antisemittisme uavhengig av den konteksten den operer i. Mytene som framkommer i skriftet er så mangefasettede at Adornos begrep den *mobile fordom* også kan komme til anvendelse og er dermed helt ut forenlig med Volkovs utgangspunkt.¹⁷ På mange måter har kanskje Volkov videreutviklet og spesifisert Adornos utgangspunkt. Jøden kan være både en kapitalist og en bolsjevik – avhengig av hvilken kontekst det er snakk om. For min hovedaktør er det helt klart at han kobler jødene opp til bolsjevismen, men som vi skal se i selve oppgaven, gjør han det på en måte hvor han langt på vei ikke angriper jødene generelt.

Aktualitet

Til tross for at *Protokollene* i stor grad er blitt diskreditert som et hatefullt antijødisk skrift i den vestlige verden, eksisterer det likevel i dag enkelte marginale grupperinger på den

¹³ Geir Lie: "Norske dommedagsprofeter. En presentasjon av tre hovedaktører" i *Humanist* 2/3 1999

¹⁴ Karl Egil Johansen: *'Jødefolket inntar en særstilling'. Norske holdninger til jødane og staten Israel*, Kristiansand, 2008

¹⁵ Kjørven, Einar: *Den norske Israelsmisjons syn på jødene i tidsrommet 1918-1942*, Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo 2004, og André Andersen: *'De forfølges fordi de er jøder, ikke fordi de er kommunister eller banditter, men simpelthen fordi de er jøder'. Bedehuskulturens forståelse av "jødespørsmålet" 1933-1939*, Hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen 2004

¹⁶ Shulamit Volkov: *Germans, Jews, and Antisemites. Trials in Emancipation*, Cambridge, 2006

¹⁷ Theodor Adornor: *The Authoritarian Personality*, Norton & Company, New York, 1982, s. 302

politiske høyreside med nasjonalistisk og nynazistisk orientering som bruker *Protokollene* i sin propaganda. Gjennom disse miljøene blir skriftet fortsatt trykket og spredt også i vår del av verden. Størst innflytelse i dag har likevel *Protokollene* i deler av den muslimske verden. Stadig trykkes nye utgaver som selges som et opplysningskrift. Kjente eksempler på hvordan *Protokollene* er blitt benyttet og legitimert i vår tid er den palestinske islamistorganisasjonen *Hamas*, som i sitt charter fra 1988 siterte fra *Protokollene*, og knyttet sionismen opp mot forestillingen om den jødiske verdenskonspirasjonen. Frykten var angivelig at Palestina bare var begynnelsen på en sionistisk ambisjon om å erobre verden. Videre skapte det også reaksjoner da en kanal på egyptisk fjernsyn benyttet *Protokollene* i en TV-serie på 1990-tallet, med store seertall. Det finnes også eksempler på muslimske politikere og akademikere som hevder dokumentets ekthet.¹⁸ Rian påpeker et annet vesentlig poeng ved *Protokollenes* utbredelse i den arabiske og andre muslimske land i vår tid, og det er tilbakeeksporten. I Frankrike selges det for eksempel franskspråklige utgaver som er trykket i Beirut, Teheran eller Kuwait, og en arabiskspråklig avis i USA trykket utdrag av *Protokollene*. Rian trekker også fram som eksempel at den Iranske ambassade i London på 1980-tallet i en publikasjon anbefalte *Protokollene* som studium for å forstå sionismen.¹⁹

Historikeren Øystein Sørensen viser til at i enkelte ekstreme kristne miljøer i Europa og USA har det gjennom hele 1900-tallet eksistert ulike konspirasjonsteoretiske forestillinger som handlet om å bryte ned den kristne verdensorden. I disse sammenhengene har *Protokollene* dukket opp med jevne mellomrom.²⁰

I Norge finnes det også eksempler på at *Protokollene* i våre dager har vært benyttet i kristen forkynnelse: I 1992 kunne den kristne dagsavis *Vårt Land* påvise at en predikant fra en frikirkemenighet i Vestfold gjennom flere år hadde benyttet *Protokollene* i sin omreisende forkynnervirksomhet. Predikanten uttalte at hans mål var å stanse ”et antikristelig komplott som vil overta verdensherredømmet”,²¹ Han understreket at de han ønsket å angripe var ”de falske jødene og losjer”, og på spørsmål hva han mente med de ”falske jøder” svarte predikanten at det var ”[m]ennesker med jødisk tilknytning som ikke er opptatt av Gud og sitt

¹⁸ Dagfinn Rian: ”’Zions vises protokoller’. Løgene som ikke vil dø” i Pettersen, Arnfinn og Terje Emberland: *Konspirania. Konspirasjonsteorier fra 666 til WTC*, Oslo 2003, s. 162

¹⁹ Rian 2003, s. 164

²⁰ Øystein Sørensen: *Den store sammensvergelsen. Historien om det hemmelige selskapet Illuminatus og dets mange ugjerninger*, Oslo 2007

²¹ *Vårt Land* 14. april 1992

land, men av pengebegjær.”²² I undervisningsopplegget kom det fram at predikanten benyttet *Protokollene* som dokumentasjon på en sammensvergelse hvor en verdenshersker - en Antikrist - ville stå fram.

Enda mer ekstrem framstår *Protokollenes* siste utgiver i Norge, Stig Bergmann fra Ørsta. I 2003 utga han på nytt den første norske utgaven av *Protokollene; Den siste verdenskeiser*. Bergman forfekter den såkalte British-israelism teorien, som hevder at det sanne Israel er dagens vestlige, hvite protestantiske demokratier, og de som kaller seg jøder har narret verden til å tro de er Israel, Guds utvalgte folk, mens de i realiteten er ”satans synagoge”²³.

²² *Vårt Land* 14. april 1992

²³ Intervju med Bergman, publisert på nettsiden til Senter mot antisemittisme 25. mai 2009, <http://www.antisemittisme.no/articles/a1792.htm>

Kapittel 2: *Sions vises Protokoller* - tilblivelse og utbredelse

Som grunnlag for den moderne forestillingen om den store jødiske sammensvergelsen, framstår *Sions vises protokoller* (heretter omtalt som *Protokollene*) som det mest innflytelsesrike verket. Teksten formidler jødernes listige plan for å velte den eksisterende kristne verdensorden som skal erstattes med et jødisk verdensherredømme med en etterkommer fra Davids ætt på tronen. Skriftet ble til i ly av det antisemittiske tsaristiske Russland på slutten av 1880-tallet, men fikk sitt store internasjonale gjennombrudd først etter den russiske revolusjon i 1917. På 1920-1930-tallet ble det trykket og solgt i millioner av eksemplarer på verdensbasis, og bare Bibelen ble trykket i større opplag.²⁴ I Hitlers nazistiske Tyskland ble *Protokollene* også aktivt brukt i propagandaen. Historikeren Léon Poliakov har karakterisert *Protokollene* som ”the historically most explosive myth”²⁵

I dette kapitlet skal jeg først ta for meg tilblivelsen av *Protokollene* ved å se på hvilket idèmessig- og litterært opphav skriftet hadde. Videre skal jeg se på omstendighetene rundt publiseringen, og som en helt sentral aktør for å få *Protokollene* utgitt og lest, vil jeg spesielt ta for meg Sergej Nilus bakgrunn og motivasjon for å få utgitt skriftet. Til slutt skal jeg gi en oversikt over skriftets vei til enkelte land i Europa og USA, og kort skissere mottakelsen og reaksjonene på avløringen av *Protokollene* som et falsifikat.

Tilblivelse

Protokollene er i korte trekk en samling tekster som utgir seg for å være referater fra angivelig hemmelige møter mellom jødiske ledere som skulle ha funnet sted under den første sionistiske verdenskongress i Basel i 1897. *Protokollene* beskriver en konspiratorisk plan for å undergrave den vestlige kristne sivilisasjon både økonomisk, sosialt, moralsk og politisk, for på denne måten å oppnå jødisk verdensdominans.

I perioden som strekker seg fra den franske revolusjon og gjennom hele 1800-tallet, har vi, særlig i Frankrike, Tyskland, Preussen og Russland, å gjøre med en stadig økende politisk antisemittisme. På 1800-tallet finner vi parallelt også en økende produksjon av litteratur av antisemittisk karakter. I Frankrike framstår Gougenot des Mousseaux' (1805-

²⁴ Håkon Harket: ”Sions vises protokoller” i Eriksen, Trond Berg, Håkon Harket og Einhart Lorenz: *Jødehat. Antisemittismens historie fra antikken til i dag*, Oslo 2005 s. 362

²⁵ Léon Poliakov: *The History og Antisemitism vol 4: Suicidal Europe, 1870-1933*, University of Pennsylvania Press 2003 s. 185

1876) omfattende verk *Le Juif, le judaïsme et la judaïsation des peuple Chrétiens*, utgitt i 1869, som en av den antisemittiske litteraturens klassikere, hvor den jødiske hjelpeorganisasjonen *Alliance Israélite Universelle*²⁶ ble utpekt som det konspiratoriske senteret for jødisk-frimurersk renkespill. Gougenot des Mousseaux trakk veksler på middelalderens forestilling om jødene som djeveldyrkere, og framhevet, i følge Cohn, at det var Bibelens profetier om Antikrist som var inspirasjonen bak ideen om at verdensriket skulle ledes av en jødisk konge.²⁷

Det idémessige opphavet til *Protokollene*

Forestillingen om den jødiske verdenskonspirasjonen kan, i sin moderne form, spores tilbake til slutten av 1700-tallet. Cohn hevder at denne konspirasjonstanken kom første gang til uttrykk i et verk fra 1797.²⁸ På dette tidspunkt ga den franske jesuitten Abbé Barruel ut sitt fembindsverk *Mémoire pour servir à l'histoire du Jacobinisme*, hvor han knytter begivenhetene under den franske revolusjon til en sammensvergelse med røtter helt tilbake til middelalderens Tempelorden. Derfra knyttes andre angivelig hemmelige samfunn til konspirasjonen, deriblant frimurerne og senere det bayerske selskapet *Illuminati*²⁹, som ble gitt en hovedrolle som konspiratør. I følge Barruel overlevde Tempelordenen som hemmelig organisasjon, og hadde som mål å velte de europeiske monarkier og det kristne pavedømmet, for selv å etablere en ny verdensorden. Barruel beskrev hvordan den i løpet av 1700-tallet fullstendig tok kontroll over Frimurerordenen. Jødene ble imidlertid ikke tilkjent noen rolle i Frimurerordenen, og Barruel nevner knapt jødene på dette tidspunkt. Først noen år senere, i 1806, dukket i følge Cohn, det såkalte *Simonini-brevet* opp hos Barruel under litt uklare omstendigheter. I dette brevet, angivelig skrevet av den italienske offiseren J.B. Simonini, ble jødene for første gang eksplisitt knyttet både til *Illuminati* og Frimurerordenen. Simonini hevdet med full tyngde at jødene ville underlegge seg den kristne sivilisasjon: Jødene hadde forsikret at de i løpet av hundre år "would be masters of the world, that they would abolish all other sects and establish the rule of their own sect, that they would turn Christian churches into so many synagogues and reduce the remaining Christians to a state of absolute slavery."³⁰

²⁶ *Alliance Israélite Universelle* ble etablert i Paris i 1860 som en humanitær organisasjon som skulle bidra til å sikre jødiske rettigheter i de ulike statene.

²⁷ Cohn 1996, s. 47-48

²⁸ Cohn 1996, s. 30

²⁹ For en nærmere framstilling av *Illuminati*, se Øystein Sørensen: *Den store sammensvergelsen. Historien om det hemmelige selskapet Illuminatus og dets mange ugjerninger*, Oslo 2007

³⁰ Simonini sitert etter Cohn 1996, s. 33

Cohn hevder at dette dokumentet ser ut til å være det tidligste eksempelet på en rekke antisemittiske fabrikasjoner som skulle kulminere i *Protokollene* nesten hundre år senere.³¹

Barruels ideer vakte ikke spesielt stor oppsikt den første delen av 1800-tallet. Den inntil da forholdsvis beskjedne produksjonen av antisemittisk litteratur hadde relativt liten innflytelse i samtiden, og myten om den jødisk-frimurerske sammensvergelse forsvant fra offentligheten, selv blant antisemitter. Det var først rundt 1850 at den jødisk-frimurerske konspirasjonstanken dukket opp igjen, denne gang i Tyskland, i følge Cohn, ” as a weapon of the extreme right in its struggle against the growing forces of nationalism, liberalism, democracy, and secularism.”³²

Det litterære opphavet til *Protokollene*

Det innholdsmessige opphavet til *Protokollene* er mangefasettert, og ikke alle deler av historien er like kjent. Det som ser ut til å være avklart, er at det er to litterære hovedkilder. Begge disse tekstene ble publisert på 1860-tallet i henholdsvis Frankrike og Tyskland.

Den tidligste publikasjonen var en pamflett utgitt i 1864 av den franske satiriker og advokaten Maurice Joly; *Dialogue aux Enfers entre Montesquieu et Machiavel*. Pamfletten ble skrevet som en kritikk rettet mot Napoleon III's styre, og inn i denne skrev Joly en imaginær dialog mellom de to statsmennene Machiavelli, som representerte den kyniske tyrann, og Montesquieu, som ble framstilt som den liberale. Alt Machiavelli sa skulle beskrive Napoleon III's motiver og despotiske metoder. Det som i *Dialoger* er Machiavellis (Napoleons) tale, er i *Protokollene* lagt i munnen på den mystiske vise av Sion, og det som i *Dialoger* skulle være en beskrivelse av datidens samfunn, ble i *Protokollene* presentert som en visjon for framtida.³³

Den andre hovedkilden var en voluminøs tysk roman i fem bind, hvor det første bindet ble publisert i 1868. Tittelen var *Biarritz. Historische-politischer Roman aus der Gegenwart*, og forfatteren var Hermman Goedsche, som skrev under pseudonymet Sir John Retcliffe. I dette verket videreførte Goedsche Barruels konspirasjonsteorier, men i motstening til Barruel, ble de i denne sammenhengen uttrykt som fiksjon, uten at det fikk betydning for hvordan deler av verket i ettertid ble oppfattet.

Goedsche hadde en noe tvilsom karriere; i årene før han skrev *Biarritz*, like etter de revolusjonære opptøyene i 1848, mens han var ansatt i det tyske postvesenet, forfalsket han

³¹ Cohn 1996, s. 31

³² Cohn 1996, s. 37

³³ Cohn 1996, s. 82

noen brev i den hensikt å sverte den demokratiske lederen Benedic Waldeck. Brevene skulle avsløre Waldecks planer om å drepe kongen av Preussen og avskaffe konstitusjonen. Brevene ble imidlertid avslørt som falske, og Goedsche ble avskjediget fra stillingen i det tyske postvesenet. På det tidspunkt Goedsche ga ut *Biarritz*, var han ansatt i den konservative avisen *Neue preussische Zeitung*, populært kalt *Die Preussische Kreuzzeitung*, en avis som i stor grad ble lest av de konservative landeierne.³⁴ I denne perioden begynte han å skrive skjønnlitterære bøker, og de mest spektakulære ble altså skrevet under pseudonymet Sir John Retcliffe. Ett kapittel fra det første bindet av *Biarritz* finner vi igjen i *Protokollene*. ”På den jødiske gravlund i Praha” beskrev et hemmelig møte der representanter for Israels tolv stammer legger planer for hvordan jødene skal underlegge seg verden. Denne teksten skulle danne grunnlaget for *Protokollene*. Løsrevet fra romanen og publisert for seg, ble den presentert som et faktisk referat fra en jødisk rabbiners tale, som regel under tittelen *Rabbinerens Tale*, eller *På den jødiske gravlund*.³⁵ I følge Cohn var det ikke tilfeldig at Goedsches *Biarritz*, det inntil da mest omfattende uttrykk for myten om den jødiske sammensvergelsen, ble utgitt i Tyskland i den perioden hvor jødene var i ferd med å få fulle emansipatoriske rettigheter.³⁶

Publiseringen – *Protokollene* blir offentlige

Hagemeister understreker at forskerne fortsatt ikke har kunnet fastslå hvem som faktisk førte teksten i pennen, eller til hvilket formål. Det samme gjelder for det nøyaktige tidspunkt for produksjonen. Videre påpeker Hagemeister at tallrike forsøk på å avdekke disse fakta i stor grad har ført til at nye myter har blitt etablert:

Investigating the *Protocols*, one often meets the border between fiction and fact and can observe how this border is crossed: the *Protocols* was compiled from a series of fictional texts and then presented as the authentic document of an actual conspiracy. But the literature *about* the *Protocols* also far too frequently ignores this border, when [...] comprehensive and [...] gripping *stories* take precedence over well-researched *histories*.³⁷

³⁴ Cohn 1996, s. 38

³⁵ Dagfinn Rian: ”Zions vises protokoller. Løgnen som ikke vil dø” i *Humanist* 2000:1 s. 68

³⁶ Cohn 1996, s. 41

³⁷ Hagemeister 2008, s. 94

Cohns versjon, til tross for enkelte svakheter,³⁸ framstår likevel som den mest helhetlige, og er også den mest benyttede.³⁹ Historien som framkommer hos Cohn, er at den franske teksten som skulle bli grunnlaget for *Protokollene*, ble produsert et sted mellom 1894 og 1897, på oppdrag fra lederen av det hemmelige tsaristiske politi i utlandet, *Okhrana*, som holdt til i Paris.⁴⁰ Lederen for *Okhrana*, Pjotr Ivanovitsj Ratsjkovsky, var stasjonert i Paris fra 1884 til 1902, og bygget opp et spionasjenettverk med kontakter i flere Europeiske byer. Han var en kjent antisemitt og stod bak flere tidligere konspiratorisk anlagte forfalskninger.⁴¹ Da Ratsjkovsky ble hjemkalt fra Paris i 1902, kom han i kontakt med den religiøse forfatteren og skribenten Sergej Alexandrovitsj Nilus (1862-1930), som så inkluderte teksten i et av sine egne verk.

Imidlertid var det en annen versjon av teksten som skulle bli til *Sions vises protokoller* som kom på trykk, første gang som en føljetong, i avisen *Znamya (Banneret)* i St. Petersburg høsten 1903. Redaktøren Pavolachi Krushevan, en militant antisemitt, oppga i følge Norman Cohn ikke hvordan han fikk tak i manuskriptet, kun at det var skrevet på fransk. Tittelen på manuset var *Referat fra møtet i Frimurernes verdensunion og Sions eldste vise*. Selv kalte Krushevan det *Program for jødernes verdensherredømme*.⁴² I 1905 dukket hele teksten opp i en pamflett med tittelen *Roten til våre problemer*, som ble laget for massedistribusjon i Russland. I denne utgivelsen ble det ikke oppgitt noen redaktør, men mest sannsynlig var det en pensjonert offiser ved navn Butmi, med nære bånd til Krushevan, som stod bak. Både Krushevan og Butmi deltok aktivt i den russiske høyrenasjonalistiske antisemittiske grupperingen kjent som ”De svarte hundrede”, som stod bak drap og massiv vold mot

³⁸ Se kapittel 1 for Hagemesters kritikk av Cohn

³⁹ Både Dagfinn Rian (1992) og Håkon Harket (2005) baserer sine framstillinger på denne.

⁴⁰ To andre forskere har også enkelte innsigelser: Gisela Lebzelter (i *Political Antisemitism in England 1918-1939*, s. 386 note 4) antyder at *Protokollene* kunne ha blitt produsert allerede under tsar Alexander III (1881-94) da den antijødiske agitasjonen var mer intens enn under hans etterfølger. Hun baserer seg på funn i et brev til Pariskontoret til the *Morning Post* som hevdet at et medlem av *Okhrana* hadde fått tak i et eksemplar av *Protokollene* allerede i 1884. Denne teksten ble angivelig gitt videre til Nilus ved et senere tidspunkt. En annen versjon presenteres av en italiensk litteraturforsker, Cesare G. De Michelis. I følge en anmeldelse av denne boken, hevder han i *The Non-Existent Manuscript: A Study of the Protocols of the Sages of Zion*, Univ of Nebraska Press 2004, at *Protokollene* ble produsert i Russland rundt 1902-03 av medlemmer fra de russiske antisemittiske partiene, som en direkte respons på forsøket på å etablere en jødisk stat i Palestina. DeMichelis har også en litt annen løsning på spørsmålet om det litterære opphavet til *Protokollene*; bl.a. inkluderer han Hertzels *Judenstaat*. Kritikken i anmeldelsen går på at DeMichelis bedriver ren litterær tekstanalyse (”the text cannot lie”, sitat De Michelis) uten å plassere den i den historiske konteksten *Protokollene* faktisk ble til i. Ref. anmeldelse av Marat Grinberg i *Modern Philology*, May 2006, Vol 103:4 s. 575-577

⁴¹ Cohn 1996, s. 87

⁴² Cohn 1996, s. 72

liberale, radikale og jøder i tiden rundt revolusjonen i 1905.⁴³ Flere utgaver, under ulike navn, av denne versjonen fulgte, men størst innflytelse skulle likevel Sergej Nilus' versjon få.

Sergej Nilus

Samme år som Butmi publiserte sin versjon, ga Nilus ut verket *Det store i det lille. Antikrist vurdert som en umiddelbar politisk kraft*. I denne inkorporerte han *Protokollene* i en tredje utgave som ble utgitt i desember 1905. Nilus ga også ut flere versjoner av dette verket, men forble, i følge Cohn, til sin store frustrasjon, ganske ukjent blant det lesende publikum:

I cannot get the public to treat the Protocols seriously, with the attention they deserve. [...] there are very few who attach importance to them and see in them real threat to Christianity, a programme for the destruction of the Christian order and for the conquest of the whole world by the Jews⁴⁴

Vendepunktet kom med første verdenskrig og bolsjevikrevolusjonen. I januar 1917 utga Nilus den fjerde reviderte utgaven av denne teksten. Tittelen på denne versjonen ble det advarende *'It's Near, Even at the Doors': Concerning That Which We Choose not to Believe and Which Is so Near*⁴⁵. Det var denne Nilus' utgave fra 1917 som skulle bli utgangspunktet for de versjonene som ble spredt over hele verden.

Hva var det med innholdet i dette skriftet som Nilus mente var så avgjørende å få formidlet til befolkningen? Og hvem var egentlig Sergej Nilus? Nilus har i litteraturen blitt omtalt med en lang rekke ulike karakteristikk som "mystiker", "journalist", "professor", "gresk-ortodoks prest", "orientalist", "adelsmanns ved hoffet" og ikke minst "forfatter og forfalsker" av *Protokollene*, men ingen av disse beskrivelsene av Nilus er i følge Hagemeister korrekte.⁴⁶ Nilus var opprinnelig jurist som forlot en jobb i statsapparatet og gradvis utviklet seg til å bli en "apocalyptic thinker and prolific religious writer".⁴⁷ Nilus ble en av flere forfattere og filosofer som fortolket samtiden "with the help of religious categories: as a

⁴³ Cohn 1996, s. 73

⁴⁴ Nilus sitert etter Cohn 1996 s. 124-125

⁴⁵ Michael Hagemeister: "Vladimir Solov'ëv and Sergej Nilus: Apocalypsisism and Judeophobia" i Bercken, Wil van der (ed): *Vladimir Solov'ëv: Reconciler and Polemicist*, Leuven, 2000 s. 288

⁴⁶ Michael Hagemeister: "Sergej Nilus und die 'Protokolle der Weisen von Zion'. Überlegungen zur Forschungslage" i Benz, Wolfgang: *Jarbuch für Antisemitismusforschung* 5, Frankfurt 1996 s. 129

⁴⁷ Michael Hagemeister: "Nilus, Sergei" Levy, Richard (ed): *Antisemitism. A Historical Encyclopedia of Prejudice and Persecution*, Santa Barbara 2005 s. 508-509

foreboding of an imminent eschatological catastrophe. Poets, writers, and philosophers were referring to the end of world history and the imminent approach of the Antichrist.”⁴⁸

Når det gjelder Nilus’ motivasjon for å gi ut dette skriftet, framkommer det i hans innledning til teksten at han nærmest anså det som en forpliktelse å advare sine medmennesker mot en fare som truet. Nilus hevder her at skriftet ”med overordentlig klarhet og nøiaktighet, beskriver planen for og utviklingen av en skjæbnesvanger, verdensomspærende sammensvergelse, som har sat sig til maal at bringe en forventd verden til dens uundgaaelige oppløsning.”⁴⁹ Nilus forklarer også i denne sammenhengen at teksten ”er en nøiagtig avskrift, i oversettelse av originale dokumenter [som] blev stjålet fra en av de mest indflydelsesrike og bedst indviede ledere blant Frimurerne.”⁵⁰ Og dette tyveriet, fortsetter han, ble begått i Frankrike ”som er et rede for ’jødisk frimureri-sammensvergelse’.” Nilus uttrykte i denne sammenhengen også et visst ubehag ved å publisere disse tekstene:

Vor samvittighet vil være beroliget, hvis vi ved Guds naade naar dette vort vigtigste maal, at advare den ikke-jødiske verden uten dog i dens hjerte at opvække had mot det forblindede Israel. Vi stoler paa, at den ikke-jødiske verden ikke vil nære had til den feilende men troende masse av Israels folk, som er uskyldig i sine ledeses synder [...] som engang før har vist sig at være Israels fordærv.⁵¹

Nilus ville advare mot en overhengende fare, men ønsket tilsynelatende at det ikke skulle komme til uttrykk som uvilje overfor jødene. Dette sitatet kan på flere måter illustrere det komplekse og motsetningsfylte forholdet mange kristne hadde til jødene. Nilus formidler i denne teksten flere hundre år gamle antijødiske fordommer. Disse forestillingene omfatter opprinnelig oldkirkens fordømmelse av jødene, det gamle paktsfolket, på bakgrunn av deres avvisning av Jesus som Messias (jfr. ”det forblindede Israel” og ”den feilende [...] masse av Israels folk”). I tillegg kan også den mer folkelige forestillingen om jødene som Kristusmordere, leses ut av teksten (jfr. ”sine ledeses synder” som ble ”Israels fordærv”).

⁴⁸ Hagemeister 2000 s. 289

⁴⁹ Nilus, Sergej: *Den nye verdenskeiser. Zions lærde ældstes protokoller*, Kristiania 1920 s. 7

⁵⁰ *Protokollene* 1920, s. 7 I en note på samme side blir det presisert at ”Frimurerne” i denne teksten dreier seg om ”Orientens Frimurere” uten at dette begrepet blir nærmere utdypet. Det er nærliggende å anta at det refereres til jødene, all den tid begrepet ”orientalere” i samtida ble brukt om jøder.

⁵¹ *Protokollene* 1920, s. 9

Nilus kommer også antydningvis inn på det problematiske vedrørende dokumentets opprinnelse: Han beklaget overfor leseren ”dette dokumentets apokryfe natur”⁵², men avfeide i samme åndedrag innvendingen med at hemmelighold tross alt ligger i en ”verdensomspændende sammensvergelses” natur: ”Dersom dens ledere kunde avsløres som dem der holder de blodige traade i sin haand, da vilde jo ’ondskapens hemmenlighed’ være aabenbar. For at bevise sig selv maa den forbli lukket til den dag da den legemliggjøres i ’fortabelsens søn’.”⁵³ Vi kan derfor ikke vente oss ”direkte beviser”, slår Nilus fast i fortsettelsen, men ”maa nøie os med indiciebeviser.”

Nilus framstår i sine innledende kommentarer til *Protokollene* som en eskatologisk orientert bibelfortolker som vektla ”de Hellige Fædres profetier”⁵⁴ i sin omtale av den kommende verdenshersker. Han argumenterte for at vitenskaplige bevis ikke spilte noen rolle, da det fra et eskatologisk standpunkt var skjebnen som var det avgjørende. Altså var det profetiene i Bibelen om endetiden og Antikrist som var styrende. Dette perspektivet kom også tydelig til uttrykk i tittelen på boka som *Protokollene* først ble en del av: *Det store i det lille: Antikrist vurdert som en nær forestående politisk begivenhet*.⁵⁵

På bakgrunn av Nilus’ eskatologiske orientering framstår hans frustrasjon over ikke å nå ut til et stort publikum med sitt budskap mer forståelig; for ham dreide det seg om å formidle at Antikrist stod for døren for å nedkjempe de gode kreftene i verden. Men med den russiske revolusjon i 1917, fikk Nilus sitt ønske oppfylt, *Protokollene* ble spredt til resten av verden.

Protokollenes vei ut i verden

Situasjonen i Europa etter den første verdenskrig var preget av stor politisk og sosial ustabilitet. Landene var rammet av en internasjonal økonomisk krise, og ikke minst hadde oktoberrevolusjonen i Russland, og påfølgende revolusjonsforsøk både i Tyskland og Ungarn ført til at millioner av mennesker var borgere av nydannede stater. I dette Europa fulgte også en markant økning av antisemittismen både i omfang og intensitet. Verst uttrykk fikk antisemittismen i Øst-Europa hvor pogromer overgikk tidligere tiders overgrep i moderne tid

⁵² *Protokollene* 1920, s. 8

⁵³ *Protokollene* 1920, s. 9

⁵⁴ *Protokollene* 1920, s. 8

⁵⁵ Min oversettelse av Norman Cohns engelske tittel på Nilus’ verk: *The Great in the Small: Antichrist considered as an imminent political possibility* fra 1905. Ref. Norman Cohn: *Warrant for Genocide*, London 1996 s. 73

mot jødene. Men også i sentral- og vest-Europa ser man tiltagende antisemittisme, særlig i krigens tapernasjon Tyskland. Det ble konstruert et bilde av ”jøden” som både nasjonalt og internasjonalt trakk i trådene.⁵⁶ Parallelt med revolusjonsforsøkene dukker også gamle sammensvergelsesmyter opp i ny drakt; ”bolsjevikjøden” ble et etablert begrep. Under borgerkrigene i Russland ble *Protokollene* benyttet av de kontrarevolusjonære ”hvite” styrkene som en del av en voldsom antisemittisk agitasjon mot jødene.

Èn av følgene av de sosiale rystelsene Russland opplevde etter revolusjonen i 1917 var masseutvandring. Blant disse flyktningene befant også mange av tsarens kontrarevolusjonære tilhengere seg, noe som ledet til at *Protokollene* kom i sirkulasjon også utenfor Russland. Langt på vei kan man argumentere for at hendelsene i Russland ble avgjørende for at *Protokollene* ble en slik suksess, ikke bare i Europa, men også USA. Norman Cohn hevder endog at uten første verdenskrig og den russiske revolusjon, ville budskapet i *Protokollene*, myten om den jødiske verdenskonspirasjonen, forblitt en obskuritet, kun knyttet til høyrenasjonalistiske grupperinger i Russland og andre marginale antisemittiske kretser i vest-Europa.⁵⁷

Historikeren Richard Levy påpeker at *Protokollene*, i motsetning til de fleste andre antisemittiske tekster, i utgangspunktet ikke kunne sies å ha noen nasjonal kontekst eller identitet.⁵⁸ Budskapet var universelt. Dette innebar at teksten fikk et universelt nedslagsfelt, hvilket åpenbart bidro til å gjøre kommunikasjonen av budskapet enklere: *Protokollene* skulle vise seg svært tilpasningsdyktig da de ulike oversettelsene blant annet skulle få spesielle nasjonale karakteristika.

Mottagelsen i Europa og USA

Knapt i noe annet land fikk *Protokollene* en slik overveldene og ukritisk mottagelse som i Tyskland. Kanskje ikke så overraskende gitt det ydmykende nederlaget landet led i første verdenskrig. I følge Cohn var de ansvarlige raskt ute med å kaste skylden over på jødene, som ikke bare ble holdt ansvarlige for krigen som sådan, men også for det tyske nederlaget.⁵⁹ Flere publikasjoner dukket opp i løpet av vinteren 1919, hvor nederlaget ble forklart med en jødisk-

⁵⁶ Einhart Lorenz: “Antisemittismen i Weimar-republikken” i Eriksen, Trond Berg, Håkon Harket og Einhart Lorenz: *Jødehat. Antisemittismens historie fra antikken til i dag*, Oslo 2005 s. 380

⁵⁷ Cohn 1996, s. 14

⁵⁸ Richard Levy: ”Introduction. The Political Career of the Protocols of the Elders of Zion” i Benjamin Segel: *A Lie and a Libel. The History of the Protocols of the Elders of Zion*, Nebraska 1995 s. 12

⁵⁹ Cohn 1996, s. 143

frimurersk sammensvergelse. I april samme år trykket den antisemittiske månedsavisen *Auf Vorposten* en artikkel hvor det ble referert til Sions vises hemmelige plan for å velte de europeiske fyrstehusene og nedkjempe kirken. Den første utgaven av *Protokollene* på tysk ble utgitt i januar 1920, og oversetteren var redaktøren for *Auf Vorposten*, Ludwig Müller, eller Gottfried zur Beek, som var pseudonymet han også skrev under.

I Tyskland fikk *Protokollene* stor oppmerksomhet blant annet på grunn av påstandene om at den Russiske revolusjon var organisert og ledet av jøder som handlet i tråd med instruksjonene i *Protokollene*.⁶⁰ *Protokollene* solgte i et stort antall; boken ble trykket i tre opplag bare i løpet av 1920, og salget kom raskt opp i 120.000 eksemplarer.⁶¹ I løpet av 1920-tallet steg salget til flere hundre tusen, og da Hitler kom til makten i 1933, var det trykket trettitre opplag av boken. I tillegg kom all annen antisemittisk litteratur som fulgte i kjølvannet av *Protokollene*. En av de mest aktive publisistene var den senere sentrale nazistiske ideolog Alfred Rosenberg (1893-1946). Han øvde stor innflytelse på opinionen med en voldsom produksjon av antisemittisk litteratur tidlig på 1920-tallet, som var sentrert rundt *Protokollene* og dens forestilling om jødisk sammensvergelse. Cohn går også langt i å hevde at *Protokollene* fikk direkte politisk innflytelse i Tyskland tidlig på 1920-tallet både ved å fungere som en viktig stemmesanker for den antidemokratiske høyresiden ved valget til den første Riksdagen i juni 1920, blant annet ved å framstille den nye republikken som en del av planen til den øverste av Sions vise. I tillegg argumenterer han for at skriftet også i stor grad bidro til drapet på utenriksminister Walter Rathenau i 1922. Gjennom Theodor Fritsch´ (1852-1933) antisemittiske avis *Hammer*, ble Rathenau gjennom en kampanje nettopp i 1922, ikke bare anklaget for å være mannen bak bolsjevismen i Russland, men faktisk å stå i ledetog med de vise av Sion.⁶² Men situasjonen i Tyskland endret seg også litt. En stabil periode mellom 1924 og 1928 førte til en svekkelse av antisemittismen.⁶³ Med Cohns ord: “It was a bad time for the *Protocols* - but it was not to last.”⁶⁴

Også i Storbritannia ble teorien om en jødisk verdenskonspirasjon luftet offentlig et par år før *Protokollene* ble publisert. Og som i Tyskland ble teorien presentert som en jødisk-bolsjevikisk sammensvergelse, men i Storbritannia ble det etablert en tredjepart, som naturlig nok var Tyskland.

⁶⁰ Ben-Sasson (red): *A History of the Jewish People*, Harvard Univ. Press 1996, s. 981

⁶¹ Cohn 1996, s. 151

⁶² Cohn 1996, s. 155ff

⁶³ Lorenz 2005, s. 394

⁶⁴ Cohn 1996, s. 163

Levy hevder at *Protokollenes* vei inn i Storbritannia gikk gjennom to kanaler. I likhet med resten av Vesteuropa spilte de kontrarevolusjonære hviterussiske flyktningene en rolle, men først og fremst ble *Protokollene* brakt til Storbritannia gjennom en "britisk kanal". Det gjaldt både britiske offiserer som engasjerte seg i den kontrarevolusjonære intervensjonen i 1918-20, men ikke minst også russlandkorrespondentene til de britiske avisene. Disse, hevder Levy, returnerte til hjemlandet med en velutviklet tro på "bolsjevikjøden".⁶⁵

Det var særlig de to avisene *The Morning Post* og *The Times* som fikk betydning for spredningen av *Protokollene*, og dermed også myten om den jødiske verdenskonspirasjonen på de Britiske øyene. *Protokollenes* budskap passet inn i en allerede etablert forestilling om jødene - formidlet av pressen. Historikeren Léon Poliakov hevder at avisene nærmest lanserte en kampanje allerede i årene 1911 og 1912, hvor de (blant annet), knyttet den tyrkiske revolusjonen til henholdsvis en sionistisk sammensvergelse, i følge *The Times*, og en jødisk-frimurersk konspirasjon, i følge *The Morning Post*.⁶⁶ Fra og med slutten av 1919 pågikk det en heftig debatt i *The Times*' spalter om hvorvidt grusomhetene i Russland var et resultat av jødisk hevnlyst.⁶⁷

Begge avisenes offisielle syn på *Protokollene* ble altså påvirket av deres korrespondenter i Russland. Robert Wilton, som skrev for *The Times*, hadde vokst opp i Russland og identifiserte seg helt og holdent med den ekstreme høyresiden der.⁶⁸ Sommeren 1920 utga han boken *The Last Days of the Romanovs*, hvor han erklærte at bolsjevikene rett og slett var jødiske agenter for Tyskland, og at revolusjonen dermed måtte sees på som en tysk-jødisk invasjon av Russland.⁶⁹ Og det var nettopp *The Morning Post* sin korrespondent i Russland, Victor Marsden, som i 1920 oversatte den utgaven av *Protokollene* som skulle bli utgangspunktet for senere engelske utgaver. Tittelen ble *The Jewish Peril. Protocols of the learned elders of Zion*.⁷⁰ *The Morning Post* bidro også til å spre *Protokollene* gjennom å utgi boka *The Cause of the World Unrest*, som var en samling artikler og kommentarer fra avisens redaksjon som omhandlet *Protokollene*. Artiklene stod opprinnelig på trykk sommeren 1920,

⁶⁵ Levy 1996, s. 40

⁶⁶ Poliakov 2003, s. 188

⁶⁷ Cohn 1996, s. 166

⁶⁸ Cohn 1996, s. 166

⁶⁹ Cohn 1996, s. 166

⁷⁰ Det synes litt uklart på hvilket tidspunkt den engelske utgaven faktisk ble publisert. I litteraturen oppgis både 1919 og 1920 som utgivelsesår. Forordet til den engelske utgaven er datert 2. desember 1919. I følge Pierre André Taguieff ble den britiske utgaven først publisert i februar 1920. Ref Taguieff 2004 s. 328

og hevdet at jødene stod bak en århundrelang konspirasjon hvis mål var, gjennom revolusjon og anarki, å oppnå verdensherredømme.⁷¹

Også i Frankrike spilte avisene en avgjørende rolle for at *Protokollene* ble kjent og lest. I følge Cohn ble interessen vekket på bakgrunn av *The Times'* omtale av skriftet.⁷² Den uavhengige avisa *L'Opinion* trykket utdrag fra den engelske teksten i juni 1920, og fulgte opp med å trykke tre komplette utgaver i løpet av høsten 1920. Avisen *La Libre Parole*, som ble etablert av den antisemittiske skribenten Éouard Drumont (1844-1917) i 1892, trykket den første komplette franske oversettelsen av *Protokollene*. Utgaven som skulle bli den mest populære, var imidlertid den fjerde reviderte utgaven fra 1921 som ble oversatt direkte fra russisk av Roger Lambelin (1857-1929), tilknyttet den antisemittiske organisasjonen *L'Action Francais*. Denne utgaven ble trykket i seksten opplag i løpet av ett år, og i løpet av 1925 hadde tallet steget til tjudefem. *Protokollene* solgte svært godt i Frankrike helt fram til andre verdenskrig. Karakteristisk for Lambelins utgave var at han hevdet at den britiske regjeringen var bundet av "the policies of world Jewry".⁷³

Også i USA stod russiske flyktninger, i følge Cohn, bak spredningen av kopier av *Protokollene*.⁷⁴ Og i oktober 1919 ble utdrag fra teksten for første gang trykket i en serie artikler i avisa *the Public Ledger* i Philadelphia, med titler som "Reds Plot to Smash World in 1919".⁷⁵ Det oppsiktsvekkende i disse tidligste oppslagene var at alle referanser til jøder var tatt ut. Sammensvergelsen dreide seg alene om bolsjevikenes renkespill. Heller ikke frimureriet ble knyttet til denne sammensvergelsen. I forhold til det jødiske perspektivet, skulle tekstene imidlertid raskt endre seg. Allerede våren 1920 kom det på trykk en artikkel med overskriften: "Trotsky Leads Jew-Radicals to World Rule [...]"⁷⁶. I løpet av 1920 ble det utgitt to ulike utgaver av *Protokollene*, én utgave i Boston, og en annen i New York.⁷⁷ I en særstilling står likevel Henry Fords avis *the Dearborn Independent* – i følge Cohn *The Morning Posts* amerikanske ekvivalent - i formidlingen av den jødiske

⁷¹ Richard Levy (ed): *Antisemitism. A Historical Encyclopedia of Prejudice and Persecution*, Oxford 2005, s. 108-109, oppslagsord: "Cause of World Unrest, The"

⁷² Cohn 1996, s. 181

⁷³ Cohn 1996, s. 184

⁷⁴ Cohn 1996, s. 172

⁷⁵ Cohn 1996, s. 172

⁷⁶ Cohn 1996, s. 172

⁷⁷ New York-utgaven fikk tittelen *Praemonitus praemunitus*, mens i Boston ble *Protokollene* inkorporert i et større verk *The Protocols and the World Revolution*. Ref Cohn 1996 s. 174

sammensvergelsesmyten. Fra mai til oktober 1920 trykket avisen en lang rekke artikler som ble samlet og utgitt som bok: *The Internasjonal Jew; the world's foremost problem*. Om lag en halv million eksemplarer ble trykket. Boka ble også oversatt til tysk og russisk, og bidro antakelig mer enn noe annet verk til å gjøre *Protokollene* kjent i den øvrige verden.⁷⁸

Avsløringen

Som vi har sett, spilte dagspressen en avgjørende rolle for spredningen av *Protokollene*. Begge de britiske avisene *The Morning Post* og *The Times* hevdet, inntil avsløringen kom, *Protokollenes* seriøsitet og etterrettelighet. I august 1921 kunne imidlertid *The Times* avsløre at *Protokollene* var et falsifikat. Avisas korrespondent i Konstantinopel, Phillip Graves, dokumenterte gjennom tre lange artikler den 16., 17., og 18. august at *Protokollene* var et plagiat og en forfalskning.

Etter avsløringen i *The Times* mistet *Protokollene* sin troverdighet og betydning som propagandamateriale, til tross for at den fortsatte å bli trykket. Boken forble kun et referanseverk for allerede etablerte antisemittiske grupperinger. Men *forestillingen* om et verdensomspennende jødisk plot forble en realitet, særlig blant den konservative politiske høyresiden. Det viktigste talerøret for disse kreftene forble *the Morning Post*, som fortsatte å advare mot den sterke innflytelsen den internasjonale jødedom hadde i etterkrigs-Storbritannia, da særlig gjennom den britiske arbeiderbevegelsen.⁷⁹

Oppsummering

I dette kapitlet har jeg tatt for meg tilblivelseshistorien til *Protokollene*, som litterært og idéhistorisk var et produkt av middelalderske antijødiske myter, i fusjon med 1700-tallets sammensvergelsesforestillinger knyttet opp mot hemmelige selskaper. Selve teksten ble konstruert på slutten av 1800-tallet, hovedsaklig på bakgrunn av to svært ulike litterære verk, betegnende nok fra Tyskland og Frankrike hvor produksjonen av den antisemittiske litteraturen var økende gjennom hele 1800-tallet.

Videre la jeg vekt på Nilus' rolle som utgiver av den versjonen av skriftet som i kjølvannet av den russiske revolusjon skulle spres til den øvrige verden. Jeg omtalte i denne forbindelse Nilus' motivasjon for å utgi skriftet: Hans apokalyptisk orienterte fortolkning av

⁷⁸ Cohn 1996, s. 174

⁷⁹ Gizela Lebzelter: "Political Anti-Semitism in England 1918-1939" i Srauss, Herbert (ed): *Hostages of Modernization. Studies on Modern Antisemitism 1870-1933/39*, New York 1993, s. 203

Protokollene ble overført til samtidens hendelser, og Nilus ville advare mot at Antikrist' virke i verden var, slik han selv formulerte det; ”en nær forestående politisk begivenhet”⁸⁰.

Når det gjelder *Protokollens* spredning i den øvrige verden, er det for det første interessant å registrere hvor stor oppmerksomhet skriftet ble viet i dagspressen, og de utallige utgaver og opptrykk som ble publisert. Videre er det et slående trekk ved de forskjellige nasjonale utgavene av *Protokollene* hvilken variasjon det er over hvem som blir gitt rollen som konspiratør. I Tyskland, med det store nederlaget i første verdenskrig som bakteppe, ble sammensvergerne utpekt som en engelsk-fransk-jødisk konspirasjon, mens i England utgjorde den store trusselen en jødisk-tysk sammensvergelse. I Frankrike ble den engelske regjeringen knyttet opp mot ”verdensjødedommen”. En versjon for seg var den amerikanske, hvor den store sammensvergelsen definitivt bestod av jøder og bolsjevikere, mens referanser til frimureri var utelatt, hvilket er ganske oppsiktsvekkende tatt i betraktning den opprinnelige teksten.

De ulike nasjonale karakteristika viser hvilken funksjonell karakter *Protokollene* hadde. Skriftet kunne lett tilpasses det habitat det skulle virke i; forholdene i de ulike Europeiske land etter første verdenskrig fikk betydning for budskapet som ble formidlet. På denne måten fikk de ulike jødiske sammensvergelsesmytene et tilsvarende anvendelig skriftlig uttrykk. Bronners spissformulering om rollen jødene ble gitt i kjølvannet av perioden med krig og revolusjon, kan være talende for behovet for en forklaring på en verden i oppløsning: ”[I]f the Jews didn't exist, the far right would probably have invented a functional equivalent to blame for the catastrophe.”⁸¹

I neste kapittel skal vi se nærmere på forholdene rundt utgivelsen av *Protokollene* i Norge.

⁸⁰ Som vi husker ble *Protokollene* første gang trykket i bokform som en del av Nilus omfattende verk *Det store I det lille: Antikrist vurdert som en nær forestående politisk begivenhet*,

⁸¹ Bronner 2003, s. 100

Kapittel 3: *Sions vises protokoller* i Norge – omtale i offentligheten 1920-1925

Som vi så i forrige kapittel, vakte *Protokollene* betydelig oppsikt i andre europeiske land hvor det var blitt publisert. I dette kapitlet skal jeg ta for meg utgivelsen og omtalen av *Sions vises protokoller* i Norge tidlig på 1920-tallet. I første del av kapitlet skal jeg ta for meg omstendighetene rundt utgivelsen i Norge. Hvem stod for det første bak utgivelsen her? Det vil være nærliggende å anta at uttalte antisemittiske publisister med kontakter med likesinnede i Europa ville ta initiativ til å oversette og utgi den på norsk. Videre skal jeg ta for meg de ulike utgavene av *Protokollene* som ble utgitt i denne perioden, og sammenligne dem.

Den andre sentrale delen av kapitlet er viet mottakelsen og omtalen *Protokollene* fikk i den norske offentligheten i første halvdel av 1920-tallet. Først skal jeg ta for meg de reaksjonene som kom til uttrykk gjennom dagspressen. Ti år før utgivelsen av *Protokollene* i Norge hadde høyesterettsadvokat Eivind Saxlunds (1858-1936) antisemittiske verk *Jøder og Gojim* vakt betydelig oppsikt i dagspressen.⁸² Gitt denne forhistorien i forhold til Saxlunds utgivelse, er det interessant å se om utgivelsen av *Sions vises protokoller* i Norge i 1920 vakte like store reaksjoner.

For at man skal kunne danne seg et mer helhetlig inntrykk av hvordan *Protokollene* ble brukt i Norge, vil jeg avslutningsvis også se nærmere på hvilken måte enkelte antisemittiske publisister tok i bruk *Protokollene* i sin virksomhet.

Som vi så i forrige kapittel, var tidspunktet for utgivelsen av *Protokollene* et sentralt element når det gjaldt spredningen av skriftet. Den vanskelige tiden etter første verdenskrig gjorde at opplevelsen av et samfunn i oppløsning var helt reell: I Russland hadde man vært vitne til en dramatisk revolusjon med påfølgende blodig borgerkrig, og Lenins visjoner for en internasjonal revolusjonær bevegelse kom til uttrykk gjennom utformingen av Moskva-tesene i 1920. Andre store sentraleuropeiske land som Tyskland og Ungarn var midt oppi

⁸² For nærmere omtale av dette skriftet, se Olav Sunde Christensen: *Jøder og Gojim. Mottakelsen av et antisemittisk skrift fra 1910*, Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1998. I denne studien viser Christensen blant annet at i etterkant av utgivelsen av førsteutgaven av *Jøder og Gojim*, fulgte det 31 pressereaksjoner, hvorav det store flertallet av dem var positivt innstilt til Saxlunds bok. Se Christensen 1998, s. 72

voldsomme omveltninger hvor det etablerte statsstyre ble kastet av revolusjonære bevegelser. Her hjemme var landet preget av dyrtid og usikkerhet, storstreik og arbeidsledighet, og radikaliseringen av arbeiderbevegelsen fikk et konkret uttrykk gjennom innmeldelsen i Komintern i 1919. Dette ble også opplevd som truende av mange. I denne konteksten skulle man anta at forholdene var lagt til rette for utbredelsen av et apokalyptisk skrift av *Protokollenes* kaliber.

For å kunne sette omtalen av *Protokollene* inn i en kontekst, vil jeg først diskutere hovedtrekkene ved antisemittismen i Norge tidlig på 1900-tallet.

Antisemittisme i Norge tidlig 1900 – tall. Et overblikk

Antisemittismen i Norge tidlig på 1900-tallet blir i litteraturen karakterisert som et relativt begrenset fenomen. Det var ikke snakk om noen ideologisk eller organisatorisk antisemittisme slik man kunne finne særlig i Tyskland og Russland i denne perioden. Religionshistoriker Terje Emberland har argumentert for at man samlet sett bør betrakte antisemittismen i Norge på denne tiden som ”latent og situasjonsbestemt”, og at motviljen til jødene i hovedsak hadde en xenofobisk karakter.⁸³ Med andre ord; antijødiske holdninger i Norge ble for en stor del utløst av hendelser eller omveltninger i samfunnet som var vanskelige å gripe og ta inn over seg; man lette etter årsaksforklaringer, og fremmedfrykt ble en slik katalysator. I en slik forklaringsmodell ville utgivelsen av *Protokollene* i etterkant av en periode med krig og revolusjon passe godt inn; *Protokollene* ville sørge for forståelige utlegninger for årsaken til den urolige verdenssituasjonen preget av ettervirkningene av krig og revolusjon.

Imidlertid kan utgivelsen av *Jøder og Gojim*, og debatten som fulgte i kjølvannet av denne så tidlig som i 1910, *forut* for perioden preget av verdenskrig og revolusjon, peke mot at det ikke kun dreide seg om generell fremmedfrykt, men at det helt tydelig også eksisterte en underskog av antijødiske holdninger som kom til overflaten når saker som denne nådde avisspaltene. Boken var et uttrykk for en antisemittisme med rot i den tyske völkisch-bevegelsen, hvor den rasistisk orienterte antisemittiske agitatorene Fritsch var en av de mest

⁸³Terje Emberland: ”Antisemittismen i Norge 1900-1940” i Eriksen, Trond Berg, Håkon Harket og Einhart Lorenz: *Jødehat. Antisemittismens historie fra antikken til i dag*, Oslo 2005 s. 401-402

sentrale eksponentene.⁸⁴ *Jøder og Gojim* blir omtalt som det inntil da mest omfattende uttrykk for antisemittisme i Norge, og Saxlund har på grunn av sin tidlige publisistvirksomhet også fått betegnelsen som en ”pionèr” innen norsk antisemittisme.⁸⁵ Både Per Ole Johansen og Oskar Mendelsohn viser i sine arbeider at man i denne perioden finner uttrykt en økende tendens til antijødiske holdninger i pressen.⁸⁶

Protokollene utgis i Norge

Man har også i den norske litteraturen, med utgangspunkt i Cohns undersøkelser, antatt at *Protokollene* kom i omløp i Europa med hviterussiske offiserer som flyktet fra det revolusjonære Russland.⁸⁷ Etter revolusjonen i 1917 forlot omkring to millioner mennesker landet, og i landflyktighet kom disse miljøene til å øve sterk innflytelse på livet i de europeiske landene⁸⁸.

Når det gjelder *Protokollenes* vei til Norge har ingen med sikkerhet kunnet slå fast på hvilken måte det skjedde, men enkelte faktorer kan peke i retning av det hviterussiske eksilmiljøet også her i landet. De første russiske flyktningene som ankom Norge var en gruppe på om lag to hundre personer som kom fra Finland i 1918. En mer tallrik gruppe emigranter fra nord-Russland kom i september 1919 og besto blant annet av industriherrer og folk fra handelsstanden. Men den største gruppen flyktninger på om lag tusen personer, ankom fra Arkhangelsk og Murmansk i 1920 etter at det anti-bolsjevikiske regimet falt i nordområdene, og blant disse var en rekke offiserer.⁸⁹ De russiske flyktningene brakte med seg forbitrelsen over bolsjevikerevolusjonens konsekvenser og nederlagene i borgerkrigen, og årsakene til revolusjonen og borgerkrigstilstandene i hjemlandet ble i stor grad tillagt jødene.

⁸⁴ Om völkisch-ideologien, se for eksempel Terje Emberland: *Religion og rase. Nyhedenskap og nazisme i Norge 1933-1945*, Oslo 2003 s. 29-37 .

⁸⁵ Olaf Sunde Christensen: *Jøder og Gojim. Mottakelsen av et antisemittisk skrift fra 1910*, hovedoppgave i historie, UiO våren 1998 s. 136

⁸⁶ Oskar Mendelsohn: *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år*, bind 1, Oslo 1969, og Johansen, Per Ole: *Oss selv nærmest*, Oslo 1984

⁸⁷ Harket 2005, s. 375 og Rian 1992, s. 44 og Rian 2000:1, s. 81.

⁸⁸ TatjanaTeterevleva: ”Russiske emigranter i Norge fra 1917 til 1930-årene” i Büchten, Daniela, Tatjana Dzijakson og Jens Petter Nielsen (red): *Norge-Russland. Naboer gjennom 1000 år*, Oslo 2005 s. 304

⁸⁹ Teterevleva 2005 s. 304

Emberland har vist til møter som den antisemittisk orienterte journalist i *Bergens Aftenblad*, Edward Welle-Strand, hadde med russiske flyktninger i Nord-Norge.⁹⁰ Enkelte av de russiske flyktningene kom også til orde i *Aftenposten*. I en reportasje fra januar 1921 kunne man lese et lengre intervju med en tidligere russisk offiser som hadde slått seg ned på Lillehammer.⁹¹ Her får leseren vite at offiseren sammen med rundt tyve andre russere ”af det gamle russiske aristokrati har maattet forlade sit land, sin familie og slegt – hvis han da nu har nogen mer – efter at alt, hva han eiede, er blevet taget fra ham”⁹² I reportasjen formidlet Anders Uchermann-Sandvig de tidligere offiserenes syn på årsakene til revolusjonen. Offiserene hevdet at det var åpenbart at det var jødene som stod bak; det var lett å se, for på den bolsjevikiske uniform var det ”et rødt femkantet merke – jødernes embleme”, og offiseren utla følgende i fortsettelsen:

Og det er ganske betegnende. For i virkeligheten er det jøderne, som har magten. Jøderne er det, som sidder inde med de fleste stillinger som storkommissærer, jøderne er det som, som beklæder en flerhed af de underordnede poster, jøderne er det, som er de grusomste af de høierestaaende saavel som de laverestaaende, officerer – som er de mest frygtede blant de menige som blant den civile befolkning [...]⁹³

Og videre i intervjuet, som sannhetsbevis, knyttet den tidligere offiseren det hele til en bestemt bok:

Det er ikke saa underlig, kan hænde, at den bog, som udkom i høst og som på norsk heder ”Den nye verdenskeiser”, blev opkjøbt af jøderne i Russland. Bogen udkom der i 7 oplag, men få var det, som udenom jøderne fik tag i den [...] Hvorfor? Bogen handler om jøderne; den inneholder gamle jødedokumenter.⁹⁴

Fortellingene til de russiske flyktningene må ha gjort inntrykk på Uchermann-Sandvig. Hans oppsummering av eksilrussernes utlegninger kom til uttrykk i tittelen på reportasjen:

⁹⁰ Emberland: ”Nationaliteternes værste kloakslam” i *Humanist* nr. 2 2008 s. 9. Edward Welle-Strand var også en fast bidragsyter i Mikal Syltens antisemittiske tidsskrift *Nationalt Tidsskrift*. Se Kristin Brattelid: *Mikal Sylten. Et Antisemittisk livsprosjekt*, Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo 2004, s. 44-45

⁹¹ *Aftenposten* 22. januar 1921

⁹² *Aftenposten* 22. januar 1921

⁹³ *Aftenposten* 22. januar 1921

⁹⁴ *Aftenposten* 22. januar 1921

”Førstegrøden af det jødiske verdensherredømme.”⁹⁵ Uchermann-Sandvig var ikke i tvil om hvilke krefter som var satt i spill i Russland; første skritt mot jødernes verdensherredømme var åpenbart tatt.

Ut i fra det som har framkommet om det hviterussiske flyktningemiljøet, framstår det som en plausibel teori at personer fra dette miljøet også brakte med seg *Protokollene* til Norge.

De norske utgavene: *The Jewish Peril* og *Den nye verdenskeiser*⁹⁶

Den første utgaven som ble trykket av *Protokollene* i Norge var på *engelsk*, og ble utgitt av Schetelig's Bokhandel i Kristiania i løpet av våren 1920.⁹⁷ Boka hadde som utgangspunkt den første britiske utgaven, som ble gitt ut på det velrennomerte forlagshuset Eyre & Spottiswoode, hvor oversetteren var anonym.⁹⁸ Denne første norskproduserte utgaven inneholdt både den engelske oversetterens forord, og Nilus' angivelige innledning og etterord, - identisk med teksten fra utgaven som ble trykket anonymt i Storbritannia. Boken var heftet, med grå innbinding og med sort tekst, på samme måte som den britiske utgaven. Den norske utgiveren skrev ikke et eget forord eller på annen måte kommenterte utgivelsen som kunne tilkjennegi motivasjonen bak publikasjonen.

Både den svenskspråklige⁹⁹ og tyskspråklige¹⁰⁰ utgaven av *Protokollene* ble oversatt fra den russiske originalen, og begge utkom senhøsten eller rundt årsskiftet 1919-1920. Det framkommer av forordet at også den danske utgaven ble oversatt fra den russiske originalen, men ble antakelig ikke publisert før sommeren 1920.¹⁰¹

⁹⁵ *Aftenposten* 22. Januar 1921

⁹⁶ De norske utgavene er avbildet med forsider og baksider i et vedlegg helt bak i oppgaven.

⁹⁷ *The Jewish Peril. The Protocols of the Learned Elders of Zion*, Schetelig's Bokhandel, Kristiania 1920. Schetelig's Bokhandel ble etablert av Sverre Schetelig (1880-1963) i 1913 og holdt til i Stortingsgaten 6. Ref *NBOs Utklipparkiv U 2018/ 131*

⁹⁸ Cohn 1996, s. 167

⁹⁹ *Förlåten faller - : det tillkommande världssjälvhärskerdömet enligt "Sions vises hemliga protokoll"*, Enskilt förlag, Helsingfors 1919

¹⁰⁰ *Die Geheimnisse der Weisen von Zion*, Berlin 1919

¹⁰¹ S. Nilus: *Jødefarene. De verdensberygtede jødiske Protokoller*. Udgivet af Lauritz Carlsen, Eget Forlag, 1920. I innledningen til den danske oversetteren henvises det til en artikkel i *The Times* fra 8. mai 1920. I tillegg ble boken anmeldt i *Israeliten* 13. september 1920, hvor anmelderen skriver at ”Der er i disse dager udkommet...”

Tatt i betraktning at den første norskproduserte, men altså engelskspråklige, utgaven av *Protokollene* åpenbart stammet fra den britiske versjonen, og ikke var en oversettelse av det russiske originalmanuset slik våre nabolands utgaver var, framstår det ikke like sansynlig at det var eksilrussere som formidlet manuskriptet til de norske utgiverne. Når vi i tillegg skal se at den norskspråklige utgivelsen som utkom i oktober samme år, også var identisk tekstmessig med den engelskspråklige, inkludert forord og innledning, finner jeg det mindre sannsynlig at opphavet var det russiske eksilmiljøet. Spørsmålet blir i så fall hvem det var som brakte med seg den britiske utgaven av *Protokollene* til Norge. Dette lar seg ikke lett besvare, men jeg vil i neste kapittel argumentere for at aktører med en annen agenda enn det man skulle forvente seg med utgivelsen av et slikt skrift, kan ha vært involvert i utgivelsen.

Det som uansett ligger fast er at Scheteligs bokhandel var ansvarlig utgiver for den første norskproduserte utgaven. Om lag et halvt år etter utgivelsen av den engelskspråklige utgaven, ble den norske oversettelsen publisert i oktober 1920.¹⁰² Den ble utgitt av Helge Erichsen & Co's forlag i Kristiania, med Sara Helene Weedon (1875-1925) som oversetter. Tittelen på norsk ble *Den nye verdenskeiser. Zions lærde ældstes protokoller*.¹⁰³

Helge Erichsen & Co's Forlag ble etablert i 1913 av boktrykker Helge Erichsen (1882-1966). Forlaget ble først etablert under navnet *Parmanske forlag. Helge Erichsen*. Året etter ble forlagsnavnet endret til *Helge Erichsen & Co*, og i 1919 gikk forlaget over til å bli et aksjeselskap og ble dermed hetende *A/S Helge Erichsen & Co's forlag*. I følge en katalog over de bøker og tidsskrifter som A/S Helge Erichsen og Co's forlag ga ut¹⁰⁴, gikk forlaget konkurs i 1923 etter en svært kostbar publikasjon,¹⁰⁵ og etter et nytt forsøk på forlagsdrift ut over på 1920-tallet, overtok til slutt Cappelen firmanavnet og rettighetene i 1929.¹⁰⁶

¹⁰² Det nøiaktige utgivelsestidspunktet er noe usikkert, men ut i fra annonser som stod på trykk i *Aftenposten* og *Tidens Tegn* 15. oktober, framkommer det at boken utkom "i disse dager". Annonsene er nærmere behandlet senere i kapitlet.

¹⁰³ Nilus, Sergej: *Den nye verdenskeiser. Zions lærde ældstes protokoller*, A/S Helge Erichsen & Co's forlag, Kristiania 1920

¹⁰⁴ Hans P. S. Knudsen og Odd Magnar Syversen: *Helge Erichsen: katalog over bøker og tidsskrifter utgitt av Parmanske forlag, Helge Erichsen, 1913-1914, Helge Erichsen & Co's forlag, 1914-1919, A/S Helge Erichsen & Co's forlag, 1920-1923, A/S Helge Erichsens forlag, 1924-1929*, Kristiania 1992. Heretter omtalt som *Katalogen*.

¹⁰⁵ Macody Lund: *Ad Quadratum. Det geometriske System for Antikens og Middelalderens sakrale Bygningskunst: opdaget paa Kathedralen i Nidaros af Fredrik Macody Lund*, Kristiania, 1919. Dette var et omstridt verk som ble mye debattert i dagspressen tidlig på 1920-tallet. Nidarosdomen skulle restaureres og det var svært ulike oppfatninger om hvilke arkitektoniske prinsipper som skulle ligge til grunn for det.

¹⁰⁶ Knudsen, Hans P. S. og Odd Magnar Syversen: *Katalogen*, Kristiania 1992 s. 7

Forlagets porteføljen var stor og allsidig, og Helge Erichen blir omtalt for sin pionèrinnsats for å få oversatt utenlandske forfattere til norsk.¹⁰⁷ Blant annet introduserte forlaget en ”ukesserie” hvor både norsk og oversatt skjønnlitteratur ble gjort tilgjengelig til en rimelig pris.¹⁰⁸ Forfatteren Sven Elvestad var redaktør for disse 25-øres-bøkene, og han var også en av forlagets mest populære kriminalforfattere, under pseudonymet Stein Riverton.

Oversetteren Sara Helene Weedon var i tillegg til oversetter også forfatter. Hun skrev innenfor flere genre, men uten noen stor produksjon. Som skjønnlitterær forfatter ga hun ut ”fortellinger for unge piker” på Gyldendal forlag.¹⁰⁹ Innenfor sakprosa skrev hun en biografi om sin mormor,¹¹⁰ en lærebok i kunsthistorie,¹¹¹ og en upublisert avhandling innenfor folkloristikk med tittelen *Om eventyrenes oprindelse*.¹¹² Som oversetter fra engelsk til norsk dreide det seg ikke kun om skjønnlitteratur, men i større grad om religiøse tekster hvor bibelfortolkning, endetidsprofetier og antikatolisisme var gjennomgående temaer.¹¹³ Weedon oversatte også en roman av en av datidas mest produktive forfattere i Norge, Johan Bojer, fra norsk til engelsk.¹¹⁴

I sin oversettelse av *Protokollene* til norsk, forholdt Weedon seg lojalt til den engelske teksten. Stilen er den samme, og ordvalg og formuleringer ligger tett opp til Schetelig Bokhandels utgave et halvt år tidligere. Etter en gjennomgang av de to tekstene ser det ut til at ordvalget avviker noe kun ved ett tilfelle hos Weedon. På side 41 i den engelskspråklige utgaven står det: ”Just as *our people* despise success, and are only anxious to see their plans

¹⁰⁷ Tveterås, Harald: I pakt med tiden. Cappelen gjennom 150 år 1829-1979, Oslo 1979 s. 259

¹⁰⁸ Se faksimile av en annonse for ”Ukesserien” i Knudsen, Hans P. S. og Odd Magnar Syversen: Katalogen, Kristiania 1992 s. 11

¹⁰⁹ Lyse mennesker i 1912, Oldefarsdaler: Mette Max`s kjærlighetshistorie i 1913, Eremitagen paa Rodeløkken i 1915, Ungdom: en sommerhistorie i 1917. Alle bøkene ble gitt ut på Gyldendal forlag.

¹¹⁰ Weedon skrev denne biografien sammen med sin søster Elise Storsteen, tittelen var Sara Helene Skougaard: til hendes minde 1813-1913, Kristiania 1913. Boken ble trykket i kun hundre eksemplarer.

¹¹¹ Weedon, Sara Helene: Kunsthistorie. En oversigt til skolebruk, Kristiania 1918

¹¹² Nasjonalbiblioteket (heretter NBO), Håndskriftsamlingen ms.fol. 3838. Avhandlingen (118 sider) er udatert, men er kommentert av en Sigurd Skonhoft i et brev til Weedon som er datert 30/6 1922, Håndskriftsamlingen ms.fol. 3838. Skonhoft var lærer (fremkommer av brevet) og antakelig en forfatterkollega fra Gyldendal. Tonen i brevet tyder på at de også var omgangsvenner. Skonhoft skrev og redigerte skolebøker i norsk, blant annet kommenterte utgaver av litterære klassikere. I brevet til Weedon, hvor han kommer med til dels kritiske tilbakemeldinger på avhandlingen, referer han også til prof. Magnus Olsen (1878-1963) som han tydeligvis hadde diskutert avhandlingen med. Olsen var professor i gammelnorsk og islandsk språk og litteratur ved Universitetet i Oslo (1908-1948), og tidligere elev av Sophus Bugge.

¹¹³ Weedons oversettelser av religiøs litteratur ble gjort i samarbeid med Albert Hiorth som var ansvarlig utgiver. Weedon og Hiorth samarbeidet om utgivelser fram til Weedons død i 1925. For en oversikt over disse utgivelsene, se Appendiks 4. Samarbeidet mellom Hiorth og Weedon vil bli nærmere omtalt i neste kapittel.

¹¹⁴ Bojer, Johan: *The prisoner who sang*, Hodder og Stoughton, London 1924 (På norsk: *Fangen, som sang*. Utkom første gang i 1913). Jeg vil også bemerke at da oversettere i stor grad ikke ble registrert eller kreditert i bøkene på denne tiden, er det mulig at Weedon har vært ansvarlig for flere oversetteler enn de jeg har kunnet registrere.

realised, [...],” lyder tilsvarende tekststed i den norske oversettelsen på s. 71: ”Likesom vi jøder foragter heldet og kun ivrer efter at se vore planer virkeliggjorte, [...]”¹¹⁵ Det kan synes som om Weedon ved dette tilfellet har ønsket å tydeliggjøre overfor leseren at ”our people” i teksten – renkemakerne – var jødene. Forøvrig framstår de to utgavene nærmest som identiske tekstmessig.

Allikevel får man ved første øyekast inntrykk av at det dreier seg om to forskjellige bøker. Den store forskjellen ligger i det visuelle uttrykket. Mens den engelske utgaven, som nevnt, har en nøytral grå innbinding med sort skrift, og kun tittel og utgiver på forsiden, har den norske oversettelsen en dramatisk illustrasjon på forsiden, hvor en stereotyp jødisk-utseende mannsperson med en djevlskikkelse hengende over skuldrene som skuer ondt utover en forsamling fortvilte og desperate mennesker. Det går tydelig fram av illustrasjonen at en verdenshersker - en antikrist i ledetog med djvelen - har full kontroll over en kuet befolkning. Mens den engelske utgaven visuelt sett nærmest framstår som et nøkternt opplysningskrift, minner den norske utgaven mer om en blodig kriminalroman.

En annen påfallende ulikhet ved forsiden ligger i selve tittelen. Det gjelder for det første fonten: Den norske tittelen *Den nye verdenskeiser*, er skrevet med store blodrøde bokstaver, mens undertittelen *Zions lærde ældstes protokoller*, er utelatt fra forsiden og dukker først opp på tittelbladet inne i boka. Videre er selve ordlyden i tittelen også verdt å merke seg. Den engelske utgaven har tittelen *The Jewish Peril* – ”Den jødiske fare”. Dette var også tittelen på den danske (*Jødefaren*) og franske (*Le Peril Juif*) oversettelsen, mens den norske utgiveren tilsynelatende valgte å tone ned ”det jødiske” ved tittelen. Heller enn å understreke ”det jødiske” ved den fare som truet, kan det se ut som om oversetteren, eller kanskje mer sannsynlig forleggeren, har ønsket å understreke et annet sentralt aspekt ved teksten; at den faren verden øyensynlig stod overfor, var potensielt et verdenssamfunn i ruiner med en eneveldig despot i ledetog med onde makter, som resultat. For øvrig ble undertittelen den samme; *Protocols of the learned elders of zion* fikk i norsk oversettelse ordlyden *Zions lærde ældstes protokoller*.

Til sammenligning med de øvrige europeiske oversettelsene, var den tyske utgaven, for øvrig den første som ble oversatt fra den russiske originalen, en variasjon av denne; *Die Geheimnisse der Weisen von Zion* – ”Sions vises hemmeligheter.” Den svenskspråklige

¹¹⁵ Min kursivering, L.Aa

utgaven, som sammen med den tyske utgaven var av de tidligst oversatte, fikk en helt egen versjon: *Förlåten faller - : det tillkommande världssjälvhärskardömet enligt "Sions vises hemliga protokoll"*.¹¹⁶

Det kan virke underlig at en forlegger velger fiksjonslitteraturens visuelle virkemidler når man utgir en bok som skal virke som et opplysningsskrift, og vekke leseren til ettertanke, og granske verdenssituasjonen med nye øyne. Mest sannsynlig lå det rent kommersielle hensyn bak: Det sterke visuelle uttrykket ville i større grad vekke nysgjerrighet hos et bredere lag av potensielle lesere. Ved siden av dette er det også en mulighet for at utgiverne ønsket å tydeliggjøre budskapet om "den store fare" som truet.

Øyensynlig fikk forlaget uansett den responsen det var ute etter: Året etter, antakelig i løpet av høsten 1921¹¹⁷, ble det trykket en ny revidert utgave av *Det nye verdenskeiser* på Helge Erichsen forlag.¹¹⁸ Denne utgaven av *Protokollene* kan det virke som at offentligheten i ettertid har oversett, da jeg har ikke sett den omtalt i litteraturen. Grunnen til det kan være at den har blitt oppfattet kun som et opptrykk av versjonen året før, og ikke som en selvstendig utgave.¹¹⁹ Jeg mener det definitivt er grunn til å vurdere denne som en selvstendig utgave. Det er to grunner til det. Innbindingen er for det første forandret. Fra å framstå, visuelt sett, som fiksjonslitteratur, har denne utgaven fått strammere design både i forhold til fonten på bokstavene og illustrasjonen. Bakgrunnen er flammende rød, og illustrasjonen er et bilde av frimurersymbolet, formet som en davidstjerne, som omslutes av en slange som biter seg selv i halen. I sentrum befinner verdensherskeren seg.¹²⁰ Slangen blir symbolet på at hele verden skal underlegges verdensherskeren. Det er nærliggende å tro at utgiveren denne gangen i større grad har villet understreke sammensvergelsesperspektivet i teksten, uttrykt gjennom den jødisk-frimurerske konspirasjon. Frimureriet hadde, som nevnt i forrige kapittel, gjennom historien blitt tillagt en sentral rolle som arnestedet for ulike sammensvergelses. Den røde

¹¹⁶ Det kan bemerkes at de to første utgavene av den svenskspråklig versjonen av *Protokollene* ble trykket og utgitt i Finland (i 1919 og 1920). Først den tredje reviderte utgaven – med samme tittel - ble den publisert av en svensk forlegger: Svenska Bokhandelscentralen, Stockholm 1920. Fjerde reviderte opplag ble utgitt av Blinkfyrens förlag, Hangö, 1924

¹¹⁷ På bakgrunn av forordet til den norske utgiveren hvor det refereres til en "paastand" om at *Protokollene* skulle være "et plagiat av en pamflett, som en fransk advokat Joly i 1864 forfattet og skrev mot Napoleon III", må denne denne utgaven ha blitt utgitt etter at avsløringen kom. Som omtalt i forrige kapittel kom avsløringen av *Protokollene* som et falsum og et plagiat i *The Times* i august 1921.

¹¹⁸ *Den nye verdenskeiser. Zions lærde ældstes protokoller*, A/S Helge Erichsen & Co's forlag, Kristiania 1921

¹¹⁹ I NBOs register (inkludert i Bibsys) blir denne boken omtalt som "et opptrykk" av 1920-utgaven. NBOs 1921-utgave står registrert under signaturen *NA/A h 7070*. På NBOs opprinnelige kartotek kort derimot, står det at "En utgave fra 1921 som er forskjellig fra denne finnes i Deichmanske Bibliotek")

¹²⁰ For en oversikt over forsidene til de norske utgivelsene fra 1920 og 1921, se illustrasjoner helt bak i oppgaven

bakgrunnen signaliserer at sammensvergelsen inngår i en revolusjonær sosialistisk kontekst. Dertil kommer at på baksiden av denne utgaven ble det annonsert for to andre bøker som omhandlet revolusjonen i Russland.¹²¹

Når det gjelder det tekstmessige, er de to utgavene nesten helt like. Hovedteksten, inkludert Nilus' innledning og etterskrift, er identisk. Imidlertid ligger forskjellen innholdsmessig i at forordet til den engelske oversetteren i 1920-utgaven er erstattet med et forord av den norske forleggeren. Gjennom det nye forordet får leseren for det første vite hvor mange eksemplarer det er trykket av boken, og dermed også en pekepinn på omfanget av utbredelsen. Overskriften til forordet lyder "Forord til 6. og 7. tusen"¹²². Det helt sentrale i dette forordet er likevel at man for første gang kan danne seg et bilde av den norske forleggerens intensjon med å utgi dette skriftet. Som vi husker ble den første utgaven utgitt ukommentert fra forlagets side. På dette tidspunktet derimot, er det liten tvil i forleggerens øyne om hvilken sentral avsløring "professor Sergyei Nilus" hadde kommet med ved å utgi denne teksten: Han hadde intet mindre enn "avsløret jødernes program for en verdenserobring"¹²³. Videre fortsetter utgiveren med å slå fast at dette skriftet ble framlagt og vedtatt ved den første sionistkongress i Basel i 1897. Dermed skulle skriftets ekthet og betydning være slått fast, til tross for at det "fra jødehold [har] været gjort store anstrengelser for at faa avsvækket denne boks betydning."¹²⁴ Denne siste bemerkningen framstår som en kommentar til at *Protokollene*, som tidligere omtalt, ble avslørt som falsifikat i august 1921. Men forordforfatteren er likevel ikke det minste i tvil om skriftets ekthet og opprinnelse: "Men det bedste bevis for 'protokollernes' egthet har man dog i de siste tiders begivenheter, som utspilles nøiagtig efter det her lagte program. Først gjennom denne bok faar man den rette forstaaelse av bolsjevismen."¹²⁵ Med disse avsluttende linjene framstår utgiverens intensjon klar; det var bolsjevismen som utgjorde den truende fare verden stod overfor. Samtidig forfektet forordforfatteren det syn som skulle bli et kjennetegn ved mange av kolportørene, også de norske; verdensbegivenhetene var i seg selv et bevis for *Protokollenes* ekthet.

¹²¹ Titlene på baksiden var: Michael Puntervold: *I Lenins land*, og Reinhold Mac: *Revolutionen i Russland*. For øvrig viser jeg til illustrasjonene helt bak i oppgaven.

¹²² *Protokollene* 1921, forordet

¹²³ Sergej Nilus: *Den nye verdenskeiser. Zions lærde ældstes protokoller*. Kristiania 1921, Forordet. I dette forordet går det for øvrig også klart fram at den norske oversettelsen er foretatt etter den engelske utgaven.

¹²⁴ Sergej Nilus: *Den nye verdenskeiser. Zions lærde ældstes protokoller*, Kristiania 1921, Forordet

¹²⁵ Sergej Nilus: *Den nye verdenskeiser. Zions lærde ældstes protokoller*, Kristiania 1921, Forordet

Innholdet¹²⁶

Tekstmaterialet i *Protokollene* ble, som vi husker, hevdet å skulle stamme fra hemmelige møter under Sionistkongressen i Basel i 1897, og fikk, under et skinn av å skulle framstå som møtereferater, navnet ”protokoller”. Mange utgaver ble derfor også inndelt i 24 protokoller, etter antallet på de angivelige møtene. De tidligste norske versjonene hadde imidlertid ikke denne inndelingen. Teksten løper i ett, uten kapittelinndeling, men blir avgrenset av ”enkle” og ”doble” avsnitt.

Det konkrete innholdet i teksten framstår umiddelbart som innviklet og vanskelig å få tak på; enkelte ganger er teksten formet nærmest som en monolog hvor en ”jeg”-person taler til en forsamling: ”I dag vil jeg behandle vort finansprogram [...]”¹²⁷. Andre ganger er teksten mer preget av å være et referat hvor et ”vi” har kommet fram til ulike strategier for å oppnå makt og innflytelse: ”Vi vil ogsaa snedig undeminere produktionens grundlag ved at saa anarkiets sæd blant arbeiderne og oppmuntre dem til drukkensap”¹²⁸. Det ideologiske grunnlaget for teksten ligger i en modernitetskritikk hvor liberalismen og dens gjennomgripende følger på alle samfunnsområder er hovedsaken. I teksten blir liberalismen gjort til det fremste våpen for å bryte ned samfunnet på alle nivåer; politisk, økonomisk, moralsk, sosialt og kulturelt. Teksten er i stor grad bygget opp rundt strategiene jødernes ”lærde ældste” angivelig ville ta i bruk for å oppnå verdensherredømme. På enkelte områder kommer det fram at jødene allerede har oppnådd makt: ”Gjennom pressen vandt vi indflytelse skjønt vi selv holdt os i bakgrunden.”¹²⁹ Og innenfor de moderne vitenskaper: ”Tænk paa Darwin, Marx og Nietzsche, hvis seire i tænkingens verden var forut arrangert av os”¹³⁰.

De konkrete ødeleggende strategiene gikk blant annet ut på å støtte alle politiske partier samtidig, svekke aristokratiet, bringe myndighetene i vanry ved å innsette inkompetente ledere og innføre korrupsjon innenfor finansvesenet, oppmuntre til alkoholisme og prostitusjon, svekke kirken og innføre ateisme, og fremme de hemmelige selskaper, deriblant frimureri: ”Indtil den tid da vi overtar magten, vil vi søke at skapte og oprette nye frimurerloger i alle verdens dele.”¹³¹ Planen innebar også å infiltrere arbeiderne: ”Vi agter at late som om vi var arbeidernes befriere, der kommer for at frelse ham ut av denne

¹²⁶ Sitater fra *Protokollene* vil i denne gjennomgangen vise til den første norskspråklige utgaven: *Den nye verdenskeiser. Zions lærde ældstes protokoller*, Helge Erichsen & Co's forlag, Kristiania 1920

¹²⁷ *Protokollene* 1920 s. 90

¹²⁸ *Protokollene* 1920 s. 38

¹²⁹ *Protokollene* 1920 s. 22

¹³⁰ *Protokollene* 1920 s. 22

¹³¹ *Protokollene* 1920 s. 69

undertrykkelse, naar vi foreslaar at han skal gaa ind ivore armeers rækker blant socialister, anarkister og kommunister.”¹³²

Protokollenes siste del er i all hovedsak viet redgjørelse av den gjennomkontrollerte verdensstat som skal opprettes, og en beskrivelse av herskeren i denne staten; en hersker som vil være ”Kongen av Israels herredømme.”¹³³

Programmet for å velte det eksisterende samfunnet i *Protokollene* framstår som en total og gjennomgripende plan som omfattet alle sider av samfunnet. Både det offentlige statsapparat og det private liv skulle rammes av de ulike strategiene, for i sum å ødelegge den etablerte kristne verdensorden. I denne altomfattende planen lå det en stor fleksibilitet; skriftet kunne benyttes uavhengig av sted og tid. Det som lå fast, var uansett at skriftet beskrev, igjen med Nilus’ ord: ”planen for og utviklingen av en skjæbnesvanger, verdensomspennende sammensvergelse”¹³⁴. Videre i kapitlet blir spørsmålet på hvilken måte denne verdensomspennende sammensvergelsen, utlagt i *Protokollene*, ble forstått og formidlet i Norge.

Omtalen av *Protokollene* i den norske offentligheten

Både Oskar Mendelsohn og Per Ole Johansen har i sine arbeider dokumentert dagspressens økende betydning for spredningen av stereotype forestillinger om jødene i mellomkrigstiden.¹³⁵ Johansen viser blant annet til at forestillingen av den truende ”bolsjevikjøden” som farlig konspiratør i økende grad kom til uttrykk i avisene i perioden etter den russiske revolusjon. Dette bildet ble hovedsaklig formidlet i den borgelige pressen. I et nyere arbeid som tar for seg antisemittiske forestillinger om ”jøden” innenfor bondepressen, kommer det fram at avisen *Nationen*, bondebevegelsens landsdekkende hovedorgan, viste en tendens til å omfavne antijødiske sammensvergelsesmyter, også på lederplass i avisa. I følge historiker Kjetil Braut Simonsen identifiserte avisen jødene med ”truende internasjonale krefter, hvorav bolsjevismen inngikk som en vesentlig bestanddel.”¹³⁶ Det er betegnende at *Nationen* øiensynlig også var den første avisa i Norge som omtalte *Protokollene* i sine avisspalter.

¹³² *Protokollene* 1920 s. 25

¹³³ *Protokollene* 1920 s. 107

¹³⁴ *Protokollene* 1920 s. 7

¹³⁵ Mendelsohn 1987 s. 488ff og s. 558ff, og Per Ole Johansen: *Oss selv nærmest*, Oslo 1984 s. 27ff

¹³⁶ Kjetil Braut Simonsen: ”Den store jødebevægelse.” *Antisemittiske bilder av jøden i bondeavisene Nationen og Namdalen, 1920-1925*. Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo høsten 2009 s. 48

Første gang det dukker opp en henvisning til *Protokollene* i norsk presse var i en kronikk i februar 1920. Skribenten i *Nationen* var høyesterettsadvokat Stian Beck, og tittelen på kronikken var ”Bolchevikerne og den hvite race”.¹³⁷ Bechs anliggende var å advare mot bolsjevismen generelt - det han oppfattet som ”de norske socialisters ideal, sovjetstyret”- og mot jødene spesielt. Og med referanse til boken ”Die Geheimnisse der Weisen von Zion”, utgitt av Gottfried zur Beek, Berlin 1919¹³⁸, formidlet han bakgrunnen for ønsket om å advare: Det store flertallet av bolsjevikene i sovjetsammenslutningen bestod nemlig av jøder. Bolsjevismen, hevdet Beck, var åpenbart en jødisk konstruksjon:

Noget saa livsfiendsk som tanken om socialisering – deling av arbeidsbyttet uten forhold til arbeidet, også det åndelige, som er det væsentlige - kan kun være funnet op hos jøderne [...] Hele den socialistiske bevægelse er [...] en tysk jødisk forestilling sat sammen efter gammelt mønster av jøderne Marx og Lasalle.¹³⁹

Samme type beskyldninger finner vi i Trondheimsavisen *Dagsposten* i august.¹⁴⁰ I en serie på tre artikler, under tittelen ”Socialisme og jødedom,” forfektet aksjemegler Hans Bell de samme forestillingene som Beck gjorde et halvt år tidligere. Bells klare budskap i artiklene var at ”socialismen med sine mange avleggere – spartakisme, bolschevisme, syndikalisme o.s.v. – helt igjennom er et produktet av jødisk visdom, aand og beregning.”¹⁴¹

Gjennom å lure et uvitende proletariat inn i sosialismen: - ”Masserne maatte ikke et eneste sekund ane, at de tjente andre end sine egne dyrbare interesser” - ville jødene således ”kunde faa andre til at hjelpe sig i stor maalestok mot det eftertraktede og forjættede maal, verdensherredømmet.”¹⁴² For det var ingen tvil hos Bell hva jødenes virkelige plan innebar: ”[...] i socialismen fant [jøderne] det springbret, hvorfra de omsider kan ta det endelig tilsprang for at tilvinge sig verdensherredømmet.”¹⁴³

Hans Bell har fullt ut gjort *Protokollenes* argumentasjon til sin: i sin streben etter verdensherredømme, benyttet jødene med kløkt de midler som tjente deres sak, for å nå sitt

¹³⁷ *Nationen* 13. Februar 1920

¹³⁸ *Nationen* 13. Februar 1920

¹³⁹ *Nationen* 13. Februar 1920

¹⁴⁰ *Dagsposten* 20., 21., og 24. august 1920 – under tittelen ”Socialisme og jødedom” I, II og III

¹⁴¹ *Dagsposten* 21. august 1920

¹⁴² *Dagsposten* 20. august 1920

¹⁴³ *Dagsposten* 20. august 1920

mål. Og et uvitende folk blir utnyttet for å oppnå dette. Dette ville jødene uten problem kunne klare, da de i følge Bell måtte regnes som ”de dygtigste og mest skarptseende og beregnende i hele verden.” Dertil kom at ”dette folk har visse betingelser for at trænge sig frem foran andre. Selv om det i numerisk henseende endnu ikke er stort, hensitter det den rette fanatismens glød, parret med enestaande sluhet og forelagenhet.”

I følge Bell eksisterte det flere eksempler på at jødene var i ferd med å virkeliggjøre sin plan. Særlig på ett område ”er jødefolket allerede kommet særlig langt paa veien til verdensherredømmet. De sitter nemlig med pengemagten! De har en fabelagtig evne til at samle rikdomme.”¹⁴⁴ For Bell var det ikke lenge før ”de jødiske pengemenn” eller ”de jødiske matadorer bokstavelig talt eide hele verden.”¹⁴⁵ Denne jødiske pengemakten var ”den eneste naturlige forklaring paa at jøderne har saa let for at komme sig ind overalt.”¹⁴⁶

Også andre sentrale samfunnsfunksjoner var jødene i ferd med å ta kontrollen over, hevdet Bell. De var nemlig flinke til å få innflytelse på ”offentlige opinionsytringer”¹⁴⁷. Dermed nærer de ”saaledes en sterk kjærlighet til forlagsvirksomheten og pressen”¹⁴⁸, og hadde sikret seg kontroll over en stor del av verdenspressen. Avslutningsvis kom Bell med en sterk oppfordring til leseren om ikke å la seg lure av jødene:

Norske kvinder og mænd! Vi vil ikke la os overrumple av den snikende fare. Vi vil ikke ind under jødernes herredømme! La det bli som et eneste oprop over hele landet: Værn os mot jødedommen! Redningen ligger deri at ingen lar sig lokke av de fagre løfter, som de socialistiske ledere er saa rik paa til at bryte rettens og lovens bud. Et folk i opprør er nettop jødedommens sikre bytte!¹⁴⁹

Bells innlegg i *Dagsposten* levnet lite tvil om at han fullt ut forfektet *Protokollenes* kjerneelement: jødernes mål var verdensherredømme, og deres mest effektive våpen var sosialismen.

¹⁴⁴ *Dagsposten* 21. august 1920

¹⁴⁵ *Dagsposten* 21. august 1920

¹⁴⁶ *Dagsposten* 24. august 1920

¹⁴⁷ *Dagsposten* 24. august 1920

¹⁴⁸ *Dagsposten* 24. august 1920

¹⁴⁹ *Dagsposten* 24. august 1920

Bells voldsomme angrep på jødene vakte enkelte reaksjoner. Fra Det Mosaiske Trossamfund i Trondhjem ble det beklaget at ”den norske presse som burde staa i folkeopplysningens tjeneste ikke undser sig for kritikløst at få plads for ethvert lavtstaaende aandsprodukt mot jødene”¹⁵⁰, og videre, med referanse *Protokollene* (”Den jødiske fare”), at ”den slags smudsprodukter [blir] tatt for god vare og faar den mest fremtredende plads i pressen.”¹⁵¹ Bells forestillinger ble med andre ord avvist på bakgrunn av at hans kilde åpenbart hadde vært ”smudsproduktet” *Protokollene*. I et senere innlegg ble også Bells uttalelser avvist da artikkelforfatteren mente Bell på ”fuldblods antisemitisk vis forsøker at kaste et nyt stænk paa jøderne”¹⁵². Artikkelforfatteren hevdet at Bell manglet enhver innsikt, og oppfordret ham til å holde seg unna spørsmål som omhandlet jødene, da det ”let kunne bringe Dem paa et galehus”¹⁵³ Et tredje innlegg, fra murermeister Herman Aars, avviste også Bells anklager, og forsøkte på saklig vis å ”paavise enkelte historiske kjendsgjæringer om jødernes samfund, retsorden og lovlydighet”¹⁵⁴, for på den måten å avkrefte Bells påstander.

Bells påstander i *Dagsposten* fikk to måneder senere et liknende uttrykk i *Bergens Aftenblad*, da avisa valgte å trykke utdrag fra *The Morning Posts* artikler som omhandlet *Protokollene*. Artikkene ble som tidligere nevnt trykket av den engelske avisa sommeren 1920, og i *Bergens Aftenblad* ble de videreformidlet til et norsk publikum under tittelen ”Aarsagen til Verdensuroen. Bag det røde Gardin. ’Den forfærdeligste Sekt i Verden’”¹⁵⁵ *Bergens Aftenblad* kunne formidle at jødene stod bak en ”forfærdelig hemmelig Organisasjon, en frytelig Sekt [...] med det Maal at ødelegge vore nuværende sociale Tilstande”¹⁵⁶ Bekreftelsen på disse påstandene fikk avisa i *Protokollene*, som det i en fotnote blir gjort oppmerksom på hadde utkommet i Norge både på engelsk og norsk.¹⁵⁷ Gjennomgående i artikkene ble det argumentert for at denne ”forfedeligste Sekt i Verden” hadde en lang historie bakover i tid til Adam Weishaupt og hans Illuminatiorden¹⁵⁸, som

¹⁵⁰ *Dagsposten* 26. august 1920

¹⁵¹ *Dagsposten* 26. august 1920

¹⁵² *Dagsposten* 4. september 1920. Artikkelen var undertegnet M. Klein. På bakgrunn av navnet, antar jeg at personen hadde jødisk bakgrunn.

¹⁵³ *Dagsposten* 4. september 1920

¹⁵⁴ *Dagsposten* 27. august 1920

¹⁵⁵ Artikkene stod på trykk den 9. 12. 14. 15. 19. og 21. oktober i *Bergens Aftenblad*. Takk til Kjetil Simonsen for at han gjorde meg oppmerksom på disse artikkene.

¹⁵⁶ *Bergens Aftenblad* 21. oktober 1920

¹⁵⁷ *Bergens Aftenblad* 21. oktober 1920

¹⁵⁸ *Bergens Aftenblad* 12. oktober 1920

videre ble knyttet til "Det røde Frimureri" som skjulte en hemmelig makt; "den jødiske Nations hemmelige Regjering"¹⁵⁹ Og i 1920 var jødene endelig kommet til makten i Russland, i tillegg til at det ikke eksisterte en intellektuell bevegelse i Europa som jødene ikke var en viktig del av.¹⁶⁰ I likhet med Bells artikler, uttrykte Bergens Aftenblads artikl en helhetlig sammensvergelsestanke hvor jødenes evne til å infiltrere institusjonene og påvirke samfunnet nærmest var total.

I tiden rundt utgivelsen av den norskspråklige utgaven av *Protokollene, Den nye verdenskeiser*¹⁶¹, kom det på trykk en annonse med den dystopiske tittelen "En fare truer os alle."¹⁶² Annonsen sto på trykk i *Aftenposten* og i *Tidens Tegn* den 15. oktober, og i *Østlendingen* noen dager senere i en noe forkortet utgave, utformet som en bokomtale, under spalten "Bøker"¹⁶³ Annonsen kan synes som om den er utformet fra forlagets side, da det blir opplyst om nøktern informasjon som forlegger og oversetter, men den er ikke utstyrt med noen logo eller annen signatur som kan identifisere opphavet. Resten av teksten er på ingen måte nøktern. Teksten er patosfylt og dramatisk oppbygd, og er utformet som et varsel om en ventet katastrofe, som samfunnet står på randen av. Dette minner lite om ordinær annonsering fra et forlag, men noen med kjennskap til utgivelsen har ønsket å reklamere for den.

Annonsen blir innledet med en skildring av et Russland som er "sunket sammen i kaos og regjeres nu av nye enevoldsherskere." Videre blir det beskrevet hvordan andre samfunn på samme måte står i fare for å gå i oppløsning. Hva skyldes så denne tilstanden? Teksten i annonsen svarer med retoriske spørsmål:

Hvilke hemmelige kræfter er det som er i bevægelse for at undergrave kristendommen, de bestaaende statssamfund og den kristne morallære? Hvem er det som behersker menneskene

¹⁵⁹ *Bergens Aftenblad* 14. oktober 1920

¹⁶⁰ *Bergens Aftenblad* 21. oktober 1920

¹⁶¹ Sergej Nilus: *Den nye verdenskeiser. Zions lærde ældstes protokoller*, Helge Erichsen & Co's forlag, Kristiania 1920

¹⁶² *Aftenposten* nr. 511 aftenutgave 15. oktober 1920 og *Tidens Tegn* nr. 250 15. oktober 1920

¹⁶³ *Østlendingen*, 21. oktober 1920. Takk til Lars Lien for at han gjorde meg oppmerksom på denne.

og styrter tronerne i grus og ved hjelp av nutidens største magt: gullet? Hvem er det alle menneskene er i gjæld til?¹⁶⁴

Svaret på disse, ”og en række beslegtede spørsmåal,” kunne annonsen fortelle, finnes i ”en av verdens merkeligste bøker [...] Denne bok avslører alle de hemmelige kræfter, som overalt er i virksomhet omkring oss.” Altså fantes det noen hemmelige trådtrekkere, noen skjulte konspiratører som planla å velte det eksisterende statssamfunn. Teksten avsluttes på samme måte som den innledes; med en apokalyptisk advarsel: Boken ”virker som en avgrund av uhyggelige aabenbaringer – en avgrund som de fleste statssamfund befinner sig paa randen av.” All den tid referansene til de kaotiske tilstandene i Russland og til ”teserne fra Moskva”¹⁶⁵ var eksplisitte, er det liten tvil om at bolsjevismen framstod som det truende samfunnsoppløsende element, og som den store trusselen utenfra. Men bak bolsjevikene, kom det fram, eksisterer det ”hemelige kræfter.” Hvem disse kreftene representerer blir kodet i retoriske spørsmål om hvem som besitter ”gullet”¹⁶⁶ i verden og hvem menneskene står i gjæld til. I en antisemittisk kontekst er det nærliggende å knytte referansen om gullet an til stereotypen om den ”jødiske pengemakt.”

Et slående trekk ved annonsen er de religiøse referansene. Når det er snakk om hvilke sider av samfunnet som var truet, ble det ved siden av det altomfattende ”statssamfund”, understreket at både ”kristendommen” og ”den kristne morallære vil undergraves.” Dertil kommer den gjennomgående apokalyptiske tonen i teksten som advarer mot den store trusselen ”de fleste statssamfund” stod overfor.

I den skandinavisk-jødiske avisen *Israeliten*,¹⁶⁷ ble utgivelsen av *Protokollene* kommentert både av en dansk og en norsk anmelder høsten 1920. Under spalten ”Det litterære Hjørnet” konstaterte den danske anmelderen ”Bogvennen” ironisk, at pamfletten på ingen måte oppfylte forventningene som forfatteren lovet i innledningen av boken; det kom ingen avsløring av de jødiske protokollene, og skriftet framsto ikke som noe annet enn ”Angreb og Bagvaskelser paa de danske Regeringsmyndigheder, Autoriteter, Presse etc.”¹⁶⁸ Anmelderen

¹⁶⁴ *Aftenposten* og *Tidens Tegn* 15. oktober 1920

¹⁶⁵ *Aftenposten* og *Tidens Tegn* 15. oktober 1920

¹⁶⁶ *Aftenposten* og *Tidens Tegn* 15. oktober 1920

¹⁶⁷ *Israeliten* var et nyhetsblad for det ”Skandinavisk-jødiske ungdomsforbund,” etablert av Israelitisk Ungdomsforening i Kristiania i 1911. Utkom som månedsavis. Redaksjonen flyttet etter hvert kontoret til København.

¹⁶⁸ *Israeliten* nr. 1, (8.årgang) 13. september 1920

tok ikke noen av beskyldningene som framkommer alvorlig, og konkluderte med at skriftet kanskje kunne ha gjort sin virkning som politisk kampskrift, ”hvis ikke den Maade, paa hvilken det er skrevet, er saa enfoldig og let gennemskuelig, at enhver, der tager det i Haanden, straks vilde kaste det i Papirkurven.” Anmelderen hadde heller ikke registrert at pamfletten var blitt omtalt i dansk presse. Anmelderen tok altså verken skriftet alvorlig, eller fryktet konsekvensene av at det skulle få noen utbredelse. Når *Israeliten* allikevel valgte å omtale *Protokollene*, var det av to grunner: ”For det første, fordi Forbundet har gjort sig det til Pligt at imødegaa antisemitiske Angreb, og for det andet for at vise hvilket Udslag blind Fanatisme og Had kan bringe.”¹⁶⁹

To måneder senere ble det trykket en ny omtale i samme spalte - denne gangen en norsk anmeldelse, undertegnet Aron Levinsohn.¹⁷⁰ Han karakteriserte boken som ”et slet utslag af den reneste fanatisme og den falskeste forspeiling av jødernes forsøk paa at tilrive sig verdens herredømmet [sic]”¹⁷¹ Levinsohn uttrykte et langt mer pessimistisk syn på utgivelsen av dette skriftet. Han mente skriftet fortjente oppmerksomhet, ikke fordi det var noen kyndig skrevet bok, men fordi boken var ”skrevet for at hatet mot jøderne for alvor skal fænge.” Han avsluttet omtalen med det han oppfattet som et ”slaaende eksempel paa hvorledes antisemisten [sic!] praktiseres.” Levinsohn forsøkte å komme med et motinnlegg til en anonym anmeldelse av *Protokollene* i Norge (for øvrig den eneste han hadde observert), men tilsvaret ble refusert ”idet redaktøren undskyldte sig med, at han ikke vilde indta nogen kritik av bogen før han hadde læst den selv.”¹⁷²

Ingen av anmelderne i *Israeliten* var i tvil om intensjonen med å gi ut et skrift som *Protokollene*; uten at de argumenterte for det, lå det som en forutsetning i anmeldelsene at *Protokollene* var ment å skulle utbre antisemittisme. Men de er litt uenige i vurderingen av hvilken betydning skriftet ville få. Den danske anmelderen delvis latterliggjør skriftet, og tror neppe det vil bli tatt seriøst. Den norske anmelderen var på sin side mer pessimistisk og så allerede antisemitismen utbres. Ingen av dem grep tak i det konkrete innholdet utover å slå

¹⁶⁹ *Israeliten* nr. 1, 13. september 1920. Det framkommer av anmeldelsen at ”Bogvennen” er en del av avisas redaksjon, som representerte Skandinavisk-jødisk Ungdomsforbund.

¹⁷⁰ *Israeliten* nr. 3 12. november 1920

¹⁷¹ *Israeliten* nr. 3 12. november 1920

¹⁷² *Israeliten* nr. 3 12. november 1920. Det er uklart hvilken anmeldelse Levinsohn refererer til.

fast at det dreide seg om en jødisk streben etter verdensherredømme og jødisk ansvar for ”de verdensulykker som i den sidste tid er fremkommet.”¹⁷³

Èn omtale av *Protokollene* som peker seg ut blant reaksjonene i dagspressen, var en kronikk av litteraturanmelderen Theodor Caspari (1853-1948), som stod på trykk i *Aftenposten* i januar 1921.¹⁷⁴ Kronikken tok blant annet for seg to bøker som omhandlet ”det jødiske problem” i Europa¹⁷⁵, hvor den ene forfatteren åpenbart hadde lansert sekularismen som løsningen på det han oppfattet som en assimilasjonsproblematikk blant de europeiske jødene. Theodor Caspari hadde selv jødisk bakgrunn. Han var sønn av tysk-jødiske teologiprofessor Carl Paul Caspari (1814-1892), som var en sentral representant for luthersk ortodoksi i Norge annen halvdel av 1800-tallet, og var aktiv innenfor Israelsmisjonen.¹⁷⁶ Theodor Caspari var også utdannet teolog, men jobbet som lærer og litteraturanmelder i *Aftenposten*.

I sin kronikk argumenterte Caspari mot det syn at assimilasjon, gjennom at både jøder og kristne oppga sin tro, ikke var en farbar vei. Grunnen til det var at han fryktet at ”det sterkere jødefolk” på bakgrunn av dets ”tilstrømning til aandelig syssel”, ”helt ud vil blive hvad de i disse forfaldstider allerede saa smaat er begynt at blive; overklassen i alle kristne land.”¹⁷⁷ Men dette var likevel ikke det verste, fortsetter Caspari, for det dreide seg tross alt om den ”oplyste, dannede og humane jødedom.”¹⁷⁸ For det var en annen og langt mer farlig type jødedom som man i den kristne verden skulle frykte ”fordi den er av det positivt onde. Det er den jødedom, som fylker seg under Lenins og Trotskis faner.”¹⁷⁹ Og ved å henvise til *Protokollene*, påpekte Caspari at denne type jødedom kunne knyttes til den antikrist, som ble varslet i det nye testamentet.¹⁸⁰ I kronikken koblet Caspari jødene opp mot den destruktive bolsjevismen slik vi har sett andre fortolkere av *Protokollene* også gjorde. Men Caspari

¹⁷³ *Israeliten* nr. 3 12. november 1920

¹⁷⁴ *Aftenposten* nr 89, 22 februar 1921

¹⁷⁵ Bøkene Caspari omtalte var Anton Nyström: *Gudarne för och nu*, og Stan Rozniecki: *Den jødiske problem*

¹⁷⁶ Oskar Skarsaune: *Israels venner. Norsk arbeid for Israelsmisjonen 1844-1930*, Oslo 1994 s. 91-92 og Store norske leksikon, nettutgaven, søkeord ”Carl Paul Caspari”, dato 19.05. 2009

¹⁷⁷ *Aftenposten* nr 89, 22. februar 1921

¹⁷⁸ *Aftenposten* nr 89, 22. februar 1921

¹⁷⁹ *Aftenposten* nr 89, 22. februar 1921

¹⁸⁰ I Det nye testamentet blir Antikrist omtalt i Johannes' første og annet brev, hvor antikristskikkelsen blir knyttet opp mot de som ikke anerkjenner Jesus som Messias. (Se 1 Joh 2,18 , 1 Joh 4,3 og 2 Joh 1,7) Denne type argumentasjon var en sentral del av den tidligste kristne antijudaismen, forfektet allerede av kirkefedrene i Oldkirken.

begrunnet denne koplingen med forestillingen om den uomvendte jøde som representant for Antikrist. Dette synet på jødene hadde røtter i tradisjonell kristen antijudaisme: Jødene ble framstilt i ledetog med Antikrist på bakgrunn av deres fornektelse av Jesus som Messias. Slik fikk Casparis fortolkning en religiøs dimensjon med et religiøst-apokalyptisk perspektiv; det er i de siste trengselstider Antikrist skulle virke på jorden. All den tid antikristen virket gjennom jødene, ville det gi seg utslag i at de dermed også representerte destruktive krefter som virket i samfunnet. Løsningen var for Caspari at den kristne verden ”befæster sig i den kristendom, som er deres værdifulde arv og eie.”¹⁸¹

Omtale etter avsløringen

Mindre enn ett år etter at den norske oversettelsen av *Protokollene* ble utgitt, kom avsløringen i engelske *The Times* om at *Protokollene* var et plagiat, og dermed ikke et dokument som kunne brukes til å avsløre noe jødisk komplott. I forrige kapittel så vi at etter avsløringen mistet skriftet mye av sin kraft i England, mens i andre europeiske land som Frankrike, fortsatte *Protokollene* å bli solgt i store opplag.

All den tid *Protokollene* på dette tidspunktet i begrenset grad hadde blitt omtalt, er det heller ikke overraskende at avsløringen avstedkom kun én kommentar i hovedstadspresen. I oktober ble det trykket en kronikk i *Aftenposten* av den anonyme ”Observator”¹⁸². I denne artikkelen gikk skribenten systematisk gjennom *The Times*’ dokumentasjon på hvilken måte *Protokollene* ble forfalsket, og fastslo på bakgrunn av dette at: ”Historien er en vild roman, nærmest en røverhistorie, - og man maa eie professorens¹⁸³ verdensfjerne syn og lettroende sind, skal man tage den for god vare.”¹⁸⁴ Til tross for den kontante avvisningen av *Protokollene*, kommer ”Observator” mot slutten av artikkelen, likevel inn på jødernes rolle under revolusjonen i 1917: ”[...] den var jo særlig i Russland skabt og ledet af jøder.”¹⁸⁵ Like fullt holdt skribenten fast på at *Protokollene* var og ble et falsifikat, som ble benyttet ”i antisemitismens tjeneste som vaapen mod bolsjevisme og frimureri.”¹⁸⁶

¹⁸¹ *Aftenposten* nr 89, 22. februar 1921

¹⁸² *Aftenposten* nr 513, 26. oktober 1921

¹⁸³ Artikkelforfatteren henviser til Sergej Nilus. Nilus ble i mange sammenhenger uriktig omtalt som professor, som regel av *Protokollenes* forsvarere.

¹⁸⁴ *Aftenposten* nr 513, 26. oktober 1921

¹⁸⁵ *Aftenposten* nr 513, 26. oktober 1921

¹⁸⁶ *Aftenposten* nr 513, 26. oktober 1921

Det som først slår en ved en gjennomgang av omtalen av *Protokollene* i dagspressen i tiden etter utgivelsene, er hvor liten reaksjon skriftet vakte. Særlig påfallende blir det når man tar i betraktning all den omtale Saxlunds publikasjon *Jøder og Gojim* ble til del ti år tidligere. Grunnen til det kan være at *Jøder og Gojim* var forfattet av en anerkjent norsk høyesterettsadvokat, og at boken i stor grad ble oppfattet som et opplysningsskrift.¹⁸⁷

Utgivelsen av den engelskspråklige versjonen av *Protokollene* på Schetelig's bokhandel vakte tilsynelatende ingen oppmerksomhet, og da den norske oversettelsen kom et halvt år senere ble det kommentert fra det jødiske månedstidskriftet *Israeliten*, mens ingen av hovedstadsavisene omtalte utgivelsen. Derimot ble det annonsert for *Protokollene* både i *Tidens Tegn* og *Aftenposten*, mens *Østlendingen* trykket denne teksten noen dager senere som bokanmeldelse. De mest omfattende omtalene av *Protokollene* som ble trykket i løpet av 1920, ser ut til å ha kommet upåvirket av de norske utgivelsene. Felles for de av omtalene som forsvarte skriftet var at jødene i stor grad ble knyttet an til bolsjevismen, som et middel for å oppnå verdensherredømme.

Casparis tolkning av *Protokollene* representerte et alternativt perspektiv hvor det destruktive elementet – bolsjevismen - blir satt inn i et endetidsperspektiv hvor jødene, i den trengselstid Caspari hevdet at man befant seg i, ble kyttet an til Antikrists virke i verden. Og den eneste løsningen var, hevdet Caspari, å holde fast på kristendommen. Det kan være interessant i denne sammenheng å merke seg at Caspari også kommenterte Saxlunds *Jøder og Gojim* ti år tidligere, og forfektet også den gang den samme løsning på jødisk innflytelse: ”Jeg for min Del ved kun en eneste Vei: Vi maa se til at holde fast paa Kristendommen.”¹⁸⁸

Omtalen av *Protokollene* i dagspressen var i stor grad preget av enkeltbidrag fra utenforstående. Et viktig unntak var *Bergens Aftenblad* som trykket utdrag av *The Morning Posts* artikler. Til en viss grad kan kanskje også Casparis artikkel sees på som et redaksjonelt bidrag all den tid han fungerte, riktig nok uten å være ansatt, som *Aftenpostens* faste litteraturanmelder.

Skal man forsøke å danne seg et mer helhetlig bilde av hvilket omfang *Protokollene* fikk, må man se utover det anmelderiet og øvrige kommentarer som i begrenset grad kom

¹⁸⁷ Christensen 1998 s. 72

¹⁸⁸ Theodor Caspari i *Aftenposten* 26. januar 1911, sitert etter Olaf Sunde Christensen: *Jøder og Gojim. Mottakelsen av et antisemittisk skrift fra 1910*, Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1998, s. 50

fram i dagspressen, og i større grad se på de enkeltaktørene som bidro i debatten rundt *Protokollene*.

Norske propagandister: *Protokollene* kolportert av enkeltaktører

En av de ivrigste propagandistene for *Protokollene* i Norge var den kjente forfatter og foredragsholder, teolog og nynorskaktivist Marta Steinsvik (1877-1950). I løpet av første halvdel av 1920-tallet reiste hun rundt i Norge på flere foredragsturneer og advarte mot ”den jødiske storkapital” og ”jødisk storpolitikk”.¹⁸⁹ I en avisomtale på Steinsviks 50-årsdag uttrykte journalisten beundring for den posisjonen hun hadde oppnådd som foredragsholder over hele landet: ”Naturligvis feirer Marta Steinsvik 50-aarsdagen ute paa en foredragsturne i landet. Nu kjenner de henne overalt i Norge, i kystbyerne, paa hennes sørland, og hele veien vestpaa og nordover og op i bygderne, i ungdomslag og folkeakademier er hun en skattet, efterlengtet, avholdt gjest.”¹⁹⁰

Mye kan tale for at Steinsvik var den enkeltpersonen med størst gjennomslagskraft blant ”folk flest” omkring synet på jødene i Norge på 1920-tallet. Steinsvik hadde en betydelig posisjon som offentlig debattant og meningsbærer i samtiden. I et stort portrettintervju Aftenposten gjorde med Steinsvik våren 1925, hevdet journalisten at hun hadde ”naad noget slikt som et par hundre tusen mennesker” på sine foredragsturneer rundt om i landet. Aftenpostens journalist mente også at Steinsvik hørte til ”de beste av vore folketalere, og med sit lyse sind, sin tro på de saker, hun ofrer sine evner, har man grund til at mene, at hun har vækket mange til eftertanke.”¹⁹¹

Hva angår eksplisitte uttalelser om jødiske sammensvergelses knyttet opp mot *Protokollene*, står dette portrettintervjuet med Marta Steinsvik i en særstilling. Spesielt når man tar i betraktning den posisjon Steinsvik hadde som offentlig meningsbærer.

Marta Steinsvik tok forbehold i sine advarsler om den jødiske fare. Hun understreket at det hun ville til livs var den internasjonale jødedom, altså det hun oppfattet som en *ytre*

¹⁸⁹ Portrettintervju med Marta Steinsvik i *Aftenposten* 6. mai 1925. Per-Ole Johansen omtaler også Steinsviks foredragsvirksomhet i *Oss selv nærmest. Norge og jødene 1914-1943*, Oslo 1984 s. 47.

¹⁹⁰ NBOs Utklippsarkiv U 286/ 83-84

¹⁹¹ *Aftenposten* 6. mai 1925

fare, og ikke de norske jødene. I intervjuet med *Aftenposten* 6. mai resonnerer Steinsvik på følgende måte i samtalen med journalisten:

- Jeg er selvfølgelig ingen jødehater, bemerker fru, tvert om har jeg alltid hatt den største sympati for dette merkelige og begavede folk, som har skjænket de andre nationer verdens frelser. Personlig kjender jeg ogsaa mange jøder, som jeg holder av og sætter meget høit. Men man kan jo ikke la personlige sympatier virke ind, saa man lukker øinene til for den store fare, jødisk storpolitikk er blitt for den kristne verden. [...]

- Men hvad mener De egentlig, vi her i Norge har at frykte av disse utenlandske jøder? Ja, for det er vel ikke vore norske jøder, De har imot?

- Selvfølgelig ikke. Vore norske jøder har selvfølgelig intet med dens slags planer at gjøre. Men det er sandt, at en stor fare truer ogsaa Norge fra den utenlandske storkapital, som jo saa at si er helt jødisk.

Videre i dette intervjuet, argumenterte Steinsvik for at jødene stod bak både kriger og revolusjoner gjennom historien; fra den franske revolusjon, via februarrevolusjonen i 1848, til den russiske revolusjon i 1917: ”Er det noget voksent menneske længer, som tviler paa den ting?”¹⁹² Steinsvik argumenterte ut fra en forestilling om at historien var grunnleggende påvirket av jødisk renkespill, og motivasjonen lå i ”de gamle messianske drømmer [...] om at engang skal det jødiske folk komme til at herske over alle de andre jordens nationer.”¹⁹³

I en kommentar til dette intervjuet av Steinsvik, går Harry Koritzinsky til rette med hennes påstander om jødernes deltakelse i den russiske revolusjon. Koritzinsky hadde diskutert dette spørsmålet med Steinsvik ved en tidligere anledning, kan han fortelle, og viste til hennes kilde *Protokollene*. Koritzinsky avviste skriftet som et plagiat, og fortsatte med at denne gangen hadde han forventet at Steinsvik, som ”en folketaler (utsendt av folkeakademiene) mer holder sig til sandheten.”¹⁹⁴

¹⁹² *Aftenposten* 6. mai 1925

¹⁹³ *Aftenposten* 6. mai 1925

¹⁹⁴ *Aftenposten*

Steinsviks popularitet som folketaler kom også til uttrykk i bondeavisa Namdalen som på lederplass refererte til den ”nettop avsluttede foredragstourne”, og roste henne for det mot hun utviste ved å tale om jødespørsmålet.¹⁹⁵

En annen som må kunne omtales som en av *Protokollenes* propagandister i Norge, var tidligere omtalte Eivind Saxlund. Hans antisemittiske verk *Jøder og Gojim* ble, som kjent, utgitt i 1910, og ble deretter trykket i tre nye opplag, siste gang i 1923.

Saxlund tok *Protokollene* kraftig i forsvar etter at det ble avslørt i *The Times* i august 1921 at *Protokollene* var en forfalskning. Som nevnt ovenfor, refererte Aftenposten til avsløringen i en lengre artikkel i oktober 1921,¹⁹⁶ og i et tilsvarende til denne skrev Saxlund at *Protokollene* representerte ”et enestaaende skrift af enorm betydning til forstaaelsen af verdensbegivenhederne”, og med tydelig referanse til Lenin og Trotskijes virke i Russland, konstaterte han at ”det jødiske verdensherredømme ialfald er nær ved at realiseres.” Og i forlengelsen av dette slo han fast at: ”Ved siden af dette faktum kan det igrunnden være helt ligegyldig hvorfra programmet stammer, og om det er falsum, som Times paastaar, eller ikke.”¹⁹⁷ Logikken i argumentasjonen til Saxlund var karakteristisk for *Protokollenes* forsvarere. Poenget var å få fram at det var likegyldig hvilket opphav dette skriftet måtte ha, da det bare var å kaste et blikk på verdensbegivenhetene for å få en bekreftelse på at jødernes skjulte plan uansett var i ferd med å bli oppfylt.

Saxlund trakk også fram *Protokollene* ved en senere anledning. I forbindelse med en injuriesak han anla mot Dagbladjournalisten Paul Gjesdahl som hadde omtalt ”Jøder og Gojim som ”antisemitisk smudslitteratur”¹⁹⁸, knyttet han innholdet i *Protokollene* an til sin argumentasjon rundt ”det russiske Zardømmets Fald og Bolsjevikstyret.”¹⁹⁹

En av Saxlunds beundrere var typograf og journalist Mikael Sylten (1873-1964).²⁰⁰ Sylten regnes som en av de tidligste antisemittiske publisistene i Norge da han allerede i 1916 etablerte tidsskriftet *National Tidsskrift. Sandheten*, som hadde kampen mot jødedommen

¹⁹⁵ *Namdalen* 16. oktober 1922

¹⁹⁶ *Aftenposten* 26. oktober 1921

¹⁹⁷ *Aftenposten* nr 17, tirsdag 10. januar 1922

¹⁹⁸ For nærmere om denne rettssaken, se Christensen 1998 s. 99-105

¹⁹⁹ Eivind Saxlund: *Retssaken om Jøder og Gojim. Stenografisk referat av resforhandlingene i meddomsretssak i juni 1923: Høyesteretsadvokat E. Saxlund mot Journalist Paul E. Gjesdahl (Pueblo)*, Christiania, 1923

²⁰⁰ For en grundig gjennomgang av Mikal Syltens antisemittiske virksomhet, se Kristin Brattelid: *Mikal Sylten. Et antisemittisk livsprosjekt*, Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, 2004

som erklært målsetning.²⁰¹ Mikal Syltens antisemittiske virksomhet omfattet også utgivelsen av heftet *Hvem er Hvem i jødeverden samt fortegnelse over fremmedes forretninger i Norge*. Sylten var sterkt påvirket av den tyske völkisch-kulturen, og holdt fram Fritsch' antisemittiske tidsskrift *Hammer* som modell og forbilde.

Saxlund var økonomisk involvert i *Nationalt Tidsskrift*, og bidro med en rekke artikler til bladet, samt utdrag fra hans *Jøder og Gojim*. I følge historiker Kristin Brattelid var bærebjelken i Syltens antisemittisme ”den gamle antisemittiske forestilling om at jødene verden over dannet en hemmelig sammensvergelse hvor det endelige målet var å overta verdensherredømmet [...]”²⁰². *Protokollene* fungerte som en bekreftelse på verdenssammensvergelsen, og Sylten benyttet utdrag fra *Protokollene*, og skrev kommentarer til teksten helt til *Nationalt Tidsskrift* gikk inn i 1945.²⁰³ Sylten var antakelig den som iherdigst omtalte *Protokollene* i sine spalter.

Ovenfor har jeg vist at omtalen av *Protokollene* var svært beskjeden i den norske dagspressen, og at det i langt større grad var noen få enkeltaktører med en klar antisemittisk agenda som offentlig omtalte og benyttet *Protokollene* i sitt virke. I forlengelsen av dette er det fristende å stille spørsmålet om hvorfor ikke nettopp noen av disse enkeltaktørene tok initiativet til å utgi *Protokollene* på norsk? Det er ved første øyekast ingenting ved forlegger Helge Erichsens virksomhet som skulle tilsi at det var naturlig å inkludere et antisemittisk skrift som *Sions vises Protokoller* i sin katalog – annet enn rent kommersielle vurderinger, naturligvis. Og når vi så ser på enkelte av forsvarerne av *Protokollene*, som Saxlund, Sylten og Steinsvik, så skulle man tro at deres motivasjon og mulighet for å utgi et slikt skrift var tilstede. For det første hadde de alle tre en uttalt antijødisk agenda. De advarte mot det antinasjonale jødiske element, mot ”jødisk storkapital” og spredning av den ”jødiske ånd.” For det andre var de alle opptatt av et sammensvergelsesperspektiv ved jødernes virke i Norge. Videre drev de innenfor ulik publiserings- og formidlingsvirksomhet som gjorde at de hadde kontakter og muligheter til å utgi et slikt skrift. I tillegg framkommer det i litteraturen at både Sylten og Saxlund hadde kontakt med den tyske antisemittiske publisisten Theodor Fritsch.²⁰⁴ Det framstår som sannsynlig at både Sylten og Saxlund kjente til *Protokollene* før den utkom på norsk. Både den engelske og tyske - og den sak skyld også den svenske - utgavene ble

²⁰¹ Brattelid 2004, s. 1

²⁰² Brattelid 2004 s. 67

²⁰³ Brattelid 2004 s. 67

²⁰⁴ Brattelid 2004 s. 53, og Christensen 1998 s. 118

utgitt i løpet av vinteren 1920, og som vi så ovenfor ble den tyske utgaven av *Protokollene* omtalt i norsk presse allerede i februar 1920.²⁰⁵

Oppsummering

Det som framstår som det mest slående ved mottakelsen av *Protokollene* i Norge, er den forsvinnende lille omtale den fikk i dagspressen. Skriftet ble i all hovedsak omtalt samme år som det første gang ble utgitt. Omtalen av *Protokollene* i den norske dagspressen og i den øvrige offentlighet, bekrefter og utfyller en type verdensanskuelse som fikk næring blant annet fra frykten for konsekvensene av den russiske revolusjon. På bakgrunn av omtalen i pressen ser det ut til at det bildet som ble tegnet av jødene var formet av forestillinger hentet *utenfra*, og som i liten grad ble overført til det norske jødiske samfunnet. I omtalen av *Protokollene* så vi at ”den jødiske fare” ble formidlet som en *ytre* fare som både politisk, økonomisk og moralsk truet landet, og som i liten grad ble knyttet til ”vore hjemlige jøder” som Marta Steinsvik uttalte.

Når det gjelder sammensvergelsesperspektivet i *Protokollene*, er det grunn til å konkludere med at frykten for revolusjon ble knyttet til innholdet i *Protokollene*; begrepet bolsjevikjøden ble en realitet tidlig på 1920-tallet, og i flertallet av omtalene blir frykten for ”bolsjevikjøden” og revolusjon begrunnet med budskapet i *Protokollene*.

Theodor Caspari var den eneste av kommentatorene som trakk andre perspektiver inn i sin analyse av ”det jødiske problem”. Han òg annså ”de jødene som fylket seg under Trotskijs og Lenis faner”²⁰⁶ for å være en trussel, men knyttet denne trusselen opp mot et eskatologisk perspektiv hvor de destruktive kreftene vitnet om endetiden.

I den grad *Protokollene* kan sies å ha vært en del av den norske offentlighetens bevissthet, er det grunn til å anta at den langt på vei var tilstede som et resultat av enkeltaktørers formidlingsiver, som i Steinsviks tilfelle dreide seg om omfattende foredragsturneer, og i Saxlund og Syltens tilfelle gjennom egen publisistvirksomhet.

²⁰⁵ *Nationen* 13. februar 1920

²⁰⁶ *Aftenposten* nr 89, 22. februar 1921

Det kan uansett slås fast at dagspressens egeninnsats var forsvinnende liten. *Bergens Aftenblads* trykking av *The Morning Posts* artikler ser ut til å være eneste eksempel på at en norsk redaksjon bidro til å utbre *Protokollene*.

Alt i alt kan vi konkludere med at utgivelsen av *Protokollene* i Norge ikke satte sitt preg på samfunnsdebatten. Men i den grad de var omtalt, ble *Protokollene* i stor grad brukt som en del av agitasjonen mot de revolusjonære kreftene i samfunnet. Her kan det se ut som om kommentatorene var på linje med utgiveren. I forordet til den andre utgaven fra 1921, husker vi at utgiveren eksplisitt tilkjennega intensjonen bak utgivelsen: Det var gjennom dette skriftet at man fikk ”den rette forstaaelse av bolsjevismen”²⁰⁷. Dette framstår også som hovedbudskapet til propagandister som Saxlund og Steinsvik.

Det som står igjen som mer usikkert er hvor bred appell *Protokollene* faktisk fikk i befolkningen. Ble den lest? Det det kan ihvertfall synes som at boka innfridde forlagets forventning til salg, all den tid de valgte å trykke en ny utgave året etter. Som vi husker ble den andre Norge utgaven trykket i et relativt stort opplag. I forlagets etterlatte papierer figurerer boka fortsatt på salgslistene i 1927.²⁰⁸ Dette kan selvfølgelig vurderes som at *Protokollene* var populær og solgte godt, men på den annen side kan også situasjonen være den at opplaget *ikke* solgte spesielt godt i årene etter utgivelsen, og dermed endte i salgskatalogen til forlaget. Til sammenligning solgte førsteopplaget i England tretti tusen eksemplarer og det ble trykket fem opplag i løpet av ett år. I Norge ble det i den andre norskståklige utgaven fra 1921, annført at det dreide seg omkring seks tusen solgte eksemplarer.²⁰⁹

I motsetning til våre naboland Sverige og Danmark hvor *Protokollene* ble trykket i flere opplag på 20-tallet, så ble ikke skriftet trykket i flere utgaver enn de omtalte, i løpet av hele 1920-tallet.

I forlengelsen av spørsmålet om hvor bred appell *Protokollene* fikk, kan det være grunn til å stille spørsmål om andre miljøer enn de man i utgangspunktet skulle forvente seg

²⁰⁷ *Protokollene* 1921, Forordet

²⁰⁸ *Protokollene* dukker opp på ulike skjemaer og kataloger over bøker fra forlaget utover på 1920-tallet: Se *NBO Småtrykksamlingen, Helge Erichsen & Co's forlag*: ”Katalog over bøker til nedsatt pris fra Helge Erichsens forlag, Kristiania 1924”, ”Bokfortegnelse november 1926”, og en returseddel for bokhandlerne: ”Beholdning og retur av forlagsartikler tilhørende A/S Helge Erichsens Forlag, Oslo, pr 31. december 1927”.

²⁰⁹ På bakgrunn av forordet framstår det litt uklart hvor mange eksemplarer som faktisk ble trykket, da overskriften til forordet lød: ”Forord til 6. og 7. tusen”, ref *Protokollene* 1921, forordet

omfavnet *Protokollene*? Som vi har sett forfektet Nilus en apokalyptisk orientert religiøs tilnærming til skriftet, og i neste kapittel skal jeg se nærmere på denne religiøse fortolkningen, og presentere en norsk aktør med et slikt perspektiv.

Kapittel 4: "Bolschevismens bibel"²¹⁰. Albert Hiorths fortolkning av *Sions vises protokoller*

Som vi har sett i forrige kapittel, forfektet de norske kolportørene av *Protokollene* en moderne antijødisk sammensvergelsesforestilling, lik den vi så i resten av Europa. Skriftet ble framstilt som en autentisk kilde for avsløringen av den ultimate jødiske sammensvergelsen; en konspiratorisk plan for å overta verdensherredømme. Med et samfunn i oppløsning skulle jødene nå sine mål. Dette var i all hovedsak kjernen i det budskapet som framkom i offentligheten i tiden etter utgivelsen av *Protokollene*. Det dreide seg om "en fare som truet os alle"²¹¹, som det var påkrevet å advare det norske folk mot. I denne konteksten har resepsjonshistorien til dette skriftet i Norge så langt blitt fortolket.

Imidlertid eksisterte det også en annen fortolkning av *Protokollene*, hvor teksten ble satt inn i et apokalyptisk endetidsperspektiv på samme måte som Nilus gjorde. Den sekulære politiske forståelsen av resepsjonshistorien til *Protokollene* i Norge, blir i dette tilfellet for snever. I dette kapitlet vil jeg vise hvordan ingeniøren, samfunnsdebattanten og lekmannspredikanten Albert Hiorth hadde en slik eskatologisk tilnærming til *Protokollene*. Hiorth utga en rekke samfunnskritiske pamfletter med et religiøst utgangspunkt, og i løpet av våren 1920 skrev og publiserte han pamfletten *En bibelstudents kommentar til "The Jewish Peril"*²¹² (heretter omtalt som *Kommentaren*). Hvilken sammenheng så Hiorth mellom Bibelens tekster og *Protokollene*? Svaret på dette spørsmålet lå i Hiorths altomfattende religiøse verdensanskuelse. I følge Hiorth kunne man gjennom å fortolke Bibelens profetier, få bekreftelse på, og forutse, verdens begivenheter. Hovedanliggendet i dette kapitlet vil derfor være å vise på hvilken måte Hiorth benyttet *Protokollene* som en konkret bekreftelse på at endetiden var nært forestående, og at Bibelens profetier med dette var i ferd med å bli oppfylt.

Hiorths religiøse fortolkning av *Protokollene* fant ikke sted i et vakum. Tvert i mot var denne en del av et samfunnsengasjement som kom til uttrykk gjennom ulike avisdebatter og

²¹⁰ Albert Hiorth: Notater til et foredrag om bibelens profetiers lys over verdenspolitikken i dag, Eget forlag, Kristiania 1924, s. 12

²¹¹ Annonse for *Protokollene* i *Aftenposten* og *Tiden* Tegn 15. oktober 1920. Se kapittel 3 for mottakelsen av *Protokollene* i Norge

²¹² Albert Hiorth: *En bibelstudents kommentar til "The Jewish Peril"*, Kristiania 1920

en lang rekke publikasjoner. Før jeg kommer inn på Hiorths fortolkning av *Protokollene*, vil jeg derfor først gi en oversikt over den publisistvirksomhet han drev gjennom flere tiår.

Hiorth som avisdebattant og publisist

Albert Hiorth var på samme tid både en anerkjent ingeniør, aktiv samfunnsdebattant og en ivrig bibeltolker- og formidler. I om lag trettifem år drev Hiorth en til dels omfattende skribent- og utgivervirksomhet. I alt utga han rundt førti skrifter, pamfletter og bøker. Med unntak av enkelte vitenskaplige publikasjoner innenfor elektrokjemi og metallurgi²¹³, var hans øvrige utgivelser, uansett tema, knyttet opp mot religiøse problemstillinger hvor argumentasjonen grunnleggende var fundert i evangelisk-luthersk teologi.²¹⁴ Det er betegnende at enkelte av hans utgivelser fikk tittelen ”En bibelstudents kommentar til...”²¹⁵ Ved siden av egen forleggervirksomhet var Hiorth også tilknyttet enkelte lavkirkelige eskatologisk orienterte tidsskrifter.²¹⁶

Hiorths religiøsitet hadde karakter av å være altomfattende, i den forstand at Bibelens autoritative kraft lå fast uansett hvilke spørsmål han befattet seg med. Dette kom blant annet til uttrykk i et visjonært ingeniørprosjekt som gikk ut på å gjøre store deler av det karrige Midtøsten fruktbart og beboelig. Grunnlaget for å utarbeide dette prosjektet fant Hiorth i Bibelen. Disse planene ble offentliggjort både gjennom avisartikler og en lang rekke skrifter.

I tillegg til sine egne tekster fikk Hiorth oversatt, og utga en rekke andre engelske religiøse skrifter på eget forlag. Disse publikasjonene ga han ut i samarbeid med *Protokollenes* norske oversetter, Sara Helene Weedon. Tematisk dreide disse utgivelsene seg om Bibelens grunnleggende autoritet, profetienes betydning og relevanse, og kritikk mot den katolske kirken.²¹⁷

³For en oversikt over Hiorths tekniske utgivelser, se Appendiks 1

²¹⁴ For en oversikt over omfanget av Hiorths utgivelser, se Appendiks 1- 4

²¹⁵ Se Appendiks 3

²¹⁶ Hiorth var redaktør for ”den profetiske avdeling” i *Evangelisk Tidsskrift. Organ for profetisk studium og det åndelige livs utdypning*. Redaktøren var Lyder Engh. I det svensk-norske bladet *Verdensfornyelsen. Profetisk videnskaplig tidsskrift. Evangelisk-Luthersk*, blir Hiorth omtalt som ”norsk medarbeider.” Redaktør var G. L. Lindquist i Göteborg. (Se *Verdensfornyelsen* nr 2 1928) I tillegg bidro han med innlegg i *Profetrøsten – Esjatalogisk tidsskrift*, hvor pinsevennen Rein Seehuus var redaktør.

²¹⁷ For en oversikt over publikasjonene Hiorth ga ut med Sara Helene Weedon som oversetter, se Appendiks 4

Ved å søke til Bibelen mente Hiorth at man ville finne både åndelig kraft for enkeltmennesket i hverdagen, og konkrete forutsigelser for samfunnet generelt. Spesielt framhevet Hiorth de profetiske tekstene i Bibelen som han hevdet hadde en særlig relevans for å kunne forstå sin egen samtid.

Hiorths omfattende publisistvirksomhet dreide seg tematisk rundt flere forhold. Enkelte tema peker seg ut da disse opptok ham over flere år. Det dreide seg særlig om motstanden mot den katolske kirken - med fokus på jesuittordenen. I kjølvannet av debatten rundt opphevelsen av grunnlovsforbudet mot jesuitters adgang til riket, hvor Hiorth markerte seg som en aktiv motstander av den katolske kirken, fikk Hiorth blant annet støtte fra en annen markert motstander av den katolske kirken, Marta Steinsvik, som roste Hiorth for ” de mange beviser han i aarenes løp har gitt på sin uegennyttige interesse for protestantismens sak.”²¹⁸

Videre var Hiorth svært kritisk til den liberale teologien og den moderne vitenskapens angrep på Bibelens autoritet, blant annet var han en sterk kritiker av Darwin. Hiorth skrev også polemiske skrifter med brodd mot den spirituelt orienterte religiøsitet som spiritismen og teosofien representerte. Interessen for disse alternative religionsfilosofiske åndsretningene var økende i Norge på 1920-tallet²¹⁹, og Hiorth reagerte kraftig både overfor forskningen rundt psykiske fenomener, - forsøket på å etablere en egen forskningsgren innenfor spiritismen, og på den typen synkretistisk religiøsitet som teosofien representerte.²²⁰

Parallelt med sin forfatter- og utgivervirksomhet, var Hiorth også engasjert i en lang rekke avisdebatter. Hiorths biograf, journalist Harald Stene Dehlin, omtalte hans polemiske virksomhet som en ”kamp på mange fronter.”²²¹ I blader og aviser flere steder i landet kunne man finne artikler av Hiorth, og ”med bibelen i hånd [...] gikk han freidig til angrep på alt som han mente stred mot Guds åpenbarede ord og som han var sikker på ville skade

²¹⁸ Marta Steinsvik: *Sankt Peters Himmelnøkler*, Oslo 1928, Forordet. I dette forordet takker Steinsvik Hiorth for at han ”av interesse for boken og saken kjøpte av dem et større parti eksemplarer som han lot selge for en pris som laa langt under hvad han selv hadde betalt. Mange eksemplarer av boken blev også av ham foræret gratis bort for å vække interesse for saken. Jeg benytter denne anledning til at bringe ingeniør Hiorth mine bedste tak [...]”

²¹⁹ Om alternativ religiøsitet i denne perioden, se Stensvold, Anne: ”Nasjonal enhet – religiøst mangfold” i Bugge Amundsen: *Norges religionshistorie* s. 383 ff. Se også Hans Fredrik Dahl, noten under.

²²⁰ For nærmere om spiritisme/Selskapet for psykisk forskning, teosofi og antroposofi, se Dahl, Hans Fredrik: ”Vitenskap, pseudovitenskap og anvendt vitenskap” i *De store ideologienes tid*, Oslo 2001 s.127-157

²²¹ Harald Stene Dehlin: *Boken om Albert Hiorth. En norsk Aladdin*, Lutherstiftelsen 1949 s 109

folkesjelen.”²²² Særlig var det på 1920-tallet at Hiorth ”førte an i krevende avisfeider.”²²³ Jeg mener at Hiorth i realiteten førte en lang ideologisk kamp mot det han opplevde stred mot Guds ord. Hans innspill og resonnementer i de ulike debattene kan sees på som variasjoner over samme tema, hvor fellesnevneren var at de representerte en trussel mot det bestående – politisk, moralsk eller religiøst. Disse ødeleggende elementenes tilstedeværelse i samfunnet var for Hiorth tegn på at man nærmet seg tidens ende slik det var beskrevet i Bibelens profetiske tekster, og *Protokollene* ble skriftet som i stor grad fungerte som en sekulær bekreftelse på begivenhetene.

Hiorths fortolkning av *Protokollene*

I løpet av våren 1920, noen måneder før den norske oversettelsen av *Protokollene* ble publisert, skrev og utga Albert Hiorth *En bibelstudents kommentar til "The Jewish Peril"*²²⁴ som ble solgt i kommisjon hos Schetelig's bokhandel i Kristiania.²²⁵ Utgivelsen var et lite hefte på 30 sider, hvor Hiorth kronologisk gjennomgikk deler av teksten i *The Jewish Peril*. Disse utdragene satt han så i sammenheng med hendelser i sin egen samtid, hvoretter han tolket dem i lys av Bibelen, med en særlig vektlegging av de profetiske tekstene.²²⁶

Hiorth har en tydelig inndeling av teksten; hver overskrift signaliserer hvor i *The Jewish Peril* han til enhver tid befinner seg når han kommenterer den.²²⁷ Men på siste side i heftet gjør Hiorth leseren oppmerksom på at ”Alle sidehenvisninger refererer sig til den engelske originaltekst.”²²⁸ Dermed blir det vanskeligere for den norske leseren, som høyst sannsynlig forholder seg til den *norskproduserte* engelskspråklige utgaven fra Schetelig's

²²² Dehlin 1949 s. 109

²²³ Dehlin 1949 s. 109

²²⁴ Nøyaktig tidspunkt for utgivelsen har ikke vært mulig å fastslå, men to kjente datoer gir likevel en avgrensning innenfor et halvt år: I *Kommentaren* på side 21 refererer Hiorth til en dato: ”[...] naar nu (19. mai 1920) [...]”. I tillegg finner vi på baksiden av den første utgaven av *Protokollene* på norsk (Helge Erichsen & Co's forlag, Kristiania 1920), en annonse som reklamerer for *Kommentaren*, hvor teksten lyder: ”Kommentaren til Den nye verdenskeiser (The Jewish Peril) er utkommet i kommission hos Schetelig's bokhandel.”

Kommentaren ble med andre ord utgitt et sted mellom slutten mai og midten av oktober 1920. Jeg vil likevel anta at utgivelsen ble publisert før sommeren, pga referansen til datoen i mai.

²²⁵ Schetelig's Bokhandel var samme forlagsbokhandel som utga *The Jewish Peril* første gang på norsk vinteren/våren 1920.

²²⁶ De profetiske tekstene i Bibelen er i hovedsak samlet blant de profetiske bøkene i Det gamle testamentet, i tillegg til Daniels bok, og Johannes Åpenbaring i Det nye testamentet. I tillegg framkommer det enkelte profetier fra apostlene og Jesus i NT.

²²⁷ Overskriftene lød for eksempel ”ad Preface”, ”ad Introduction”, ”ad side 3”, etc.

²²⁸ Hiorth: *Kommentaren* 1920 s. 30 nederst

forlag, da sideantallet er ulikt i de to utgavene. Det som videre gjør at *Kommentaren* framstår som en noe utilgjengelig tekst, er Hiorths tunge språk og snirklete formuleringer. Gjennomgående benytter han lange, til dels ufullstendige setninger, med mange innskutte bisetninger. Men noe av det mest sentrale er likevel at *Kommentaren* er full av bibelsitater og referanser til bibelhistorien. Hiorth viser stadig til sitater i Bibelen eller annen religiøs litteratur, i enkelte deler nærmest i hver eneste setning. En stor del av disse bibelreferansene dreier seg om henvisninger til de profetiske tekstene.

Hva var så Hiorths anliggende med *Kommentaren*? Det kan for det første virke som om Hiorth skriver for sine trosfeller, da han langt på vei forutsetter en viss bibelkunnskap hos leseren. I tillegg benytter han formuleringer som ”Det vil interessere enhver bibelstudent at [...],” og ”Enhver profetistudent kan her gjøre interessante sammenlignende studier [...]”²²⁹ og ”La os troende [...]”²³⁰ og en rekke andre liknende utsagn, som befester inntrykket av at Hiorth i første rekke ville nå andre ”bibelstudenter.” Videre gjør Hiorth gjør det klart fra første stund at det vil være Bibelens tekster som skal ligge til grunn for hans fortolkning av *Protokollene*. Dette kommer fram i det han innleder hele skriftet med et bibelsitat: ”- - - det profetiske lys, som I gjør vel i at agte paa, som paa et lys, der skinner paa et mørkt sted.’ (2 Pet. 1.19.)”²³¹ Det er med andre ord de profetiske tekstene Hiorth vil fokusere på, og med profetiene som veiviser vil han kaste lys over budskapet i *Protokollene*.

Hiorth starter med å gripe fatt i bokens tittel, *The Jewish Peril*, og forsøksvis komme med en avklaring på begrepet ”jøde.” For Hiorth er det ikke gitt at alle som benevner seg selv som jøde, er en virkelig jøde. Slik han leser Bibelen blir det etablert et skille mellom de ”ekte” og de ”falske” jøder: ”Siste gang Bibelen nævner ordet *jøde* er i Aab. 3.9, hvor det berettes om nogen, ’som sier, de er jøder og ikke er det, men lyver,’ og det tilføies (likesom i 2.9), at de er av ’*satans synagoge*’.”²³² Videre i teksten gjør han ytterligere en distinksjon, når han innfører betegnelsen ”israelitt” - ”[...] i hvem der ikke er sving [...]” - som et antonym til de jøder ”som har djevelen til far.” Dette underbygger Hiorth med et sitat fra 1 Joh. 4, 2-3,²³³ der Jesus lærer menneskene å skjelne Antikrist fra ”den som ikke bekjender Jesus at være

²²⁹ Hiorth: *Kommentaren* 1920 s. 7

²³⁰ Hiorth: *Kommentaren* 1920 s. 10

²³¹ Hiorth: *Kommentaren* 1920 s. 3

²³² Hiorth: *Kommentaren* 1920 s. 3

²³³ 1 Joh 4, 2-3: ”På dette kjenner dere Guds Ånd: Hver den som bekjenner at Jesus Kristus er kommet av kjøtt og blod, er av Gud. Men enhver ånd som ikke bekjenner Jesus, er ikke av Gud. Det er Antikristens ånd som dere har hørt skal komme. Og den ånden er allerede nå i verden.”

kommen i kjød.”²³⁴ For hos Hiorth representerte jødene ”som har djevelen til far,” de svikefulle, da de ikke anerkjente Jesus som Messias. Dette var ”de falske jøder som ’lyver’.”²³⁵ Med disse innledende refleksjonene synliggjør Hiorth flere århundre lange kristne antijødiske fordommer hvor en av de sentrale sjablongene framstilte jødene i ledetog med djevelen. Disse forestillingene skriver seg tilbake til de gamle kirkefedrene i Oldkirken hvor jødene ble fordømt i deres avvisning av Jesus som Messias. Videre forfektet også Hiorth det syn at jødene ikke uten videre representerte ”det sanne Israel”.

Hiorth avrunder innledningen med en trøst og en forsikring til de troende, i den trengselstid han mente preget samtida, ved å understreke at uavhengig av de onde makters renkespill, ville det være Gud som fikk det siste ord. For, det som ”de lærde ældste” glemmer, understreket Hiorth, er at ”der er En som har lagt verdensplanen før de var til [...]” Og for en ”bibellæser vil ’de lærde ældstes’, alias Satans plan være vel bekjent, samt [...] planens saavel som dens ophavsmands endelige skjæbne – ildsøen. (Aab. 20, 10²³⁶)”²³⁷ Med andre ord lå nøkkelen til forståelsen av ”verdensplanen” utlagt i Bibelens tekster. Hiorth henviser til Johannes Åpenbaring 20, 10, som er avslutningen på det skriftstedet i Bibelen som tar for seg opptakten til, og opprettelsen av ”Tusenårsriket”. Her ville man finne utlagt Guds plan for menneskene og kjennetegnene på ”den prøvelsens stund, som kommer over hele jorderike.”²³⁸

Hiorth gjorde det helt klart for leseren hvor sentral han vurderte *Protokollene* å være for forståelsen av samtida, og hvor viktig han anså sammenhengen mellom *Protokollene* og Bibelen for å være: ”Hvor skeptisk man end anskuer nærværende verk, saa vil den troende, som i og med dette verks i dag opfyldte (15 aar gamle)²³⁹ profetier samtidig ser sin Bibels tusenaariges forutsigelser fuldbyrdes – maatte ofre sin opmerksomhet paa boken – undersøke dens indhold i skriftens lys [...]”²⁴⁰ Uten å presisere hvilke hendelser han siktet til, slo altså Hiorth fast at *Protokollenes* utlegninger så langt hadde blitt oppfylt, og at dette igjen framstod

²³⁴ Hiorth, Albert: *Kommentaren* 1920 s. 4.

²³⁵ Hiorth, Albert: *Kommentaren* 1920 s. 4

²³⁶ Bibelteksten i Johannes Åpenbaring 20, 10 beskriver den endelige kampen - etter Tusenårsriket - mellom de gode og de onde kreftene hvor Gud vil seire, og djevelen bli kastet i en sjø av ild: ”Og djevelen, som hadde forført dem, ble kastet i sjøen med ild og svovel, hvor også dyret og den falske profeten er. Der skal de pines dag og natt i all evighet.”

²³⁷ Hiorth: *Kommentaren* 1920 s. 6

²³⁸ Hiorth: *Kommentaren* 1920 s. 3

²³⁹ Her sikter Hiorth til forordet til den engelske oversetteren av *Protokollene*, hvor det hevdes at Nilus skrev innledningen til *Protokollene* i 1905.

²⁴⁰ Hiorth: *Kommentaren* 1920 s. 6

som en bekreftelse på Bibelens profetier. *Protokollene* måtte, med andre ord, forstås i lys av Bibelens tekster.

Selv om enkelte lesere i utgangspunktet skulle stille seg skeptisk til ”nærværende verk,” så ville en fortolkning av *Protokollene* ”i skriftens lys” være det eneste rette, mente Hiorth, da man ville få en bekreftelse på at profetiene var i ferd med å bli oppfylt. For det var ikke lite som stod på spill, hevdet han; ”det er hele menneskehetens skjæbne som det her gjelder [...]”.²⁴¹ I og med sitt resonnement om Bibeles betydning for å forstå begivenhetene utlagt i *Protokollene*, fulgte det naturlig at Hiorth også understreket at det ville være den ”bibeltroende” som stod sterkest rustet for den oppgaven: ”det [er] saa meget lettere for den bibeltroende at skjelne mellem gullet og de uædle metaller i denne bok og – man maa vente at finde begge dele iden fineste mulige blanding, men – vor probérsten vil vise sig sin opgave voksen – Bibelen.”²⁴² Hiorth understreket også gjentatte ganger at de ulike profetiene i Bibelen ville avdekke hva som var det mest sentrale i *Protokollene*, da de allerede hadde bekreftet historien:

[...] vi som kan læse som paa et nøiagtig kart, eftersom vi gaar frem, de av profeter og apostle opstukne, nu historiske begivenheter, vi vil, i et tilfælde som med den merkelige bok vi her læser, kunne rette profetiens lyskaster ind i disse mysteriers mørke – og herved oplyse alle vore brødre, som endnu ikke har set dette lys.²⁴³

Det som videre framstår som sentralt i forståelsen av Hiorths tekst er hvem, eventuelt hvilke krefter, Hiorth identifiserte som ”de lærde ældste.” Utgangspunktet til Hiorth er ganske tydelig: Som nevnt ovenfor slo han fast at for en ”bibellæser vil de ’lærde ældstes,’ alias Satans plan være vel bekjendt [...]”.²⁴⁴ Det er med andre ord åpenbart for Hiorth at det han opplevde som destruktive krefter i samfunnet stod i ledetog med djevelen. Spørsmålet er hva eller hvem Hiorth identifiserte som disse ødeleggende elementene.

De første ødeleggende elementer Hiorth trekker fram er den liberale teologien og den alternative spirituelt orienterte religiøsiteten som spiritismen og teosofien representerte. Hiorth er med andre ord utpreget antimodernistisk orientert. Dette kommer blant annet til syne i hans angrep på spiritistene, liberalistene og teosofene når han skriver:

²⁴¹ Hiorth: *Kommentaren* 1920 s. 6

²⁴² Hiorth: *Kommentaren* 1920 s. 7

²⁴³ Hiorth: *Kommentaren* 1920 s. 6

²⁴⁴ Hiorth: *Kommentaren* 1920 s. 6

”spør dem om Bibelens kriterium paa antikrist, det er et enkelt spørsmaal at stille saavel som at besvare: ’Bekjender du Jesus Kristus at være kommen i kjød og at være Guds sønn?’”²⁴⁵ Som en naturlig konsekvens av dette angriper han også den moderne naturvitenskap, og setter dette i forbindelse med hans største nemisis: bolsjevismen: ”Og hvad Darwins lære har utrettet i videnskapens verden, det har Marxs opnaadd og mer til i politikken. Russland i dag [...] det lille vi vet derfra – viser os det rædselsfulde reslutat av ’socialisternes fars’ teorier omsat i praksis.”²⁴⁶ Men Hiorth var en utpreget *protestantisk* antimodernist og derfor er noen av de sterkeste angrepene i *Kommentaren* også rettet mot jesuittene. Den første verdenskrig var i følge Hiorth et ”direkte resultat av jesuittenes verk”²⁴⁷. For Hiorth ble slangesymbolet i *Protokollene* manifesteringen på hvordan de destruktive kreftene, eksemplifisert gjennom ”teosofernes merke”²⁴⁸, var et resultat av Antikrist.

Hiorths gjennomgang av *Protokollene* framstår i *Kommentaren* som noe vilkårlig, i den forstand at han ikke gjør noen systematisk gjennomgang av teksten, men trekker fram utvalgte deler og kommenterer disse.

I Hiorths fortolkning framstår ”de lærde ældste” mer som en metafysisk størrelse – en antikrist - enn som en konkret person eller institusjon, men som like fullt virket i verden med sine medhjelpere. Og når det gjelder disse farlige kreftene var Hiorth mer tydelig og konkret. For eksempel trekker han fram sosialistene som de ”ivrigste av de ’lærde ældstes’ herværende vaabendragere.”²⁴⁹

Det virker sansynlig at Hiorth i første rekke ville appellere til andre ”bibeltroende.” Tekstens ”teologitunge” utforming kan tyde på det, og enkelte formuleringer underveis peker også, som nevnt ovenfor, i denne retningen. Men disse formuleringene til Hiorth kan også leses som bevisst pågående, - en appellerende tone, som for å oppmuntre leseren til refleksjon – utover kretsen av nære trosfeller. Kanskje ville mange føle en tilhørighet til kategorien ”den kristne” eller ”den troende,” konfrontert med de ødeleggende samfunnskraftene Hiorth beskrev i *Kommentaren*.

Utlagt i *Protokollene* så Hiorth i en sammensvergelse av flere destruktive og ubibelske krefter som virket sammen om å bryte ned samfunnet slik man kjente det.

²⁴⁵ Hiorth: *Kommentaren* 1920 s. 8

²⁴⁶ Hiorth: *Kommentaren* 1920 s. 14

²⁴⁷ Hiorth: *Kommentaren* 1920 s. 22

²⁴⁸ Hiorth: *Kommentaren* 1920 s. 14

²⁴⁹ Hiorth: *Kommentaren* 1920 s. 22

Sentrale elementer her var en blanding av den liberale teologien som for Hiorth ble representert av teologene ved universitetet, og den spirituelle nyreligiøsiteten som òg befestet sin stilling etter første verdenskrig i Norge. Bolsjevismen utgjorde også et truende element for det bestående. I dette var Hiorth definitivt på linje med store deler av befolkningen. Men Hiorth så også en forbindelse mellom bolsjevismen og den katolske kirken, som var det siste sentrale elementet i den store sammensvergelsen.

Gjennom sin analyse av begivenhetene utlagt i *Protokollene*, fikk Hiorth bekreftet at endetiden var nær. Sikre tegn på politisk, moralsk og religiøst forfall i samfunnet bekreftet dette. Dette endetidsperspektivet innbefattet også Jesu` - ”brudgommens” - snarlige tilbakekomst. Og i forlengelsen av dette, opprettelsen av det jordiske tusenårsriket. Dette faktum var en trøst for alle kristne i den trengselstid man befant seg i, mente Hiorth:

Vi forsikres om, at vi i dag kun har kort vei til maalet, og heri har forfatteren sikkert ret; den kristne maa bare huske at da er *hans* maal ogsaa i sigte, det er naar mørket er dypest at midnatsskriket lyder og brudgommen kommer – visste vi ikke dette, vilde i sandhet vor stilling være fortvilet ikke mindst ved læsningen av det verk, vi her betragter.²⁵⁰

Albert Hiorth avsluttet sin gjennomgang av *The Jewish Peril* med å sitere fra Nilus` epilog. Med det gjorde han det klart at det han opplevde som de destruktive kreftene i samfunnet representerte Satans triumf i denne verden, og at endetiden dermed også rykket nærmere. Menneskenes frelse lå i å vende om i tide. I Hiorths oversettelse lød Nilus´ advarende ord: ”Her er ikke rum for tvil. Med al Satans makt og terror nærmer den triumferende ’konge av Zions blod’ sig en uomvendt verden – ’antikrist er nær sin universelle makts trone’ – og [...] ’alene Kristi lys kan trænge ind i Satans dybder og vise os deres ondskap.’”²⁵¹ Hiorth stilte seg med andre ord bak Nilus´ oppfatning om at verden var på vei mot apokalypsen. Etter denne apokalyptiske advarselen, avsluttet Hiorth *Kommentaren* med en oppfordring til sine lesere om å holde fast på Bibelen som det normative ankerfestet: ”La oss holde os i ydmyg tro til den eneste sikre veiviser: **Bibelen og Bibelen alene.**”²⁵²

²⁵⁰ Hiorth, Albert: *Kommentaren* 1920 s 14.

²⁵¹ Hiorth, Albert: *Kommentaren* 1920 s. 30. Hiorths sitat fra *The Jewish Peril* står på side 74 i den norskproduserte engelskspråklige utgaven (Schetelig forlag, 1920).

²⁵² Hiorth, Albert: *Kommentaren* 1920 s. 30. Hiorths utheving.

”The Jesuit Peril” og ”The Bolshevist Bible”²⁵³ -

Sions vises protokoller i Hiorths øvrige skribentvirksomhet

I det kildemateriale jeg har hatt tilgjengelig finnes det ingen tegn til at Hiorth har vært involvert i noen polemikk rundt *Protokollene* som sådan i dagspressen. Hiorth ser ut til å ha valgt å uttrykke sitt syn på *Protokollene* gjennom egne pamfletter. Ved en anledning grep riktignok Hiorth også til pennen, i ren begeistring over å ha funnet en, etter hans oppfatning, meningsfelle i synet på *Protokollene*. Hiorth skriver til ”Ærede Herr Overlærer” Theodor Caspari ”i anledning deres storartede artikkel i Aftenposten i dag [...]”²⁵⁴ Artikkelen som Hiorth siktet til stod på trykk i *Aftenposten* i februar 1921, fire måneder etter at *Protokollene* ble utgitt på norsk.²⁵⁵ Casparis artikkel var, som tidligere nevnt, i utgangspunktet en kommentar til to oversatte bøker som omhandlet ”Det jødiske problem i moderne belysning”, og mot slutten av denne artikkelen kommer Caspari inn på *Protokollene*. Overfor Caspari uttrykte Hiorth sin tilfredsstillelse over det han opplevde som en felles agenda:

[...] vi [har] begge *samme* store interesse, - Guds utvalgte folk [...] og jeg har i en række af aar beskæftiget mig med dette spørsmåal, og i den sidste [sic!] tid da særlig med det, som De kommer inn paa i deres slutningspassus: de onde magter, endten i eller *bag* jøderne, som stilles op som skjæmbret for magten bag den frygtelige kraftudfoldelse: bolschevismen.²⁵⁶

²⁵³ Hiorths betegnelse ”The Jesuit Peril” på *Protokollene* skriver seg fra en ”innholdsfortegnelse” til *Protokollene* som Hiorth lot trykke, etter sin egen forståelse av hvilke av datidas samfunnsmessige forhold han tolket inn i teksten. Tittelen på denne ”innholdsfortegnelsen” var: *Ad 'The Jewish Peril'. ('Jesuit Peril')*. (Norsk: *Den Nye Verdenskeiser.*). Funnet i NBOs utgave av *The Jewish Peril: protocols of the learned elders of Zion*, Schetelig bokhandel 1920, NBOs signatur: NA/A e 2985. Betegnelsen ”The Bolshevist Bible” benytter Hiorth i omtale av *Protokollene* ved flere anledninger, blant annet i artikkelen ”World Unrest” i *Aids to prophetic Study* No 21, juli 1921, og i pamfletten *Notater til et foredrag om Bibelens profetiers lys over verdenspolitikken idag*, Eget Forlag, Kristiania 1924

²⁵⁴ Brevet fra Hiorth til Theodor Caspari datert 22. februar 1921 var festet sammen med artikkelen til Caspari fra *Aftenposten* aftenutgave nr 89, 22. februar 1921. Siste del av artikkelen, som omhandlet *Protokollene*, var understreket av Hiorth. Dessverre var det bare første side av dette brevet som var å finne i arkivet. *NBO Håndskriftsamlingen, Ubehandlet 140 Albert Hiorth, eske 2*. Theodor Caspari ble for øvrig ansatt som overlærer ved Kristiania Katedralskole i 1890, mens Hiorth var elev der.

²⁵⁵ *Aftenposten* 25. oktober 1921. Om Theodor Casparis artikkel, se ovenfor i kapittel 3 om mottakelsen av *Protokollene* i Norge.

²⁵⁶ Brev fra Albert Hiorth til Theodor Caspari, datert 22. februar 1921 *NBO Håndskriftsamlingen, Ubehandlet 140 Albert Hiorth, eske 2*

Som vi husker fra forrige kapittel knyttet Caspari Antikrist virke på jorden til bolsjevismens utbredelse, og at det ikke var usannsynlig at det var jødene at denne antikristen skulle virke gjennom. Dette synet gir Hiorth sin tilslutning til.

Ved siden av å uttrykke tilfredsstillelse over at Caspari tilsynelatende delte hans syn på *Protokollene*, ønsket Hiorth også å få Casparis tilbakemelding på et foredrag han hadde utarbeidet ”paa bibelsk grundlag.” Dette foredraget, skrev Hiorth, var nemlig utarbeidet på bakgrunn av studier av ”Verdenskeiseren” og *The Cause of World Unrest*.²⁵⁷

Videre kunne Hiorth også fortelle at det var skrevet ”paa anmodning af en Engelsk forening, som jeg er medlem af [...]”. Foredraget Hiorth refererte til i brevet til Caspari skulle holdes senere samme år for den engelske foreningen *The Prophecy Investigation Society* i april 1921.

The Prophecy Investigation Society var en evangelisk-anglikansk forening, og bestod i hovedsak av akademikere og geistlige innenfor den Anglikanske kirken i England.²⁵⁸ Foreningens hovedfokus var, som navnet tilsa, å tolke de bibelske profetiene inn i samtidas begivenheter. Denne foreningen var Hiorth medlem av, og i april 1921 holdt han et foredrag over *Protokollene*. Foredraget, som også ble trykket i selskapets tidsskrift *Aids to Prophetic Study*, hadde tittelen *World Unrest*.²⁵⁹ I dette foredraget, som ble holdt ett år etter at han utga *Kommentaren*, ble hans fortolkning av Bibelens profetier i forhold til utlegningene i *Protokollene* ytterligere framhevet – ikke unaturlig, da ”prophetic studies” var en kjernevirksomhet for selskapet.

Kanskje er noe av nøkkelen til å forstå Hiorths forhold til *Protokollene* i foredraget han holdt for *Prophecy Investigaion Society*, der han omtalte skriftet som ”the ’Bolshevist Bible’, the great secular prophecy of Russia to-day, mis-called ’Jewish Peril’”²⁶⁰ Generelt blir bolsjevismen i dette foredraget løftet fram som den overhengende faren samfunnet stod overfor, men også her knytter Hiorth jesuittene til en del av de nedbrytbare kreftene: ”[W]e

²⁵⁷ *The Cause of World Unrest* var tittelen på en artikkelsamling fra *The Morning Posts* redaksjon som opprinnelig stod på trykk i avisa 12. – 29. juli 1920. Tema for boken er *Protokollene* (ref Taguieff, Pierre-André: *Les Protocoles des Sage de Sion. Faux et usages d'un faux*, Paris 2004 s. 328

²⁵⁸ Brown, Ralph: ”Victorian Anglican Evangelicalism: The Radical Legacy of Edward Irving” i *Journal of Ecclesiastical History*, Vol 58, No 4, October 2007, s. 675-704

²⁵⁹ Albert Hiorth: ”World Unrest” i *Aids to Prophetic Study* nr 21, juli 1921. Tittelen på Hiorths bidrag må ikke forveksles med *The Morning Posts* redaksjons artikkelsamling om *Protokollene*, som ble utgitt under tittelen *The Cause of the World Unrest*, på Grant Richards Ltd, London høsten 1920

²⁶⁰ Hiorth: ”World Unrest” I *Aids to Prophetic Study* nr 21, juli 1921 s. 75

see the 'false prophets,' the Jesuit Ultramontanes openly asserted to have fomented the French Revolution [...], we see them creep into and pervade the Protestant Church of Enland, the last bulwark of the faith [...]"²⁶¹

Hiorths avslutningsord i foredraget framstår som en – til han å være –forbilledlig klar og tydelig oppsummering av de sentrale poengene, slik han ser det, i *Protokollene*. Tre forhold utpeker seg: Spørsmålet rundt skriftets ekthet, jødernes eventuelle rolle som konspiratører, og bolsjevismen som den sentrale trusselen samfunnet stod ovenfor:

This book mis-called 'Jewish Peril' may be a fake, or it may be true. Practically all its predictions, from nearly twenty years ago, have come true so far, and it seems far fetched to imagine human power capable of such detailed prophecies of the future. Truth or no truth, it gives humanity the best man-made picture up to now (or perhaps more rightly Satan-made picture) of the coming [...] [of] the Antichrist, expected by Christ's followers. Should Jews and Christians suffer this book still to create antisemitism by being concealed from public - instead of being widely circulated and duly explained, *exposing as it does the aims and means of Bolshevism, screening behind innocent Jewry [...]*.²⁶²

Det framkommer her tydelig at Hiorth anså skriftet for å være helt sentralt for å forstå samtiden, da dets forutsigelser så langt var blitt bekreftet av historien. Dermed ble det heller ikke avgjørende hvorvidt skriftet var ekte eller ikke. I denne argumentasjonen kjenner vi igjen de øvrige norske kolportørenes forsvar av *Protokollene*; uavhengig av dets opphav, så bekreftet skriftet verdenssituasjonen, dermed beviste det sin relevans. Videre anså Hiorth det uheldig å omtale skriftet som "en jødisk fare", da den virkelige faren lå i bolsjevismen.

Tre år senere, i 1924, utga Hiorth pamfletten *Notater til et foredrag om Bibelens profetiers lys over verdenspolitikken i dag*.²⁶³ (heretter omtalt som *Notater*) På dette tidspunktet befant Hiorth seg midt i kampen mot opphevelsen av grunnlovens § 2 som forbød jesuittenens adgang til riket. Hiorths motstand mot den katolske kirken generelt, og jesuittordenen spesielt, nevnte jeg innledningsvis i dette kapitlet.

Pamfletten *Notater* framstår som en ytterligere utdypning og presisering av resonnementene Hiorth presenterte i *Kommentaren* og i *World Unrest*. I *Kommentaren* tolket

²⁶¹ Albert Hiorth: "World Unrest" i *Aids to Prophetic Study* No. 21, London 1921 s. 75-76

²⁶² Albert Hiorth: "World Unrest" i *Aids to Prophetic Study* No. 21, London 1921 s. 69-80. Hiorths kursivering.

²⁶³ Albert Hiorth: *Notater til et foredrag om Bibelens profetiers lys over verdenspolitikken i dag*, Eget Forlag, Kristiania 1924

Hiorth i stor grad inn de destruktive kreftene han opplevde ved samfunnet, gjennom en utpreget bokstavig lesning av *Protokollene*. Både konkrete hendelser og ideologiske eller religiøse fenomener knyttet han an til teksten. I *World Unrest* året etter, var det i all hovedsak bolsjevismen som ble etablert som spydspissen i de demoniske kreftene som var sluppet løs i verden. I pamfletten *Notater til et foredrag om Bibelens profetiens lys over verdenspolitikken i dag*, blir på mange måter hans motstand mot bolsjevismen fusjonert med en tydelig antikatolisisme; den katolske kirken får rollen som konspiratør i forbund med bolsjevikene.

Hiorths hovedbudskap blir presentert gjennom flere overskrifter, hvor han stiller en rekke retoriske spørsmål. Gjennom disse kommer det fram at Hiorth forventer at en enevoldshersker vil komme til å etablere et verdensherredømme: ”Kan verdenskrigen og dens følger ventes at lede op til et verdens-enevoldsherredømme [...]? – Taler Bibelen og dens profetier og disses tidligere utlæggelser om noget slikt som tegn i de siste tider?”²⁶⁴ Og videre: ”Kan Nationernes Forbund tænkes at ha været gjenstand for Bibelsk profeti?”²⁶⁵ Og til sist: ”Hvem blir ’maskinisten’ for denne ’verdensmaskine’? Er Tyngdepunktet i Nationernes Forbund katolsk?”²⁶⁶

Og ved å henvise til nærmere lesning i *Protokollene*, fastslår Hiorth sannsynligheten for en forening mellom ”Moskva og Rom”²⁶⁷, mellom bolsjevikene og katolikkene :

Mussolini og fascismen med avlæggerne i andre katolske lande er et typisk tegn paa muligheten av – selv i en yderst ”demokratisk” tid – at en dikator kan ta absolutt enevælde, likesaa Lenins og hans efterkommeres russiske historie. Disse, nu hæterogene, - ja, fiendtlige – bevægelser, er dog saavel i maal (makt), som i midler (makt), identiske, og vil sikkert i sin tid finde hverandre og gaa sammen under een [sic] hersker, og endelig regjere og undertrykke alle annerledes-tænkende, fremforalt virkelige kristne, saavel som virkelige jøder.²⁶⁸

Hiorth innfører en syntese av det han hevdet var de destruktive kreftene i samfunnet: Med referanse til Nilus’ epilog i *Protokollene*, etablerer Hiorth en allianse mellom ”de frafaldne

²⁶⁴ Albert Hiorth: *Notater til et foredrag om Bibelens profetiens lys over verdenssituasjonen i dag*, Eget Forlag, Kristiania 1924 s. 3

²⁶⁵ Hiorth: *Notater* 1924, s. 5

²⁶⁶ Hiorth: *Notater* 1924, s. 7

²⁶⁷ Hiorth: *Notater* 1924, s. 18

²⁶⁸ Hiorth: *Notater*, 1924 s. 3-4

jesuitiske jøder, de yderligaaende revolutionære bolscheviker”²⁶⁹ og ”den hellige stol’-paven”, hvor det i følge Hiorth var ”indledet intime forbindelser [...]”.²⁷⁰ Og Hiorth går lenger enn kun å etablere en forbindelse mellom disse to institusjonene. De var ute etter å etablere et verdensstyre: ”I ’Jewish Peril’, også kalt bolschevismens bibel, [...] læses følgende paa side 50: [...] Vi vil trænge ind i pavedømmets hjerte, hvorfra ingen makt i verden skal faa os ut. Vor ’konge av Israel’ skal bli universets pave, den internationale kirkes patriark.”²⁷¹ Hiorth støttet seg også på en annen ”bibelstudent,” som tidligere hadde varslet om at jesuittene vil ”gaa sammen med de røde og villig præke kommunismens doktriner”.²⁷² Og den ”som formaar i og ved sig at forene de sorte og de røde bolscheviker, blir i og med det samme, den samlede verdens herre, men han kan ikke være kristen – han maa bli en antikrist”²⁷³

Også i *Notater* avsluttet Hiorth med både en advarsel og en oppfordring til sine lesere om at

denne epokes endeligt nærmer sig med raske skritt, en uhørt katastrofe; - ikke verdensfreden – venter os; enten maa Nationernes Forbund (i al sin velmente menneskelige optimisme) ta feil eller bibelen – den kristne vil vite at vælge, hvem han vil følge. Vi vet ikke dag og time, - men [...] tallene (jfr. Dan. 9, 2) er git i Daniel og Aabenbaringen [...].²⁷⁴

Hiorth forfektet en variant av det syn som ble et fellestrekk hos mange av *Protokollenes* kolportører: Om man skulle ha sine tvil rundt dette skriftet, så ville man gjennom å betrakte verdens begivenheter, uansett få bekreftet *Protokollenes* relevanse. Men i Hiorths fortolkning var det en avgjørende tilleggdimensjon: Bibelens profetier ble bekreftet.

²⁶⁹ Hiorth er uklar i sin bruk av begrepet ”jesuit”. I mange tilfeller referer han helt konkret til Jesuittorden innenfor den romersk-katolske kirke, og retter kritikk mot sider han oppfatter som negative ved ordenen. I andre tilfeller derimot, slik som i dette, framstår begrepet nærmest som kodeord for en rekke negative egenskaper som svikefull, umoralsk og maktsyk. På side 14 i *Notater* beskriver for eksempel Hiorth tilstanden i Russland som at ”masserne beherskes av et faatal jesuitiske politikere.”

²⁷⁰ Albert Hiorth: *Notater* 1924 s. 11. Bibelstudenten Hiorth henviser til er Rev. Baxster: *40 Kommende undere, Kristiania* 1917

²⁷¹ Albert Hiorth: *Notater til et foredrag om bibelens profetiers lys over verdenspolitikken i dag*, Eget forlag, Kristiania 1924 s. 12

²⁷² Albert Hiorth: *Notater* 1924 s. 11

²⁷³ Albert Hiorth: *Notater* 1924 s. 16

²⁷⁴ Albert Hiorth: *Notater* 1924 s. 20-21

Kan Albert Hiorth ha brakt *Protokollene* til Norge?

I forrige kapittel stilte jeg meg spørrende til enkelte omstendigheter rundt utgivelsen av *Protokollene* i Norge. For det første, påpekte jeg som påfallende, at det var den engelske utgaven av *Protokollene – The Jewish Peril* - som ble utgangspunktet for utgivelsen i Norge, og ikke den russiske originalen som var utgangspunktet for den svenske og den danske oversettelsen, eller den tyske som ble utgitt tre måneder tidligere. Den norskspråklige utgaven ble også oversatt på bakgrunn av denne opprinnelige britiske teksten. Videre registrerte jeg at ingen personer med kjente antisemittiske holdninger ser ut til å ha vært involvert: Aktører som Eivind Saxlund og Mikael Sylten hadde med sine ulike antisemittiske pulikasjoner, markert seg med erfaring fra, og kontakter med, forlagsbransjen. Når vi i tillegg vet, fra kapittel 3, at de begge hadde kontakt med personer fra det antisemittiske miljøet i Tyskland, og at det også forholdt seg slik at den tyske utgaven av *Protokollene* ble omtalt i norsk presse allerede i februar 1920,²⁷⁵ ville det ikke være unaturlig å tenke at gjennom kontakten med det antisemittiske miljøet i Tyskland lå det en mulighet for å få *Protokollene* til Norge.

Er det en mulighet for at motivasjonen for å publisere *Protokollene* kunne ha vært en helt annen en den man i utgangspunktet skulle forvente? - Og at vi derfor må lete i andre miljøer?

Jeg mener at det er en mulighet for at Albert Hiorth introduserte, eller på annen måte var engasjert i å få *Protokollene* utgitt for et norsk publikum. Flere faktorer taler for dette. Som vist i kapittel 3, var Scheteligs Bokhandel knyttet både til utgivelsen av den norskproduserte *The Jewish Peril*, og til Hiorths pamflett *En bibelstudents kommentar til The Jewish Peril* som kommisjonær. Hiorth utga *Kommentaren* selv, men solgte den gjennom Scheteligs Bokhandel. Begge skriftene ble utgitt i løpet av sommerhalvåret i 1920,²⁷⁶ og det framstår som mest sansynlig at *Kommentaren* kom først, all den tid Hiorth benyttet ”den engelske originaltekst”²⁷⁷ i sin gjennomgang av *Protokollene*. Hvis den norskproduserte utgaven av *The Jewish Peril* hadde vært tilgjengelig, ville det antakelig vært mest naturlig for Hiorth å referere til denne. Videre hadde Hiorth selv fått utgitt en publikasjon i England i

²⁷⁵ *Nationen* 13. februar 1920. Se kapittel 3 s....

²⁷⁶ I *Kommentaren* refererer Hiorth til en avisartikkel fra mai. *Kommentaren* må med andre ord ha utkommet etter dette tidspunktet.

²⁷⁷ Albert Hiorth: *En bibelstudents kommentar til The Jewish Peril*, Kristiania 1920 s. 30

1919²⁷⁸ – riktignok ikke på Eyre og Spottiswoode, - men hadde likefullt etablert kontakt med den engelske forlagsbransjen.

Et annet forhold som knytter Hiorth nærmere utgivelsen av *Protokollene*, er samarbeidet mellom ham og oversetteren Sara Helene Weedon. Weedon og Hiorth hadde i flere år forut for *Protokollene* samarbeidet om henholdsvis å oversette og å utgi en rekke engelske religiøse skrifter.²⁷⁹ Og da Weedon på oppdrag fra Helge Erichsen & Co`s Forlag gikk i gang med oversettelsen av *The Jewish Peril*, framstår det nærmest utenkelig at dette arbeidet skulle pågå, parallelt med, eller i etterkant av at Hiorth skrev *Kommentaren*, uten at de skulle ha vært klar over hverandres arbeide. Heller framstår det som sannsynlig at disse to utgivelsene var forbundet på en eller annen måte. Sett med en ”bibelstudents” øyne som vektlegger endetidsperspektivet i sin forståelse av samtida, ville *Protokollene* passe godt inn i en portefølje som inneholdt publikasjoner med titler som *Herrens nære gjenkomst, antikrist og krigen* (1918), og *Bibelens verdensanskuelse: en fremstilling av den kristne sandhets urokkelige prinsipper anvendt på nutidens livsvilkaar og vore dages forhold* (1919).²⁸⁰

Men dersom det forholder seg slik at Hiorth skulle ha brakt *The Jewish Peril* fra England til Norge, hvorfor ga han den så ikke ut selv, gitt hans erfaring både som forfatter og utgiver av oversatt litteratur - i samarbeid med Weedon? Som nevnt ville dette skriftet med Hiorths religiøse perspektiv tematisk passe utmerket inn i hans katalog. Svaret på dette kan være at de engelske rettighetshaverne, det velrenommerte Eyre & Spottiswoode - utgiverne av ”the Authorized Version of the Bible and of the Prayer Book,”²⁸¹ – ville forsikre seg om at de norske rettighetene kom på hendene til et anerkjent og etablert forlag av en viss størrelse.

Da utgivelsen av *Den nye verdenskeiser* kom på Helge Erichsen & Co`s forlag i oktober, valgte forlaget å trykke en annonse for Albert Hiorths *Kommentaren* på baksiden av boken, sammen med en annen tittel fra forlagets egne utgivelser som omhandlet revolusjonen i Russland.²⁸² Den korte teksten lød ”Kommentaren til Den nye verdenskeiser (The Jewish

²⁷⁸ Albert Hiorth: *Palestine Restored. Concerning th Colonisation of Palestine*, Hodder & Stoughton, London 1919

²⁷⁹ Se Appendiks 4 over Litteratur utgitt av Albert Hiorth og oversatt av Sara Helene Weedon

²⁸⁰ Se Appendiks 4 over Litteratur utgitt av Albert Hiorth og oversatt av Sara Helene Weedon

²⁸¹ Cohn 1996, s. 167

²⁸² Reinhold Mac: *Revolutionen i Russland*, Helge Erichsen & Co`s Forlag, Kristiania 1920. Se for øvrig illustrasjonen fra baksiden av *Protokollene* i Appendiks

Peril) er utkommet i kommission hos Schetelig's bokhandel.”²⁸³ Det framstår litt underlig at et forlag skulle reklamere for en tittel som ikke var deres egen, med mindre utgivelsen eller forfatteren hadde en forbindelse til forlaget. Et brev blant Hiorths etterlatte papirer, som på en eiendommelig måte knytter Hiorth til Helge Erichsen & Co's forlag, kan kanskje virke avklarende. Brevet var adressert til Hiorth, som på dette tidspunktet oppholdte seg i England²⁸⁴, og var datert den 23. oktober 1920, en ukes tid etter at *Protokollene* var utkommet på norsk. Her skrev medarbeider Sigurd Some²⁸⁵, på brevpapiret til Helge Erichsen & Co's forlag, følgende:

For at fru Weedon skal kunne gaa i gang med oversættelsen av "The Cause of World Unrest" saa hurtig som mulig, vilde vi være Dem forbunden om De vilde sende os et telegram saa snart De har konferert med Mr. Grant Richards om den norsk-danske ret til denne bok. Det er jo nok saa viktig at vi faar sendt denne bok ut snarest mulig efter Den nye verdenskeiser.²⁸⁶

I dette brevet kommer det fram at Hiorth har fått i oppdrag å sikre seg rettighetene til en engelsk publikasjon på vegne av Helge Erichsen & Co's forlag. Boken det var tale om, *The Cause of World Unrest*,²⁸⁷ var, som tidligere omtalt, opprinnelig en serie artikler trykket i avisa *The Morning Post* i løpet av juli 1920,²⁸⁸ og artiklene omhandlet *The Jewish Peril*. Boka ble utgitt samme høst, med et innledende forord av avisas redaktør H. A. Gwynne.²⁸⁹ Forlaget hadde åpenbart et ønske om å utgi denne så raskt som mulig i kjølvannet av *Protokollene*. Var det naturlig å gi oppdraget om å skaffe rettighetene til boka *The Cause of the World Unrest* til Hiorth fordi han noen måneder tidligere hadde sørget for at *The Jewish Peril* kom til Norge? Svaret på disse spørsmålene er ikke gitt, men jeg mener det er en mulighet for at Hiorth kan

²⁸³ Nilus, Sergei: *Den nye verdenskeiser. Zions lærde ældstes protokoller*, Helge Erichsen & Co's forlag, Kristiania 1920, baksiden

²⁸⁴ Brevet innledes med: "Herr ingeniør Albert Hiorth, Grand Hotel, Sheffield"

²⁸⁵ Sigurd Some (1899-1984) startet karrieren i bokhandlerbransjen i Bruns Bokhandel i Trondheim. Jeg har ikke kunnet finne dokumentert i hvilken periode han jobbet for Helge Erichsen, men han startet sitt eget forlag, Somes forlag, i 1923, som han etter ca ti års drift solgte til Aschehoug forlag hvor han selv også ble ansatt. (ref. Utklippsarkivet, NBO U 1178/ 99) Foruten brevet til Hiorth fra oktober 1920, blir Some også nevnt i et brev fra Helge Erichsen til forfatter Ronald Fangen i 1922 (ref. NBO Småtrykksamlingen, Helge Erichsen og Co's forlag)

²⁸⁶ Brev fra Sigurd Some til Albert Hiorth, datert 23. oktober 1920. Hiorth må ha oppholdt seg i England på dette tidspunktet, da brevet er adressert til "Herr ingeniør Albert Hiorth, Grand Hotel, Sheffield." *NBO Håndskriftsamlingen, Ubehandlet 140 Albert Hiorth, eske 4*

²⁸⁷ *The Cause of World Unrest. With an Introduction by the Editor of "The Morning Post,"* London, Grant Richards 1920

²⁸⁸ *The Morning Posts* rolle i utbredelsen av *Protokollene* i England er omtalt i kapittel 2

²⁸⁹ Howel Arthur Gwynne (1865-1950) var *Morning Posts* redaktør fra 1910-1937. Se Wilfrid Hindle: *The Morning Post 1772-1937. A Portrait of a Newspaper*, London 1937

ha introdusert *Protokollene* i Norge. Det sterkeste argumentet som taler for Hiorths deltakelse i å få *Protokollene* utgitt i Norge, er etter min mening samarbeidet gjennom flere år med Weedon, og brevet fra Helge Erichsen & Co's Forlag, ved Sigurd Some, styrker denne antakelsen.

Oppsummering: *Protokollene* som religiøs vekkelserlitteratur?

Det er flere forhold ved Albert Hiorths fortolkning av *Protokollene* som peker seg ut som interessante. Det mest slående er naturligvis den religiøse konteksten skriftet ble satt inn i. Hiorth forfektet et bibelsyn hvor de profetiske tekstene hadde avgjørende betydning, og som en følge av dette ville, i et eskatologisk perspektiv, apokalypsen ha en sentral plass.

I denne sammenheng er det interessant å merke seg er hvor tett opptil Nilus' eskatologiske fortolkning av *Protokollene* Hiorth la seg. Nilus og Hiorth delte en religiøs verdensanskuelse som vektla Bibelens profetier når de forholdt seg både til historien og sin egen samtid. Verdensbegivenhetene ble en bekreftelse på at deres fortolkning av *Protokollene* var riktig. For begge kolportørene ble dermed også motivasjonen for å utbre skriftet sammenfallende; de ville advare befolkningen om at tidens ende var nær. Begge mente at det var tegn i tiden som viste at dommedag nærmet seg - en antikrist ville komme til å herske, og det var påkrevet å vende om i tide før apokalypsen inntraff. På denne måten benyttet Hiorth *Protokollene* for å vekke folk til omvendelse. Illustrerende er Hiorths avslutning av *Kommentaren*, når han kommer med følgende advarsel – og oppfordring - til sine lesere:

Her er ikke rum for tvil. Med al Satans makt og terror nærmer den triumferende 'konge av Zions blod' sig en uomvendt verden – 'antikrist er nær sin universelle makts trone' – og [...] 'alene Kristi lys kan trænge ind i Satans dybder og vise os deres ondskap'. La os holde os i ydmyg tro til den eneste sikre veiviser: **Bibelen og Bibelen alene.**²⁹⁰

På denne måten oppsummerer også Hiorth essensen i sitt protestantiske ståsted på en avklarende måte, i det han ligger helt på linje med Luthers fokus på skriften alene.

²⁹⁰ Albert Hiorth: *En bibelstudents kommentar til "The Jewish Peril"*, Kristiania 1920 s. 30. Hiorths utheving

For å forstå Hiorths eskatologiske fokus, er det viktig å se nærmere på den religiøse konteksten han opererte i.

Kapittel 5: Albert Hiorth i en religiøs kontekst

Som vi har sett var Albert Hiorth kompromissløs når det kom til forståelsen av sin egen samtid. Bibelens tekster måtte ligge til grunn. I forrige kapittel så vi at for ham var Bibelen autoritativ, ikke bare innenfor trosspørsmål, men også en helt nødvendig kilde til å fortolke samtiden. Dette så vi ikke minst komme til uttrykk i hans fortolkning av *Protokollene*. Og det springende punkt i denne forbindelse var eskatologien; læren om de siste tider, og forventningene om Jesu tilbakekomst. For Hiorth ble de samfunnsnedbrytende konspiratoriske kreftene utlagt i *Protokollene*, tolket inn i et apokalyptisk endetidsperspektiv.

For å kunne forstå Hiorths teologiske resonneringer, og ikke minst de konsekvensene han trakk av sine eskatologiske utlegninger, skal jeg i dette kapitlet ta for meg den religiøse konteksten Hiorth opererte i, med spesiell vekt på Israelsmisjonen som – naturlig nok – var opptatt av jødene og hva som ville skje med dem i ”de siste tider”. Et sentralt element vil derfor være hvilke oppfatninger Israelsmisjonen og Hiorth hadde om endetiden, og som en videreføring av dette hvordan eskatologisk orienterte teologer så på *Protokollene*. Men dette kan heller ikke løsrives fra diskusjonen om sionismen som var sterkt fremme i både den offentlige debatt generelt og innenfor de lavkirkelige kristne organisasjonene spesielt.

Jeg vil derfor konkret starte med de eskatologiske perspektivene som er så viktige for å forstå Albert Hiorth, før jeg deretter ser på hans forbindelseslinjer med Israelsmisjonen. Her vil jeg legge vekt på sionismen, hvor Hiorth og Israelsmisjonen hadde ulike oppfatninger.

Albert Hiorths forståelse av *Protokollene* kan ikke løsrives fra hans forståelse av de siste tider og det jødiske folk.

Introduksjon til eskatologien

Som jeg var inne på avslutningsvis i forrige kapittel, kan lekmannsbevegelsens teologiske utgangspunkt på mange måter oppsummeres ved ”Bibelen alene”. Guds ord var utlagt i Bibelen og måtte forstås bokstavelig. Lekmannsbevegelsens utvikling var karakterisert av å være en grasrotbevegelse som ble drevet fram gjennom en rekke vekkelse. Denne vekkelseskristendommen var luthersk og konservativ, og vektla den enkeltes omvendelse og det personlige forhold til Gud; man holdt fram nødvendigheten av en religiøs ”omvendelse”

før man kunne kalle seg ”troende”.²⁹¹ Historikeren Bjørg Seland refererer i sin avhandling om folkelig pietisme og bedehuskultur til en undersøkelse blant aktive innenfor lekmannsbevegelsen fra omkring 1920, hvor det å arbeide for andres frelse ble ansett som det helt sentrale for ”kristenlivets maal indad og utad”.²⁹² Og i utviklingen av den norske lekmannsbevegelsen utgjorde både den indre og ytre misjon en vesentlig bestandel. I følge religionshistoriker Anne Stensvold, framstod misjonen som ”et kraftsentrum i den norske religionsutviklingen”.²⁹³ Albert Hiorths virke kan på mange måter sees i et slikt perspektiv. Gjennom tale og skrift forkynte han et budskap om at profetiernes utlegninger om tidens ende var i ferd med å gå i oppfyllelse, og at Jesu gjenkomst dermed stod for døren. På denne måten ønsket Hiorth å vekke folk til omvendelse. I *Missions-blad for Israel* (heretter: MFI) ble nettopp denne kjernen i Hiorths virksomhet understreket: ”Alltid har han en spesiell hensikt med sine foredrag og taler: Å føre mennesker inn til Kristus. Selv sier han det slik: ’Mitt tema er alltid dette: Jesus kommer snart. Vær rede!’”²⁹⁴

Det sentrale element i Hiorths fortolkning av *Protokollenene*, var som vi har sett eskatologien.

Eskatologi

Eskatologi er læren om endetiden, ofte omtalt som ”de siste ting.” Den omfatter de store spørsmål rundt Jesu tilbakekomst, livet etter døden, den siste dom og etableringen av Guds Rike – med andre ord; forestillingene rundt verdens ende og verdens fornyelse. Grunnlaget for den kristne eskatologien ligger i troen på Jesus som Messias, og gjennom troen på ham; evig frelse. Og den sentrale eskatologiske forventningen ligger i troen på Jesu´ andre komme og oppfyllelsen av den messianske profeti om Guds rike; Tusenårsriket.²⁹⁵ Det bibelske grunnlaget for de ulike eskatologiske utlegningene kommer hovedsakelig fra profetiene i Daniels bok i Det gamle testamentet (GT) og Johannes` åpenbaring i Det nye testamentet (NT). De ulike retningene innenfor den kristne eskatologien inndeles gjerne etter hvordan man vurderer profetiene, og særlig hvordan man tidfester Bibelens fortellinger om

²⁹¹ Bjørg Seland: *Religion på det frie marked. Folkelig pietisme og bedehuskultur*, avhandling i historie, dr.philos-graden, Universitetet i Bergen 2001 s. 59. For en nærmere oversikt over utviklingen av den norske lekmannsbevegelsen, se også Amundsen, Arne Bugge (red): *Norges Religionshistorie*, Oslo 2005, særlig artiklene til Anne Stensvold.

²⁹² Seland 2001 s. 105. Seland refererer til en undersøkelse gjort av teologen Carsten Hansteen omkring ”det norske kristenlivs psykologi.”

²⁹³ Anne Stensvold: ”Kristen modernisering – misjon, indremisjon og frikirker” i Arne Bugge Amundsen: *Norges religionshistorie*, Universitetsforlaget 2005, ss. 117-118

²⁹⁴ MFI 1946 s.158-160. Sitatet er fra side 158. Artikkelen er signert S.D. Uklart hvem dette er.

²⁹⁵ Læren om tusenårsriket bygger på Johannes` Åpenbaring kap. 20 vers 1-10 i Det Nye Testamentet

tusenårsriket i forhold til Jesu´ andre komme til jorden, og om dette tusenårsriket er å forstå som en symbolsk eller bokstavelig størrelse.²⁹⁶ I all hovedsak går skillet innenfor eskatologien mellom det som omtales som *postmillennialisme*, hvor man forventer at Jesu´ andre komme vil skje i *etterkant* av tusenårsriket, og *premillennialisme* hvor tilhengerne vil hevde at Jesu´ tilbakekomst vil skje i *forkant* av, og innlede, et tusenårig fredsrrike på jorden. For premillennialistene vil tidsforløpet i forkant av dette ikke være noen ”menighetenes gullalder”, men preges av krig, ufred, moralsk forfall og naturkatastrofer. Det var premillennialismen som i all hovedsak var den rådene eskatologiske orienteringen innenfor lekmannsbevegelsen.

Innenfor premillennialismen finnes det også ulike undergrupper, og retningen som fikk størst gjennomslag, ble kjent som *dispensjonalismen*.²⁹⁷ Denne retningen ble på 1900-tallet den dominerende innenfor den evangeliske tradisjon, og fikk, i følge teolog og kirkehistoriker Oskar Skarsaune, ”en enorm påvirkningskraft, [...] i deler av norsk kristenliv.”²⁹⁸ Dispensjonalismen representerte noe helt nytt i forhold til annen endetidslære. Det kvalitativt nye var den enkle grunntanke at Gud opererte med et konsekvent skille mellom Israel (jødene) og Kirken (de kristne). Hovedresonnementet går ut på at Gud har *to* folk, og en frelsesplan for hver av dem. Disse må holdes adskilt - verken de to folkene eller de to planene må blandes sammen. Det ene folket, Israel, var Guds jordiske folk, og Gud hadde en plan for dem som betød frelse her på jorden. Det andre folket, hedningene, var et åndelig folk, og frelsen som gis dem er åndelig og deres hjem i himmelen. Et sentralt poeng her, slik dispensjonalistene ser det, er at profetiene i GT kun gjelder jødene, og er jordiske. Gammeltestamentlige profetier har ingenting med Kirken å gjøre. [Men i og med jødenes avvisning av Jesus som Messias, ble jødenes frelsesplan satt til side, og Gud iverksatte en helt annen plan for et annet folk. Når så Guds plan for dette folket - Kirken – ville bli fullført ved Kristus tilbakekomst hvor han henter de troende til seg, til himmelen, vil Gud igjen rette sin oppmerksomhet mot det jødiske folk. Og jødene skal oppleve ”all den jordiske velsignelse profetene lovet [...]”].²⁹⁹

²⁹⁶ Geir Lie: ”Norske dommedagsprofeter” i *Humanist* nr 2/3 1999, s. 60

²⁹⁷ Dispensjonalismen er knyttet til den anglikanske presten John Nelson Darby (1800-1882). For nærmere om Darby og hans dispensjonalistiske eskatologi, se Skarsaune, Oskar: *Tusenårshåpet. Endetidsforventning gjennom 2000 år*, Oslo 1999, s. 99ff, eller *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, nettutgaven: www.bautz.de/bbkl, søkeord: ”Darby, John Nelson”, artikkelforfatter: Friedrich Wilhelm Bautz

²⁹⁸ Oskar Skarsaune, Oskar: *Tusenårshåpet*, Oslo 1999, s. 99

²⁹⁹ Skarsaune 1999 s. 101

Dispensjonalismen står i en klar motsetning til den såkalte ”erstatningslæren”, hvor det grunnleggende syn er at de bibelske løftene til jødene er overført til den kristne kirken.³⁰⁰ Gjennom sin avvisning av Jesus som Messias, sviktet jødene Gud, og løftene gitt i GT ble derfor overført til Kirken. Israels - jødernes - særstilling som Guds utvalgte folk i den gamle pakt, ble dermed erstattet av Kirken - de kristne - i den nye pakt.³⁰¹ Dermed ville alle løftene til Israel gjelde ”den samlede nytestamentlige menighet”.³⁰² Med andre ord var det ikke lenger Israel som utgjorde det utvalgte folk i ordets opprinnelige betydning, men de som trodde på Jesus.³⁰³

Hiorths endetidssyn

Til tross for sammenfallende syn med dispensjonalistene om hendelsene ”i de siste tider” - perioden før Jesu gjenkomst – hvor første del skal karakteriseres av ”en god tid for jødene og de kristne”, mens den andre delen ”blir en skrekk-periode, hvor kristelig arbeide blir umuliggjort”,³⁰⁴ avviker Hiorth fra dispensjonalistene i synet på profetiene. Karakteristisk for dispensjonalistene var, som nevnt, deres skarpe skille mellom Kirkens tidsalder som en ”profetiløs” epoke, og Israels nye profetiske epoke etter opprykkelsen – da de kristne ble rykket opp til himmelen. Hiorths helt klare og grunnleggende syn, var nettopp at profetiene i aller høyeste grad virket i samtiden. I tillegg var Hiorth krystallklar på at jødene trengte frelse, hvis løftene gitt dem i GT skulle oppfylles: ”den eneste betingelse for å få dette tilbake er ved å anta den nåde Han byr ved Golgatas kors, det er saken, - intet annet kan hjelpe jøden til sine forspilte rettigheter [...]”.³⁰⁵ Med dette perspektivet nærmer Hiorth seg et erstatningsteologisk standpunkt som hevder at Kirken i den nye pakt erstattet jødene som hadde avvist Jesus som Messias. Og redningen lå kun i å bli frelst ”ved Golgatas kors”. På den annen side er ikke dispensjonalistene helt entydige i sitt syn på jødernes frelse. Jødemisjon er i utgangspunktet en kristenplikt, og de jøder som vinnes gjennom misjonen blir innlemmet i Kirken, og får sin

³⁰⁰ Karl Egil Johansen: ”’Vi gjorde ikke nok for jødene’. Jødane og staten Israel i norsk kristenliv” i *”Jødefolket inntar en særstilling”*. *Norske haldningar til jødane og staten Israel*, Kristiansand 2008, s. 225-270

³⁰¹ Innenfor lekmannsbevegelsen framstår Ole Hallesby (1879-1961), en av 1900-tallets sentrale konservative teologer, som representant for denne erstatningsteologien. Hallesby forfektet klare lavkirkelige idealer, og hevdet lekmannsbevegelsens betydning til tross for sin akademiske bakgrunn som lærer i systematisk teologi ved Menighetsfakultetet. Han ble en av hovedaktørene i kampen mot rasjonalismen som dominerte universitetsmiljøene tidlig på 1900-tallet, særlig darwinismen og den historiske bibelforskningen. I debatten rundt den liberale teologien i 1919, markerte han seg derfor som en sterk motstander.

³⁰² Sitert etter Hallesby i Karl Egil Johansen 2008 s. 241

³⁰³ Johansen 2008 s. 242

³⁰⁴ *Varden*, 16. august 1939

³⁰⁵ *Varden*, 11. oktober 1947

frelse på denne måten. De får altså del i den åndelige frelse som er for Kirken. Men, som Skarsaune påpeker, kan man innenfor et dispensjonalistisk skjema like gjerne slutte det motsatte; at jødemisjon fra kirkens side betød å blande de to adskilte frelsesveiene, og at man skal overlate til Gud å iverksette sin plan for dem.³⁰⁶

Hiorth forfektet en tradisjonell konservativ lutheransk kristendom som vektla den personlige frelse og et inderlig gudsforhold. I et stort portrettintervju med Hiorth, som stod på trykk i *Skiansavisa Varden* med tittelen ”Forutsier bibelen verdenshistorien?”, kommenterte forfatteren og journalisten Olav Gullvåg Hiorths livssyn på denne måten:

Hiorth er nemlig fatalist på kristen manns vis. Han ser alt og alle i Guds hånd, vi blir valgt eller vraket etter vår innstilling. Og hans inngående studium av bibelen har styrket hans tro på at verden er skjebnebestemt til et ragnarok. Og mangt tyder på at det ikke er til å undgå. [...] Hiorth som nærmest er anti-Darwinianer ser Guds vilje som en næsten biologisk konsekvens. Den dag hatet og grådigheten blir sterk nok [...] kommer Harmagedon. [...] Og det er denne logiske utvikling som Hiorth og andre bibelforskere mener er forutsagt i bibelens mer eller mindre skjulte tale.³⁰⁷

Hiorth levde hele livet i forventningen og håpet om Jesu' tilbakekomst. I sin *Notater til et foredrag over Bibelens profetiers lys over verdenspolitikken i dag* fra 1924, understreket han at tidspunktet for tilbakekomsten ikke var gitt: ”Vi vet ikke dag og time”³⁰⁸, - men var samtidig klar på at tiden nærmet seg:

Med raske skritt nærmer sig den store verdenskatastrofe; Jesu ord til disiplene, paa deres spørsmål om Hans gjenkomst og tidens ende, er paa det nærmeste opfyldte, ord for ord; her henviser Jesus selv til Daniels vidnesbyrd (Matt. 24, 15) om ”ødeleggelsens vederstyggelighet”, (saa den kristne faar her at vælge mellem de lærde bibelkritikere og Jesus - likesom før - mellom farisæerne og de skriftkloke på den ene side og Jesus paa den anden).³⁰⁹

På denne måten fikk også Hiorth markert avstand til ”de lærde bibelkritikere”, med andre ord de han anså for å representere den liberale teologien ved universitetet. I følge Dehlin beklaget Hiorth sterkt statskirkeprestenes manglende interesse for spørsmål rundt endetiden:

Så god prestevann som han var, kunne han ikke forstå at teologene hadde så liten interesse for eskjatologien. At han nettopp fra dem stundom møtte skuldertrekket, som han mente

³⁰⁶ Oskar Skarsaune: *Tusenårshåpet*, Oslo 1999 s. 105

³⁰⁷ *Vardens* julenummer 1939 s. 5 NBO Håndskriftsamlingen: *Ubehandlet 140 Albert Hiorth, eske 4*

³⁰⁸ Albert Hiorth: *Notater til et foredrag over Bibelens profetiers lys over verdenssituasjonen i dag*, Eget forlag, Kristiania 1924 s. 21

³⁰⁹ Albert Hiorth: *Notater til et foredrag over Bibelens profetiers lys over verdenssituasjonen i dag*, Eget forlag, Kristiania 1924 s. 20

skyldtes rasjonalistisk tankegang og maktesløshet overfor selve emnet, gjorde ham uglad. [...] Hiorth ville ha vært meget glad om prestene hadde talt mer om de siste ting.³¹⁰

Gjennom en vekting av eskatologien, med forventningen om frelserens tilbakekomst som det sentrale element, følger det naturlig at man ville lete etter tegn på at denne tids ende var nær. Og det var særlig Hiorths fokus på å tolke hendelsene i samtiden inn i et apokalyptisk skjema, slik han blant annet gjorde ved å benytte seg av *Protokollene*, som skapte denne avstanden til mange teologer: ”Han var en elsket mann – også av prestene [...] Men når han på talerstolen tok fatt på emnet ’Verdenssituasjonen i Bibelens lys’, da mente nok mange at han kom ut på viddene. Og slutningene han trakk, kunne stundom forferde dem.”³¹¹ Dehlin understreker også at selv blant Hiorths venner var det enkelte som syntes han gikk for langt blant annet når han omfavnet den engelske presten Baxters ”40 kommende undere”.³¹² Hiorth hevdet blant annet at sammen med *Protokollene* tegnet Baxsters utlegninger om Bibelens profetier ”det bedste billede av ’verdens ansikt’ i dag.”³¹³

Sogneprest og redaktør av *Bymisjonæren*, Lars Frøyland, var en av dem som kritiserte Hiorth. Frøyland formidlet en holdning til eskatologien som han antagelig delte med flertallet av teologene innenfor statskirken. I en kommentar til en omtale av Hiorth og hans vekting av eskatologien i det høykirkelige tidsskriftet *Kirke og Kultur*,³¹⁴ skrev Frøyland på lederplass i *Bymisjonæren*:³¹⁵

Denne uttalelse leder tanken hen på to forskjellige kristendomsopfatninger og kristentyper. Det er en kristentype som lever og ånder i Johannes Åpenbaring, i forventningen om Jesu gjenkomst og tusenårsriket. [...] Denne type er særlig alminnelig i trengselstider. Alt i den gamle pakt var det slik at håpet om Guds frelse og Messias’ komme spentes særlig sterkt når fiendens åk hvilte tungt over Guds folk. [...] Og idag da storkrigen rykker oss inn på livet, taler Alb. Hiorth og Rein Seehuus.³¹⁶

310 Dehlin, Harald Stene: *Boken om Albert Hiorth. En norsk Alladdin*, Lutherstiftelsen 1949 s. 15-16

³¹¹ Dehlin: 1949 s. 13

³¹² Baxter: *40 Kommende Undere, forutsagt i Daniel og Aapenbaringen*, Eget Forlag, Kristiania 1922.

Opprinnelig utkom denne boken i England i 1866. Hiorths utgivelse av denne boka er en forkortet utgave.

³¹³ Hiorth, Albert: en enkeltstående ”innholdsfortegnelse” til *The Jewish Peril*, utgitt som særtrykk. Funnet klistret inn i NBOs utgave av *The Jewish Peril*, Schetelig bokhandel 1920, NBOs signatur: NA/A e 2985

³¹⁴ Professor Einar Molland og pastor Alex Johnson i *Kirke og Kultur* februarnummeret 1937, s. 86. Tidsskriftet *Kirke og Kultur* ble etablert som et frittstående tidsskrift og skulle virke, som tittelen tilsier, som et debattsted for kirkelige spørsmål, men også for tema innenfor kulturlivet. Tidsskriftet henvendte seg i første rekke til prester og teologer innenfor Den norske kirke, og ble regnet for å plassere seg innen den liberale delen av kirken. Biskop Eivind Berggrav var redaktør mellom 1909 og 1958

³¹⁵ Lars Frøyland i lederartikkel i *Bymisjonæren* nr. 42, 1939

³¹⁶ Rein Seehuus (1900-1975) var en sentral person i den norske pinsebevegelsen på 1900-tallet, og virket som karismatisk forkynner både i USA og Norge. I 1936 etablerte han tidsskriftet *Profetørøsten*, som i følge Geir Lie ble et talerør for hans eskatologiske betraktninger. I motsetning til Hiorth nølte ikke Seehuus med å forsøke å tidfeste ulike detaljer rundt ”tidens ende”. Hiorth omtalte Seehuus som sin ”Kjære venn og broder Seehuus!” (i

Hiorth var helt klar på at Jesu tilbakekomst nærmet seg, og at det som ville følge etter dette var et helt bokstavelig jordisk tusenårsrike. Grunnen til at Hiorth var sikker i sin sak, var som vi har sett, at de begivenheter han så utspille seg i samtiden for ham framstod som sikre tegn på at endetiden nærmet seg. En av lekmannsorganisasjonene hvor eskatologien hadde en sentral plass var Israelsmisjonen. Dette var også den organisasjonen Hiorth uttrykte støtte til gjennom mange år.

Endetidssyn og sionisme i Israelsmisjonen

Innenfor Israelsmisjonen var, Skarsaune, interessen for misjon blant jødene i stor grad knyttet til et bestemt syn på endetiden og Israels rolle i den: ”Man ventet på jødenes hjemvending til landet, på Jerusalems gjenoppbyggelse og på den jødiske folkeomvendelse til Jesus Messias.”³¹⁷ Grunnlaget for organisasjonen var med andre ord at jødene måtte vende om slik at Guds plan for menneskene kunne oppfylles. Etter jødenes folkeomvendelse ville de på nytt samles i sitt gamle land, og Messias ville vende tilbake til jorden og ville virke blant menneskene med jødene som sine fremste misjonærer blant folkeslagene. Jødenes omvendelse til kristendommen og tilbakevendelsen til Palestina ble dermed en sentral del av eskatologien innenfor Israelmisjonen. I forlengelsen av dette fikk synet på jødenes plass i frelseshistorien også betydning for holdningen til sionismen. Men til tross for, eller kanskje nettopp på grunn av, vektleggingen av eskatologien, forble forholdet til sionismen ganske anstrengt, og til dels uavklart, innenfor Israelsmisjonen.

På slutten av 1800-tallet ble flere jødiske jordbrukskolonier etablert i Palestina, ofte på bakgrunn av klare religiøse motiver. Skarsaune hevder at denne tidlige ”sionismen” i stor grad ble omtalt i positive vendinger innenfor jødemisjonskretser. Men en helt annen situasjon oppstod med Theodor Herzl og hans politisk-sekulære sionisme slik den kom til uttrykk i hans bok *Jødestaten* fra 1896, og på den første sionistkongress i Basel i 1897. I et norsk misjonsblad ble det referert fra kongressen, og synet på denne sekulære sionismen kom tydelig fram:

En ting vil være særlig påfallende ved denne kongress, for enhver som kjenner Israels historie: fraværet av enhver religiøs tanke. Dengang jødene gjorde seg rede til å vende tilbake

brev av 10. oktober 1945, ref *Ubehandlet 140 Albert Hiorth*, eske 2, Håndskriftsamlingen, NBO). Om Rein Seehuus, se for eksempel Geir Lie: ”Norske dommedagsprofeter” i *Humanist* nr 2/3 1999, s. 69-71

³¹⁷ Skarsaune, Oskar: *Israels venner. Norsk arbeid for Israelmisjon 1844-1930*, Oslo 1994, s. 25

fra det babylonske eksil til fedrenes land, skjedde det under guddommelige åpenbaringsrøsters opprop [...] Den nåværende sionisme utelukker religionen fra sitt program.³¹⁸

Sionismen ble med andre ord oppfattet som et forsøk på, ved menneskelig kraft, å løse et problem som bare Gud rådde over. Dette skulle, i følge Skarsaune, bli en helt vanlige vurderingen av sionismen innenfor Israelsmisjonskretser.³¹⁹ Christian Ihlen (1868-1958), Israelsmisjonens formann og redaktør av *Missionsblad for Israel* (heretter MFI) gjennom flere tiår, var også av den oppfatning at Israels omvendelse og tilbakevending til landet spilte en vesentlig rollen med hensyn til Herrens gjenkomst. Men, understreket Ihlen, jødernes tilbakevendelse til Palestina, som en forutsetning for Jesu' gjenkomst, fordret at omvendelsen fant sted i diasporaen: "Det er i landflyktigheten Israel skal omvende sig, synes det efter profetene. Og derfor skal vi også nettopp der søke å vinne det for Kristus [...]"³²⁰ Med andre ord var Israels - jødernes – omvendelse en forutsetning for, og ikke en følge av, den nasjonale gjenreisning i landet. Dette synet medførte, i følge Skarsaune, at Christian Ihlen og MFI "totalt manglet entusiasme da staten Israel ble opprettet."³²¹

Hiorth og Israelsmisjonen

I Albert Hiorth fikk Israelsmisjonen en sterk støttespiller. I sine tallrike aviskronikker og foredrag om palestinaspørsmålet og jødene, avsluttet han ofte med en oppfordring om å støtte opp om organisasjonen: "La oss da slutte opp om den institusjon, som fremfor alle tar seg av det ulykkelige folks åndelige vel og gir dem evangeliet. Israelsmisjonen vår, vår kirkes misjon, vår eldste og sikkert ikke den minst viktige (heller tvert om)".³²² Hiorths støtte til Israelsmisjonen var utvetydig. Og selv om han aldri fikk noen formelle verv i organisasjonen, kan det virke som om tilliten var gjensidig. I anledning sin 70-årsdag, fikk Hiorth en varm omtale i MFI:

Hiorths virke for Israelsmisjonen er kjent i vide kretser, og vi vet han har vakt en interesse for vårt arbeid som få andre. Ut fra hans særlige interesser er det jo også naturlig at israelsmisjonen har fått en sentral plass i hans forkynnelse. Han arbeider jo stadig med det israelitiske folks historie og forsøker å følge det fra den første begynnelse inntil i dag. Og løsningen på folkets lidelseshistorie finner han i Guds ord. Derfor minner han alltid sine tilhørere om israelsmisjonen og dens arbeid for Guds folk.³²³

³¹⁸ Skarsaune 1994 s. 216. Sitatet er hentet fra *Det norske missions-blad*, november-nummeret 1897

³¹⁹ Skarsaune 1994 s. 216

³²⁰ Ihlen sitert etter Skarsaune 1994 s. 218

³²¹ Skarsaune 1994 s. 218

³²² *Varden*, 11. oktober 1947.

³²³ MFI 1946 s. 158-160. Artikkelen er undertegnet av S.D.

Misjon og sionisme

Gjennom å støtte Israelsmisjonen var Albert Hiorth naturlig nok helt på linje med organisasjonen når det gjaldt synet på misjon og jødernes frelse. Frelsen i Jesus var det helt sentrale: "[F]or meg står dette som det største og viktigste i dag, å forsøke å gi våre Jødiske brødre tilbake det de ga oss, grunnlaget for vår kultur og civilisasjon: Bibelen og Jesus Kristus, det er Israelsmisjonens store og hellige sak [...]"³²⁴

Når det gjelder synet på sionismen, skulle man anta at for dem som hadde bygget opp tanken om Israels gjenopptettelse inn i sin eskatologi, så ville sionismen bli en bekreftelse på at profetiene ville bli oppfylt. Men for svært mange kristne var det en grunnleggende premiss, med Skarsaunes ord; for "Israels nasjonale gjenfødelse" at jødene først ble omvendt. Da statsdannelsen til slutt ble et faktum i 1948, framsto dette som at tingene kom i gal rekkefølge. Dette så vi i stor grad gjelde for Israelsmisjonen gjennom formann Ihlen's uttalelser. [sitat Ihlen]

Men like tydelig som at Hiorth støttet Israelsmisjonens sak for misjon blant jødene, var han, i motsetning til den litt mer avventende og nølende holdningen blant mange innenfor Israelsmisjonen, klar i sitt syn på sionismen: "Mon en bibeltroende kristen, - etter å ha lest Jesu ord om at Han fratrar dem Guds rike, kan arbeide på en jødestat som den av Kristusfiendtlige Zionister tilsiktete?"³²⁵

Israelsmisjonen kommenterer *Protokollene*:

I februar 1921 trykket MFI et innlegg fra det engelske bladet *The Scattered Nation* med tittelen "Den jødiske fare", som omhandlet *Protokollene*.³²⁶ I denne omtalen avviste forfatteren *Protokollene* som et falsum og slo fast at skriftet ikke var noe annet enn "et bittert angrep på jøderne, som gjøres ansvarlige for alle synder og alle nedbrytende tendenser i vor tid. Og den engelske oversætter, som endog bruker endnu mer ondskabsfulde ord end forfatteren, tilsigter at forbitre særlig kristenfolkets hjerter i sit land mot jøderne."³²⁷ Det er i utgangspunktet interessant at redaksjonen i MFI trykket et bidrag med en slik klar avvisning av *Protokollene*, men mer interessant er det å få et innblikk i hvilket syn en sentral person innenfor Israelsmisjonen selv hadde på *Protokollene*.

³²⁴ *Vårt Land*, 17. november 1945

³²⁵ *Varden*, 11. oktober 1947

³²⁶ MFI nr 3, 10 februar 1921 s. 33-36. Artikkelforfatteren fra *Scattered Nation* blir i innholdsfortegnelsen oppgitt å være "J. J. Landsmann", mens i artikkelen står det trykket "J. I. Landsmau"

³²⁷ MFI nr 3, 10. februar 1921 s. 33-36,

Et år senere, i 1923, trykket MFI en artikkel av teolog og misjonær Otto von Harling (1866-1953) med tittelen ”I antikrists tegn”.³²⁸ Harling avviser i denne artikkelen påstandene i *Protokollene* om at ”jøderne var opphavsmænd og bærere av alle opløsende og gudefiendtlige magter [...] for at bringe verden under det jødiske aak,” ved å henvise disse til en ”jødefiendtlig fantasi”.³²⁹ Men, samtidig hevdet Harling at jødene likevel hadde en sentral rolle - i ledetog med Antikrist. Harlings poeng var at ”antikrists hemmelighet begynner å avsløre sig,” og tegnene han så i samtiden som bekreftet dette var de samme som Hiorth: ”de socialistisk-kommunistiske idéer som behersker masserne”, i tillegg til de nye ideene som hadde en ”religiøs ikklædning – som teosofien, antroposofien og okkultismen”. Disse uønskede kreftene så Harling som en mulig endetid – ”en ny tids fødselsveer”. Og han fortsatte:

Det lar sig ikke benegte, at i denne utvikling med antikrists aabenbarelse spiller jøderne en fremtredende rolle, fordi de hører til de dygtigste og mest maalbevisste repræsentanter for alle hine idéer og idealer, som ophøier menneskeforgudelsen, selvforløsningen og verdsligheten til religion.³³⁰

Harlings sentrale poeng var at i den ”kristusløse jødedom bereder Antikrist veien, idet den overalt bidrar til at undergrave kristendommens indflydelse.”

I et arbeid om Israelsmisjonens syn på jødene i mellomkrigstiden, slår historiker Einar Kjørven fast at det var ”et svært sammensatt syn” som kom fram om jødernes rolle i spørsmålet om endetiden. Videre hevder han at det fantes en generell skepsis til sionismen fordi en ”folkeomvendelse” blant jødene ikke hadde skjedd, og at det innenfor et endetidsperspektiv derfor forekom beskyldninger om at jødene representerte det som forberedte antikrists komme. Mine funn indikerer også, som Kjørven, at Israelsmisjonens syn på jødene var svært sammensatt, og at det framkommer tydelige antijudaistiske tendenser i organisasjonen.

Hiorths avvikende teologi i synet på sionismen: ”Israels ti tapte stammer”

Albert Hiorth forfektet et avvikende, og innenfor luthersk protestantisk teologi, et ganske oppsiktsvekkende syn på hvem som var omfattet av det såkalte ”landløftet” i 1. Mosebok. Hiorth forfektet det synet at *alle*, helt bokstavelig, av Abrahams etterfølgere var omfattet av

³²⁸ Harling, Otto von: ”I antikrists tegn” i MFI nr 12, 25. juni 1923 s. 137-139. Artikkelen stod opprinnelig på trykk i *Friede über Israel*.

³²⁹ Otto von Harling: ”I antikrists tegn” i MFI nr 12, 25. juni 1923 s. 138

³³⁰ Harling i MFI nr 12, 25. juni 1923 s. 138

dette løftet om land: ”[S]kjøtteinnehaveren er hele Abrams ett [sic], som inkluderer både Juda stamme og de andre 11 stammer + araberne, (Ismael) – som har fått store løfter som Abrams eldste sønn. Og førstefødselsretten er bestemt, - den gikk til Jakob og til slutt til Josef og hans sønner.”³³¹ Dette betød derfor at ikke bare Abrahams sønn Isak og hans sønn Jakobs tolv sønner var ”rettighetshavere”, men at også Isaks eldre bror Ismael, som i følge Hiorth representerte det arabiske folk, var omfattet av dette løftet. Jødene var etterkommerne etter Juda, en av Jakobs tolv sønner, og hadde ikke noen forrang framfor de andre når det gjaldt landrettighetene. En annen sentral del av Hiorths resonnementer rundt ”løftets land” gjaldt det geografiske området som var omfattet av løftet. Hiorth argumenterte med styrke for at det ikke kun dreide seg om det lille landområdet Palestina, men hele området fra Nilen i vest til Eufrat i øst.

Hiorth ble, på bakgrunn av sine resonnementer rundt landløftet i 1 Mosebok, etter hvert engasjert i en teori som omhandlet Israels såkalte ”ti tapte stammer”. Denne teorien tar utgangspunkt i forestillingen om at ti av de tolv opprinnelige stammene i Israel ble betraktet som tapte etter at Kongedømmet Israel ble ødelagt, og disse stammene ble tatt til fange i det gamle Assyria. Dermed forsvant de ut av historien. I realiteten ble disse stammene spredt, i følge Hiorth, og etterkommerne etter Josef-stammen skulle ende opp i England. Og det var nettopp etterkommerne etter Josef, som i følge Hiorth stod i en særstilling:

Bibelen tvers igjennom s k j e l n e r mellom jødene og Israel, samt at ”Løftets Land” ikke bare er Palestina men hele landet fra Egypt til Eufratfloden [...] Både theologene og den store almenhet anser nå jødene identisk med Israel og som de odelsberettigede til Løftets land, som antas å være det lille Palestina, men Bibelen lærer at det er Abrahams ætt som er de odelsberettigede: ”en skare av folkeslag” [...] og jeg antar at disse kan telles i 100 millioner i dag, [...] For alle israels 12 stammer er her berettigede [...] Førstefødselsretten blant alle disse gikk som bekjent til Josefsønnene [...]

Oppsummering

I og med omfavelse av teorien om ”de ti tapte stammer”, skilte Hiorth lag med flertallet av sine trosfeller. Ën ting var motstanden til, eller i hvertfall manglende entusiasme for, sionismen. Dette var også i utgangspunktet Israelsmisjonens posisjon: Planene for opprettelse av en jødisk stat ble oppfattet som et forsøk på en fremskyndelse av Guds plan, og det var ikke opp til menneskene å bryte inn og forsere de veiene Gud hadde lagt. I tillegg var

³³¹ *Dagen* 19. februar 1947

sionismen som bevegelse i sin grunnidè *sekulær* - en praktisk-politisk løsning på diasporajødernes situasjon i verden. Verken Israelsmisjonen eller Hiorth var derfor på noen måte pådrivere for opprettelsen av staten Israel. Men i *begrunnelsen* for sine standpunkt skilte de lag. Hiorth tar det teologisk funderte resonnementet om Guds utvalgte folk og ”landløftet” et skritt videre.

Det er betegnende for hans virke når MFI på Hiorths 70-årsdag understreket:

”Alltid har han en spesiell hensikt med sine foredrag og taler: Å føre mennesker inn til Kristus. Selv sier han det slik: ’Mitt tema er alltid dette: Jesus kommer snart. Vær rede!’”³³² Hiorth brukte *Protokollene* i sin forkynnelse om endetiden, for å vekke folk til omvendelse.

Hiorth kan med Skarsaunes ord kanskje best karakteriseres som en ”Einzelgänger”³³³ – han er vanskelig å plassere innenfor noen retning eller organisasjon. Dette støttes av historikeren Karl Egil Johansen som skriver at Hiorth, ubunden av organisasjoner, ”[v]erken teologisk eller på annen måter er [...] lett å plassere.”³³⁴ Allikevel var det, som vist i dette kapitlet, en del teologiske elementer hos Hiorth, som også preget deler av lekmannsbevegelsen, som er spesielt viktige for å forstå hans fortolkning av *Protokollene*.

³³² MFI 1946 s. 158-159

³³³ Oskar Skarsaune i en e-post til meg 25. august 2009

³³⁴ Johansen 2008 s. 246

Kapittel 6: Konklusjon

Denne studien har hatt to siktemål. For det første har formålet med undersøkelsen vært å gi en presentasjon av utgivelsen og mottakelsen av *Sions vises protokoller* i Norge tidlig på 1920-tallet. Sentrale spørsmål i denne forbindelsen var: I hvor stort omfang ble *Protokollene* omtalt? På hvilken måte ble skriftet omtalt? Dernest var målet å komplettere bildet av den tradisjonelle antisemittiske fortolkningen av *Protokollene*. Dette gjorde jeg ved å presentere aktøren Albert Hiorth som forfektet en religiøs-eskatologisk orientert fortolkning av skriftet. Til tross for ulikt utgangspunkt var det likevel er det flere berøringspunkter mellom Hiorth og de andre norske kolportørene, og helt sentralt framstod bolsjevismen som den overhengede faren samfunnet stod overfor. Uavhengig av konteksten *Protokollene* ble fortolket i, ville altså alle skriftets forsvarene hevde at det dreide seg om ”en fare som truer os alle”³³⁵.

De uønskede sider ved samfunnet Hiorth leste ut av *Protokollene*, kan på mange måter illustrere Hiorths grunnleggende kulturpessimisme. Hiorth var på samme tid et moderne industrimenneske, og en protestantisk antimodernist.

Jeg har også vist i denne oppgaven at *Protokollene* i svært liten grad ble omtalt i dagspressen i de årene som har ligget til grunn for denne oppgaven. Dette er bemerkelsesverdig da vi vet at skriftet ble produsert i forholdsvis store opplag.³³⁶

Gjennom Albert Hiorths fortolkning av *Protokollene* framkommer det en ny side ved skriftets resepsjonshistorie i Norge. For Hiorth var *Protokollene* en bekreftelse på profetienes oppfyllelse ved at han forstod det slik at endetiden var nær. Han hadde med andre ord et svært instrumentelt syn på *Protokollene*, hvor det bekreftet Hiorths verdenssyn. Det særmerkede ved Hiorths lesning av *Protokollene* var ikke alene den religiøse fortolkningen han la til grunn – i så måte var han helt på linje med Nilus. Men der Nilus forfektet en tydelig antisemittisk agenda, var Hiorth både uklar og flertydig. Hiorth så andre elementer i samfunnet som representerte de konspiratoriske kreftene i ledetog med Antikrist. Jødene var en uskyldig part som ble misbrukt av virkelige samfunnsnedbrytende krefter. Dette bekreftes

³³⁵ Overskriften på annonsen for *Protokollene* trykket i *Aftenposten og Tidens Tegn*, 15. oktober 1920

³³⁶ Det er lite informasjon om hvor mange eksemplarer de ulike utgavene av *Protokollene* ble trykket i, men som tidligere omtalt, nevnes det i utgaven fra 1921, at skriftet ble trykket i 6-7000 eksemplarer.

når han sier ”This book mis-called ‘Jewish Peril’ [...] exposing as it does the aims and means of Bolshevism, screening behind innocent Jewry [...]”³³⁷

Skriftet fikk en funksjon som en sekulær og konkret bekreftelse på at Bibelens profetier var i ferd med å bli oppfylt. Med dette ser vi også tydelig Hiorths rangering av disse skriftene. *Protokollene* anså han som sentral for forståelsen av samtida, men overordnet alt annet var Bibelen. Dette framkom også med all ønskelig tydelighet ved hans avslutningsord i *Kommentaren* (etter den engelske oversetterens påstand om antikrist som nærmet seg den universelle makts trone): ”La os holde os i ydmyg tro til den eneste sikre veiviser: **Bibelen og Bibelen alene.**”³³⁸ Egentlig burde ikke Hiorths lesning av *Protokollene* i religiøs retning være særlig overraskende, når man ser nærmere på de religiøse referansene som ligger implisitt i selve teksten. Allerede i innledningen sier for eksempel Nilus: ”Efter de Hellige Fædres profetier maa Antikrists verk altid være en parodi paa Kristi liv, og maa da ogsaa ha sin Judas...”³³⁹

Det som videre framstår som påfallende ved Hiorths tolkning av *Protokollene* er, i lys av de andre norske kolportørens forståelse av skriftet, i hvor liten grad han fokuserte på jødene. Hiorths agitasjon var i langt større grad, som vi har sett, rettet mot den katolske kirke og bolsjevismen. Hiorth så også i høyeste grad tilstedeværelsen av sammensvergelse i samfunnet, men det var ikke jødene som var de store konspiratørene. Jødene ble, i kraft av deres avvisning av Jesus som Messias, knyttet til Antikrist. I Hiorths verden ville enhver som ikke bekjente seg til Jesus være en bekreftelse på at en antikrist var i virksomhet blant menneskene, men i lys av sin spesielle status som Guds utvalgte folk, hadde jødene likevel en spesiell rolle.

Hvis jeg skal oppsummere den komplekse personen Albert Hiorth på en kort og konsis måte ville det være at han var en filosemitt med antijudaistiske holdninger, som med sitt eskatologiske verdenssyn benyttet et antisemittisk skrift i den hensikt å vekke folk til omvendelse.

Var Hiorth klar over hvilket skrift han benyttet? Visste han at han utbredte antisemittisk litteratur? I hans foredrag i *Prophecy Investigation Society*, framkom det at han mente det var viktig at skriftet ble utbredt og forklart, da det avslørte bolsjevismens sanne

³³⁷ Hiorth 1921, s. 79

³³⁸ Hiorth, *Kommentaren* 1920, s. 30

⁵ *Protokollene* 1920, s 8

ansikt. Det som imidlertid framstå som uomtvistelig, er at uavhengig av intensjonen som måtte ligge bak, vil virkningshistorien fortelle oss at *Protokollene* var, og er, et hatefullt antisemittisk skrift. Det er lett å gi sin tilslutning til Rians ord om bruken av *Protokollene*:

Det må være klart at enhver bruk og utbredelse av *Zions vises protokoller* til andre formål enn å avsløre og analysere "protokollene" selv, innebærer at man utbrer ondsinnet antisemittisk propaganda – uansett hva hensikten måtte være. Og dessuten: *Zions vises protokoller* er og blir en forfalskning. De kan følgelig ikke brukes til å avsløre noen som helst sammensvergelse, enten man nå mener det er jøder, kommunister, frimurere eller New Age som står bak planene om å motarbeide kristendommen og gripe herredømmet over hele verden. Og dersom man begynner å gradere jødene og forteller at det bare er noen av dem man vil bekjempe, så er man jo like langt. Effekten er rent antisemittisk enten det nå bare er de "falske" eller de "sionistiske" jødene man ønsker å ramme [...] ³⁴⁰

³⁴⁰ Rian 2003, s. 138

Appendiks 1

Teknisk litteratur utgitt av Albert Hiorth

Kronologisk etter utgivelsestidspunkt

1. Hiorth, Albert: *Nogle meddelelser om fremstilling av staa og Norges førstelektriske [sic!] staa verk [sic!]*, Krisitania 1910
2. Hiorth, Albert: *Some remarks on iron smelting*, Krisiania 1912
3. Hiorth, Albert: *Heat-balance for Albert Hiorth`s electrical blastfurnace*, Kristiania 1914
4. Hiorth, Albert: *Scheme of proposed harnessing of the hydraulic power of the Assouan and similar dams*, Kristiania 1931
5. Hiorth, Albert: *Jern og stål*, Asker 1943

Appendiks 2

Litteratur vedrørende Albert Hiorths Palestinaplan

Kronologisk etter utgivelsestidspunkt

1. Hiorth, Albert: *Palestine Restored. Concerning the Colonisation of Palestine*, Hodder and Stoughton, London 1919
2. Hiorth, Albert: *Concerning irrigation in ancient and modern times: the cultivation and electrification of Palestine with the Mediterranean as the source of power*, Asker 1920
3. Hiorth, Albert: *Der Wiederaufbau Palästinas: zur Besiedlung Palästinas*, Berlin 1922
4. Hiorth, Albert: *Scheme of proposed harnessing of the hydraulic power of the Assouan and similar dams*, Asker 1931 (også under Appendiks 1, Teknisk litt.)
5. Hiorth, Albert: *Om irrigasjoner før og nu: Palestinas opdyrkning og elektrifisering med Middelhavet som kraftkilde*, Asker 1932
6. Hiorth, Albert: *Om Palestina og det nære Østen i Profetiens lys: skisse av situasjonen i den nære orient i lys av Ezekiel 38 og 39, samt Åb 16, 12-16*, Drammen 1933
7. Hiorth, Albert: *From the river of Egypt unto the great river, the river of Eufrates: A suggested solution of the Arab-Israeli problem in the promised plan* (Paper read for the Victoria Institute on Monday, March 7th 1938), London 1938
8. Hiorth, Albert: *Plan for the restoration of the Near east in the Light of the Biblical prophecies*, Asker 1939

Appendiks 3

Albert Hiorth – øvrige utgivelser

Kronologisk etter utgivelsestidspunkt

1. Hiorth, Albert: *En bibelstudents kommentar til Paterson-Smyth: Evangeliet om det hinsidige*, Kristiania 1918
2. Hiorth, Albert: *Notater til et foredrag om Genesis og geologi m.m.m avholdt i Fageborgs menighetshus mars 1918*, Kristiania 1918 (En bearbejdet utgave utgis på nytt i 1929)
3. Hiorth, Albert: *En bibelstudents kommentar til "Jewish Peril"*, Kristiania 1920
4. Hiorth, Albert: *En bibelstudents kommentarer: om socialisme, om spiritisme & psykisk forskning, om Steiners lære, eventyret om træet: fra dagspresse og & prækestol*, Kristiania 1922
5. Hiorth, Albert: *Notater til et foredrag om Bibelens profetiens lys over verdenspolitikken idag [sic]*, Kristiania 1924
6. Hiorth, Albert: *Spørsmal til en katolsk ven fra en norsk protestant*, Kristiania 1924
7. Hiorth, Albert: *Bør jesuiter taales?: til Stortingets medlemmer*, Oslo 1925 (Bundet med "Utdrag fra jesuiterne lære")
8. Hiorth, Albert: *Bør jesuiter taales? nogen historiske illustrationer til Eidsvoldsmændenes grunde for Norges Grundlovs paragraf 2 / samlet av Albert Hiorth*, Oslo 1925
9. Johnsen, Ole Jørgen og Hiorth, Albert (forord): *Israel i de siste dage*, Oslo 1926 (Utgis også i 1935 som en del av *Alle tings gjenopprettelse*)

10. Hiorth, Albert: *Innledning til en diskusjon i vår mannsforening om menneskets konstitusjon, legem, sjel og ånd, samt litt om farene fra åndens <åndenes> verden idag* [sic], Oslo 1932
11. Hiorth, Albert: *Notater til et foredrag om determinisme, nyteologi og darwinisme i lys av det nye "verdensbillede"*, Oslo 1932
12. Hiorth, Albert: *"Østens konge" våkner: 3 artikler fra pressen, ?* 1933
13. Hiorth, Albert, Karl Johan Øye og Ole Jørgen Johnsen: *Alle tings gjenopprettelse*, Asker 1935 (Inneholder: Hiorth: *Notater til et foredrag om Guds plan for verdens sanering og prinsippene for "Alle tings gjenopprettelse": (Ap. gj. 3, 21)*, (Karl Johan Øye: *Bibelske foredrag*, og Ole Jørgen Johansen: *Israel i de siste dage*) Utgis på nytt i 1936
14. Hiorth, Albert: *"Gullkalven": Babylon eller Moses lov?*, Asker 1935
15. Hiorth, Albert: *Verdenspolitikkenes prinsipp: "Divide & Impera" (Splitt og hersk): Litt fra stillingen idag* [sic], Asker 1936
16. Hiorth, Albert: *Lebesbymannen: Anton Johansens liv og profetiske syner*, Asker 1937
17. Hiorth, Albert: *En norsk inspirert seer: Anton Johansen (kalt "Lebesbymannen")*: et lite omriss av hans liv og profetiske syner, Asker 1937
18. Hiorth, Albert: *Lebesbymannen: Anton Johansens liv og profetiske syner*, Indremisjonsforlaget, 1938 (Utgis på nytt i 1939, 1940 og 1946)
19. Hiorth, Albert: *Kristent syn: notater til Vegards og Kr. Bonnevis "Naturvitenskaplige Erkjennelse og vår Livsinnstilling"*, Oslo 1939
20. Hiorth, Albert og Ronald Fangen: *Den katolske fare. Ingeniør Albert Hiorth advarer; "Summi pontificatus" (av Ronald Fangen)*, Porsgrund 1939

21. Hiorth, Albert og Per Faye Hansen: *Steinene stadfester skriften: bibelen og utgravningene*, Oslo 1941

22. Hiorth, Albert: *Litt kritikk av kritikken*, Kristenfolkets småskrifter 1, Ålesund 1941

23. Hiorth, Albert: *Bibelen om prinsippene for økonomikk*, Bergen: Hans Martinussen 1943

24. Hiorth, Albert: *Mannen som forutsa krigen: "Lebesbymannen", en kort oversikt over hans liv og profetiske skrifter*, Oslo 1949

25. Hiorth, Albert: *Israel i brennpunktet: artikler og foredrag*, Oslo 1949

Appendiks 4

Litteratur utgitt på Albert Hiorths eget forlag - oversatt av Sara Helene Weedon

Kronologisk etter utgivelsestidspunkt på norsk

1. Collett, Sidney: *Sandhets bok: dens oprindelse, dens sprog, dens oversættelser, dens kanon, dens symboler, dens inspiration, dens saakaldte feil og selvmotsigelser, dens plan, dens naturlære, andre hellige bøker*, Kristiania, Eget Forlag 1917
2. Urquhart, John: *Rogers grunde: en oversigt over Bibelens saakaldte videnskaplige feil* Kristiania, 1918
3. Key, B. H: *Hærrens nære gjenkomst, antikrist og krigen*, Kristiania, Eget Forlag 1918
4. Midelton, Rbt: *Krigens virkelige aarsak*, Kristiania, 1919
5. Anstey, Martin: *Bibelens verdensanskuelse: en fremstilling av den kristne sandhets urokkelige principper anvendt på nutidens livsvilkaar og vore dages forhold*, Kristiania, Eget Forlag 1919
6. Baxter, M: *40 kommende undere forudsagt i Daniel og Aabenbaringen*, Kristiania, Eget Forlag 1922
7. De Luca, Marianus: *Utdrag av jesuiternes lære om kirkens og statens pligt til utryddelse av kjætttere i aar 1900*, Kristiania, Eget forlag, 1924

8. Howard-Wright, G: *Er Romerkirken vår kirkes mor? Det sanne sammenhengs forhold mellom Glastonbury og Rom*, Oslo 1925

Litteraturliste

- Adorno, Theodor W (ed): *The Authoritarian Personality*, Norton & Company, New York 1982
- Almog, Shmuel: *Nationalism and Antisemitism in modern Europe 1815-1945*, Oxford 1990
- Andersen, André: "De forfølges fordi de er jøder, ikke fordi de er kommunister eller banditter, men simpelthen fordi de er jøder." *Bedehuskulturens forståelse av "jødespørsmålet" 1933-1939*, Hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen 2004
- Amundsen, Arne Bugge (red.): *Norges religionshistorie*, Oslo 2005
- Angell, Svein Ivar: *Frå splid til nasjonal integrasjon: norsk nasjonalisme i mellomkrigstida*, KULTs skriftserie nr 29/ Nasjonal Identitet nr 4, Oslo 1994
- Arendt, Hannah: *The Origins of Totalitarianism*, New York 1966 (1951)
- Bachner, Henrik: *Återkomsten. Antisemitism i Sverige efter 1945*, Stockholm 2004 (1999)
- Bak, Sofie Lene: *Dansk antisemitisme 1930-1945*, København 2004
- Barkun, Michael: "Conspiracy theories as stigmatized Knowledge: The Basis for a New Age Racism?" i Kaplan, Jeffery and Tore Bjørgo (ed): *Nation and Race*, Boston 1998
- Bauman, Zygmunt: *Moderniteten og Holocaust*, Oslo 1997
- Bebbington, D. W: *Evangelicalism in Modern Britain. A history from the 1730s to the 1980s*, London, 1989
- Ben-Sasson, H. H. (ed.): *A history of the Jewish People*, New York 1985
- Benz, Wolfgang: "Zur Überzeugungskraft des Absurden. Die `Protokolle der Weisen von Zion` und ihre Wirkung", i *Jahrbuch für Antisemitismusforschung 14*, Berlin, Metropol Verlag, 2005 s.137-145
- Bernstein, Herman: *The Truth about the Protocols of Zion*, (1935) med innledning av Norman Cohn, New York 1971
- Blomqvist, Håkan: *Nation, Ras och civilisation i svensk arbetarrörelse före nazismen*, Stockholm 2006
- Blomqvist, Håkan: "'Judebolsjevismen` - en antikommunistisk världsbild" i Gerdin, Mari og Kjell Östberg: *Hur rysk är den svenska kommunismen? Fyra bidrag om kommunism, etnicitet och nationalism*, Samtidshistoriska institutet, Södertörns högskola 2006
- Brattelid, Kristin: *Mikal Sylten: Et antisemittisk livsprosjekt*, Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, 2004

- Brevig, Hans Olav og Ivo de Figueiredo: *Den norske fascismen. Nasjonal Samling 1933-1940*, Oslo 2002
- Broberg, Gunnar, Harald Runblom, Mattias Tydén (red): *Judiskt liv i Norden*, Uppsala 1988
- Bronner, Stephen Eric: *A Rumor About the Jews: Reflections on Antisemitism and the Protocols of the Learned Elders of Zion*, St. Martin's Press 2000
- Brown, Ralph: "Victorian Angelican Evangelicalism: The Radical Legacy of Edward Irving" i *Journal of Ecclesiastical History*, Vol. 58, No 4, October 2007 s. 675-704
- Büchten, Daniela, Tatjana Dzakson og Jens Petter Nielsen (red): *Norge – Russland. Naboer gjennom 1000 år*. Norsk Folkemuseum, Oslo 2004
- Chazan, Robert: *Medieval Stereotypes and Modern Antisemitism*, Univ of California Press, Berkley 1997
- Cohn, Norman: *Jakten på tusenårsriket. Revolusjonære millenarister og mystiske anarkister i middelalderen*, Oslo 1999 (1957)
- Cohn, Norman: *Warrant for Genocide. The myth of the Jewish world-conspiracy and the Protocols of the Elders of Zion*, Serif, London 1996 (1967)
- Christensen, Olaf Sunde: *Jøder og Gojim – mottakelsen av et antisemittisk skrift fra 1910*, Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1998
- Dahl, Hans Fredrik: "Antisemittismen i norsk historie" i Hagtvat, Bernt (red.) *Folkemordenes svarte bok*, Oslo 2008
- Dahl, Hans Fredrik: *De store ideologienes tid. 1914-1955. Norsk idéhistorie bind 5*, Oslo 2001
- Dahl, Hans Fredrik: "Facismen i Norge 1920-40. Et overblikk" i *Kontrast* nr. 3 1966. Spesialnummer om facismen i Norge
- Dahl, Hans Fredrik: *Norge mellom krigene. Det norske samfunn i krise og konflikt 1918-1940*, Oslo 1971
- Dahl, Willy: *Trivialiteter. Fra den norske masselitteraturs historie*, Oslo 1986
- Dyrendal, Asbjørn: "Denne verdens herskere. Konspirasjonsteorier som virkelighetsforståelse" i Pettersen, Arnfinn og Terje Emberland: *Konspiranoia. Konspirasjonsteorier fra 666 til WTC*, Oslo 2003
- Egge, Åsmund: *Fra Aleksander II til Boris Jeltsin*, Oslo 1993
- Emberland, Terje: "Antisemittismen i Norge 1900-1940" i Eriksen Trond Berg, Håkon Harket og Einhart Lorenz: *Jødehat. Antisemittismens historie fra antikken til i dag*, Oslo 2005

- Emberland, Terje: ”Nationaliteternes værste kloakslam’. Antisemittisme i Norge 1900-1940.” i *Humanist* 2008: 2
- Emberland, Terje: *Religion og rase. Nyhedenskap og nazisme i Norge 1933-1945*, Oslo 2003
- Emberland, Terje: ”Rotte, jøde og vampyr. Om kollektive angstfantasier og antisemittisme.” i *Humanist* 2000: 1
- Eriksen, Trond Berg, Håkon Harket og Einhart Lorenz: *Jødehat. Antisemittismens historie fra antikken til i dag*, Oslo 2005
- Foss, Øyvind: *Antijudaisme, kirke og misjon*, Oslo 1994
- Friedländer, Saul: ”Redemptive Anti-Semitism” i Friedländer, Saul: *Nazi Germany and the Jews. The Years of Persecution, 1933-1939*, 1997
- Fure, Odd-Bjørn: *Mellomkrigstid 1920-1940. Norsk utenrikspolitikks historie*, bind 3, Oslo 1996
- Furre, Berge: *Norsk historie 1905-1990*, Oslo 1992
- Gjernes, Marta: *Jødar i Kristiania*, Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo 2002
- Grinberg, Marat: anmeldelse av “De Michelis, Cesare G: The Non-Existent Manuscript: A Study of the Protocols of the Sages of Zion, Nebraska 2004” i *Modern Philology* May 2006, Vol. 106, No. 4, s. 575-577
- Hagemeister, Michael: “Nilus, Sergej Aleksandrovic” i *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon* vol. 21, Nordhausen, 2003, s. 1063-1067 – Nettutgaven
- Hagemeister, Michael: “Nilus, Sergei” i Levy, Richard (ed): *Antisemitism: A Historical Encyclopedia of Prejudice and Persecution*, Santa Barbara 2005 s. 508-510
- Hagemeister, Michael: “Sergej Nilus und die ‘Protokolle der Weisen von Zion’. Überlegungen zur Forschungslage” i Benz, Wolfgang (ed): *Jahrbuch für Antisemitismusforschung* 5, s. 127-147
- Hagemeister, Michael: “‘The Protocols of the Elders of Zion’. Between History and Fiction” i *New German Critique* 103, Vol. 35, No 1, 2008, s 83-95
- Hagemeister, Michael: “Vladimir Solov`ev and Sergej Nilus: Apocalypticism and judeophobia” i Bercken, Wil van der, Manon de Courten og Evert van der Zweerde: *Vladimir Solov`ev: Reconsiler and polemicist*, Leuven 2000 s. 287-296
- Harket, Håkon: *Jødestaten. Historien om en moderne idé*, Oslo 2001
- Harket, Håkon: "Sions vises protokoller", i i Trond Berg Eriksen, Håkon Harket og Einhart Lorenz: *Jødehat. Antisemittismens historie fra antikken til i dag*, Oslo 2005

- Hindle, Wilfrid: *The Morning Post 1772-1937. Portrait of a Newspaper*, London 1937
- Hoffmann, Christhard: "'The New' as a (Jewish) Threat: Antimodernism and Antisemitism in Germany" i Ytrehus, Line Alice (red.): *Forestillinger om "den andre"*, Kristiansand 2001
- Johansen, Karl Egil: "'Vi gjorde ikke nok for jødene`. Jødane og staten Israel i norsk kristenliv" i *"Jødefolket inntar en særstilling."* *Norske haldningar til jødane og staten Israel*, Kristiansand 2008
- Johansen, Per Ole: "Norsk Embedsverk og jødiske innvandrere og flyktninger 1914-1940" i Broberg, Gunnar, Harald Runblom og Mattias Tydén (red): *Judisk liv i Norden*, Uppsala 1988
- Johansen, Per Ole: "Norway and the Holocaust" i Takala, Hannu og Henrik Tham (eds.): *Crime and Control in Scandinavia during the Second World War*, Oslo 1989
- Johansen, Per Ole: *Oss selv nærmest: Norge og jødene 1914-1943*, Oslo 1984
- Johansen, Per Ole (red): *På siden av rettsoppgjøret*, Oslo 2006
- Katz, Jacob: *From Prejudice to Destruction. Antisemitism 1700-1933*,
- Kieding, Vibeke: *Neste år i Jerusalem? Sionisme blant de norske jødene i mellomkrigstiden*, Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo 2000
- Kjeldstadli, Knut: *Et splittet samfunn 1905-35, Aschehougs norgeshistorie bind 10*, Oslo 1994
- Kjeldstadli, Knut: *Fortida er ikke hva den en gang var*, Oslo 1999
- Kjeldstadli, Knut: "Klassekamp, modernitet, nasjonal integrasjon. Det norske samfunn 1900-1940" i: Hansen, Jan-Erik Ebbestad (red): *Norsk tro og tanke bind 2*, Oslo 1998/ 1999
- Kjeldstadli, Knut: "Mange samfunn i samfunnet?" i *I nasjonalstatens tid 1824-1940. Norsk innvandringshistorie bind II*, Oslo, 200
- Kjørven, Einar: *Den Norske Israelmisjons syn på jødene i tidsrommet 1918-1942*, Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo 2004
- Kopperud, Øivind: *Den kosmopolitiske juif. En anayse av franske presosialisters forhold til begrepet jøde med hovedvekt på Alphonse Toussenels bok "Les Juifs, Rois de L'Époque – Histoire de la Féodalité Financière"*, Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo 2005
- Langmuir, Gavin, I.: *History, Religion, and Antisemitism*, Los Angeles 1993
- Laqueur, Walter: *The Changing face of Antisemitism*, Oxford 2008

- Langmuir, Gavin, I.: *Toward a Definition of Antisemitism*, Los Angeles 1996
- Lebzelter, Gisela C.: "Political Anti-Semitism in England 1918-1939" i Strauss, Herbert A. (ed): *Hostages of Modernization. Studies on Modern Antisemitism 1870-1933/39*, 1993
- Levy, Richard S. (ed): *Antisemitism. A Historical Encyclopedia of Prejudice and Persecution*, Oxford, 2005
- Levy, Richard S.: "Introduction. The Political Career of the Protocols of the Elders of Zion" i Segel, Benjamin W.: *A Lie and a Libel. The History of the Protocols of the Elders of Zion*, Univ of Nebraska Press, 1995
- Lie, Geir: "Norske dommedagsprofeter" i *Humaist* 2/3 1999
- Lorenz, Einhart: "Antisemittisme i Weimar-republikken", i Trond Berg Eriksen, Håkon Harket og Einhart Lorenz: *Jødehat. Antisemittismens historie fra antikken til i dag*, Oslo 2005
- Mendelsohn, Oskar: *Jødernes Historie i Norge gjennom 300 år*, bind 1, Oslo 1987
- Mosse, George L.: *Toward the Final Solution. A History of European Racism*, London 1997
- Pettersen, Arnfinn og Terje Emberland, (red): *Konspiranoia. Konspirasjonsteorier fra 666 til WTC*, Oslo 2003
- Pipes, Daniel: *Conspiracy. How the Paranoid Style Flourishes and where it comes from*, New York 1999 (1997)
- Poliakov, Léon: *From Voltaire to Wagner. The History of Anti- Semitism vol. III*, Philadelphia 2003 (1968/ 1975)
- Poliakov, Léon: *Suicidal Europe, 1870-1933. The History of Anti-Semitism vol. IV*, Philadelphia 2003 (1968/ 1975)
- Porat, Diana: "The Protocols of the Elders of Zion: New uses of an old Myth" i Wistrich, Robert S. (ed): *Demonizing the Other - Antisemitism, Racism, and Xenophobia*, 1999
- Rian, Dagfinn: *Den store løgnen – Myten om den jødiske verdenssammensvergelse og de såkalte "Zions vises protokoller"*, Oslo 1992
- Rian, Dagfinn: "'Zions vises protokoller' – løgnen som ikke vil dø" i *Humanist* 2000: 1
- Rian, Dagfinn: "'Zions vises protokoller'. Løgnen som ikke vil dø" i Pettersen, Arnfinn og Terje Emberland (red): *Konspiranoia. Konspirasjonsteorier fra 666 til WTC*, Oslo 2003

- Ringdal, Nils Johan: *Kardinaler og Kremmere. Norske forleggere gjennom hundre år*, Oslo 1995
- Schulze, Hagen: *States, Nations and Nationalism. From the Middle Ages to the present*, Cambridge Massachussets, 1996
- Segel, Benjamin W.: *A Lie and a Libel: The History of the Protocols of the Elders of Zion*, (1926), oversatt og med forord av Richard Levy, University of Nebraska Press 1995
- Seland, Bjørg: *Religion på det frie marked. Folkelig pietisme og bedehuskultur*, Avhandling i historie framstilt for dr. philos-graden, Universitetet i Bergen 2001
- Simonsen, Kjetil Braut: "Den store jødebevegelse." *Antisemittiske bilder av jøden i bondeavisene Nationen og Namdalen 1920-1925*, Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo høsten 2009
- Skarsaune, Oskar: *Endetid: hvordan forstå Bibelens endetidsprofetier*, Oslo 1992
- Skarsaune, Oskar: *Israels venner. Norsk arbeid for Israelsmisjonen 1844-1930*, Oslo 1994
- Skarsaune, Oskar: *Tusenårshåpet. Endetidsforventning gjennom 2000 år*, Verbum forlag 1999
- Steiman, Lionel B.: *Paths to Genocide – Antisemitism in Western History*, London/ New York 1998
- Stræde, Therkel: "Arbeiderbevegelse og jødehad" i *Goldberg* 2008: 11
- Sørensen, Øystein: *Den store sammensvergelsen. Historien om det hemmelige selskapet Illuminatus og dets mange ugjerninger*, Oslo 2007
- Taguieff, Pierre-André: *Les Protocoles des Sages de Sion. Faux et usages d'un faux*, Paris 2004
- Trachtenberg, Joshua: *The Devil and the Jews. The Medieval Conception of the Jew and Its Relation to Modern Antisemitism*, Yale, 1943
- Tufte, Sander: *Norsk fremmedpolitikk 1901-1927. Lovgivning og utvisningspraksis*, Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo 2000
- Tveterås, Harald L.: *Boken lever. Norsk bokbransje etter 1900. Den norske bokhandels historie* bind 4, Oslo 1996
- Tveterås, Harald L.: *I pakt med tiden. Cappelen gjennom 150 år. 1829-1979*, Oslo 1979
- Tydén, Mattias: "Antisemitism i Sverige 1880-1930" i Broberg, Gunnar m.fl. (red.): *Judiskt liv i Norden*, Uppsala 1988
- Valaker, Tormod: "Litt fascisme, hr. statsminister!" *Historien om den borgelige pressen og fascismen*, Oslo 1999

Volkov, Shulamit: *Germans, Jews, and Antisemitism. Trials in Emancipation*, Cambridge University Press 2006

Wasberg, Gunnar Christie: *Aftenposten i hundre år 1860-1960*, Oslo 1960

Wistrich, Robert: *Antisemitism - The Longest Hatred*, London 1992

Østerud, Øyvind: *Hva er nasjonalisme?*, Oslo 1994

Oppslagsverk

Levy, Richard S. (ed): *Antisemitism. A Historical Encyclopedia of Prejudice and Persecution*, Oxford 2005

Biographich-Bibliographiches Kirchenlexikon, nettutgave: www.bautz.de/bbkl

Kilder

Dehlin, Harald Stene: *Boken om Albert Hiorth. En norsk Aladdin*, Lutherstiftelsen, Oslo 1949

Hiorth, Albert: "World Unrest" I *Aids to Prophetic Study* nr 21, juli 1921

Knudsen, Hans P. S. og Syversen, Odd Magnar: *Helge Erichsen: Katalog over bøker og tidsskrifter utgitt av Parmanske forlag, Helge Erichsen 1913-1914, Helge Erichsen & Co`s forlag 1914-1919, A/S Helge Erichsen & Co`s forlag 1920-1923, A/S Helge Erichsen forlag 1924-1929*, Oslo 1992

Nilus, Sergej: *The Jewish Peril. Protocols of the Learned Elders of Zion*, (fifth ed), The Britons, London 1921

Nilus, Sergej: *The Jewish Peril. Protocols of the Learened elders of Zion*, Schetelig's bokhandel, Kristiania 1920

Nilus, Sergej: *Den nye verdenskeiser. Zions lærde ældstes protokoller*, Helge Erichsen & Co`s Forlag, Kristiania 1920

Nilus, Sergej: *Den nye verdenskeiser. Zions lærde ældstes protokoller*, Helge Erichsen & Co`s Forlag, Kristiania 1921

Nilus, Sergej: *Förlåten faller - : det tilkommande världssjälvhärskerdömet enligt "Sions vises hemliga protokoll"*, Enskilt Förlag, Helsingfors 1919

Nilus, Sergej: *Jødefaren. De verdensbergtede jødiske Protokoller*, Lauritz Carlsen Eget forlag, København 1920

Saxlund, Eivind: *Retssaken om Jøder og Gojim. Stenografisk referat av resforhandlingene i meddomsretssak i juni 1923: Høiesteretsadvokat E. Saxlund mot Journalist Paul D. Gjesdahl (Pueblo)*, Christiania, 1923

Steinsvik, Marta: *Sankt Peters Himmelnøkler* (2. utgave), Eugen Nielsen, Oslo 1930

Dette skrev kvinner. Bibliografi over norske kvinnelige forfattere med debut før 1931, Statens bibliotekhøgskole, Oslo 1984

Weedon, Sara Helene: *Eremitagen paa Rodeløkken*, Kristiania 1915

Weedon, Sara Helene: *Kunsthistorie. En oversigt til skolebruk*, Kristiania 1918

Weedon, Sara Helene: *Lyse mennesker*, Kristiania 1912

Weedon, Sara Helene: *Oldefars daler: Mette Max kjærlighetshistorie*, Kristiania 1913

Weedon, Sara Helene og Elise Storsteen: *Sara Helene Skougaard: til hendes minde 1813-1913*, Kristiania 1913

Weedon, Sara Helene: *Ungdom. En Sommerhistorie*, Kristiania 1917

Aviser og Tidsskrifter:

Aftenposten 1920-1925

Tidens Tegn 1920-1925

Morgenbladet 1920- 1925

Nationen

Dagsposten

Bergens Aftenblad

Østlendingen

Israeliten

Namdalen

Varden

Bymisjonæren

Missions-blad for Israel

Vårt Land

Dagen

Verdensfornyelsen

Bymisjonæren

Kirke og Kultur

Artikler på nett:

<http://www.antisemittisme.no/articles/a1792.htm>

Arkiv:

NBO Håndskriftsamlingen: *Ubehandlet 140 Albert Hiorth, eske 1-4:*

Eske 2: Brev fra Albert Hiorth til Theodor Caspari, datert 22. februar 1922 (kun den første siden av dette brevet)

Eske 2: Brev fra Albert Hiorth til Rein Seehuus, datert 10. oktober 1945

Eske 4: Brev fra Sigurd Some til Albert Hiorth, datert 23. oktober 1920

NBO Håndskriftsamlingen: *Ms.fol 3838 Sara Helene Weedon:*

Sara Helene Weedon: "Om eventyrenes oprindelse" – manuskript

Brev fra Sigurd Skonhøft til Sara Helene Weedon, datert 30. juni 1922

NBO Småtrykksamlingen: *Helge Erichsen Forlag:*

Katalog over Bøker fra Folkeleningen A/S (Utgitt på A.S Helge Erichsens Forlag.)

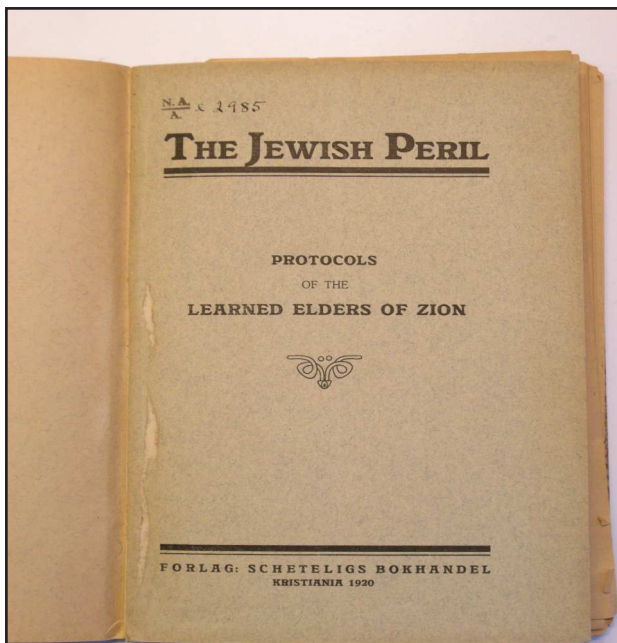
Katalog over Bøker til nedsatt Pris fra A/S Helge Erichsens forlag, Kristiania 1924

Aktieselskapet Helge Erichsens Forlag, Oslo. Bokfortegnelse, November 1926

Beholdning og retur av forlagsartikler tilhørende A/S Helge Erichsens Forlag, Oslo pr. 31. december 1927

E-post til oppgaveskriver

E-post fra Oskar Skarsaune 25. august 2009

Forsidene på de norske utgavene av *Protokollene* som jeg har omtalt i oppgaven, er oppført kronologisk i venstre kolonne. (Schetelig Bokhandel 1920, Helge Erichsen & Co's forlag 1920, og Helge Erichsen & Co's forlag 1921) Baksidene står i høyre kolonne med unntak av den første utgaven som ikke hadde tekst/illustrasjoner på baksiden.

